

กินแทนแห่งช้างเผือก

มุมมองและทัศนียภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เฉพาะตอนประเทศสยาม

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๖๓

กินแทนแห่งช้างเผือก

มุมมองและทัศนียภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
เฉพาะตอนประเทศสยาม

นางสาวศุภลรัตน์ ธาราคักดี
แปลและเรียบเรียง

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๖๓

กินแดนแห่งช้างเผือก

มุมมองและทัศนียภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
เฉพาะตอนประเทศสยาม

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๖๓

ราคา ๑๒๐ บาท

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

วินเซ็นต์, แฟรงค์.

ดินแดนแห่งช้างเผือก : มุมมองและทัศนียภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.-- กรุงเทพฯ :
กรมศิลปากร, ๒๕๖๓.

๑๒๘ หน้า.

๑. ไทย -- ภูมิประเทศและการท่องเที่ยว. ๒. ไทย -- ประวัติศาสตร์. I. ศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์,
ผู้แปล. II. ชื่อเรื่อง.

915.93

ISBN 978-616-283-516-2

ที่ปรึกษา

นายประทีป เพ็งตะโก

อธิบดีกรมศิลปากร

นายพนมบุตร จันทรโชติ

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นางสาวอรสรา สายบัว

ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

ผู้แปลและเรียบเรียง

นางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์

นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ

กลุ่มแปลและเรียบเรียง

ออกแบบรูปเล่ม นางสาวไฉพร ตะสูงเนิน

พิสูจน์อักษร นายอนุวัฒน์ ญาติตาอิน

พิมพ์ที่

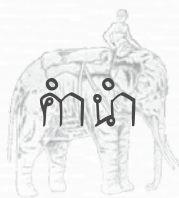
บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

๓๓๖ ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๓๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๔๒๒ ๙๐๐๐, ๐ ๒๘๘๒ ๑๐๑๐

E-mail: aprint@amarin.co.th Homepage: www.amarin.co.th

เรื่อง “ดินแดนแห่งช้างเผือก : มุมมองและทัศนียภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” นี้ ตัดตอนแปลและเรียบเรียงมาจากเรื่อง *The Land of the White Elephant : Sights and Scenes in South-Eastern Asia* ของ แฟรงค์ วินเซนต์ จูเนียร์ (Frank Vincent, Jun.) เฉพาะตอนที่เกี่ยวกับประเทศสยาม งานเขียนเรื่องนี้พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๔๑๖ เป็นบันทึกที่ผู้เขียนเขียนขึ้นระหว่างเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ พม่า สยาม กัมพูชา และโคชินจีน ช่วงเวลาที่ผู้เขียนเดินทางเข้ามายังประเทศสยามใน พ.ศ. ๒๔๑๔ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหารายละเอียดกล่าวถึงสถานที่สำคัญ ๆ ที่ผู้เขียนได้มีโอกาสไปเยี่ยมชม ทั้งในกรุงเทพมหานคร เมืองเพชรบุรี เมืองปราจีนบุรี และเมืองศรีโสภณ ซึ่งผู้เขียนได้บันทึกถึงสภาพภูมิประเทศตลอดจนสภาพสังคมในครั้งนั้นไว้อย่างน่าสนใจ นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ ๆ ที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าเฝ้า ได้แก่ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ วังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๕ และสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๑๖ ซึ่งผู้เขียนได้สอดแทรกความคิดเห็นตลอดจนมุมมองต่าง ๆ ในทรรศนะของชาวต่างประเทศไว้ด้วย อันนับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ

กรมศิลปากรพิจารณาเห็นว่าหนังสือเรื่อง *The Land of the White Elephant : Sights and Scenes in South-Eastern Asia* นับเป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ จึงได้มอบหมายให้นางสาว ศุภรัตน์ ธาราศักดิ์ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ แปลและเรียบเรียง โดยใช้ชื่อภาษาไทยว่า “ดินแดนแห่งช้างเผือก : มุมมองและทัศนียภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เฉพาะตอนประเทศสยาม กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่นักวิชาการและผู้สนใจทั่วไปในการนำไปศึกษาต่อยอดความรู้ทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ต่อไป

(นายประทีป เพ็งตะโก)

อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

พฤษภาคม ๒๕๖๓

ตลอดระยะเวลา ๕ ปีที่ผ่านมาผู้คนในซีกโลกตะวันตกดูจะกระตือรือร้นและมุ่งความสนใจไปที่ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียมากเป็นพิเศษ - ซึ่งในจำนวนนั้นมีพม่า สยาม และโคชินจีน ซึ่งล้วนแต่เป็นประเทศที่มีการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ อันส่งผลให้เกิดการปฏิรูปทางสังคมและศาสนา และยังเป็นທີ່ที่ “ความก้าวหน้าทันสมัย” ได้เข้ามา มีบทบาทอย่างรวดเร็วจนเป็นที่เกรงกันว่าอาจส่งผลในทางที่ก่อให้เกิดอันตรายหรือแม้แต่ล่มสลายได้

เมื่อปีที่ผ่านมาพระเจ้าแผ่นดินสยาม^๑ และกษัตริย์แห่งกัมพูชา^๒ ได้เสด็จพระราชดำเนินออกจากเมืองหลวงของประเทศเป็นครั้งแรก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทรงแสวงหาความรู้และความสำราญโดยพระองค์แรกเสด็จประพาสขวาและอินเดีย ส่วนอีกพระองค์เสด็จประพาสฮ่องกงและปักกิ่ง

เรื่องของความคิดเห็น ตลอดจนกฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือแม้แต่ศาสนา ซึ่งมีรากฐานมาแต่อดีตและถือปฏิบัติกันมาช้านานหลายชั่วอายุคนกำลังจะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป และการเปลี่ยนแปลงโดยรวมทั้งหมดนี้ย่อมจะนำมาซึ่งสิ่งที่ดีกว่า ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีประเทศใดในภูมิภาคเอเชียที่ผู้คนจะเข้าใจในรูปแบบของการดำรงชีวิตที่เจริญและพัฒนาแล้ว ด้วยเหตุนี้ เราจึงมีความรู้ที่ค่อนข้างจำกัดเกี่ยวกับ

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนสิงคโปร์และชวาใน พ.ศ. ๒๔๑๓ และใน พ.ศ. ๒๔๑๔ ได้เสด็จฯ เยือนพม่าและอินเดีย

^๒ พระบาทสมเด็จพระนโรดม บรมรามเทวาวตาร หรือสมเด็จพระนโรดมพรหมบริรักษ์ (นักองค์ราชวดี) ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๓ - ๒๔๔๗

เรื่องราวต่าง ๆ ของประเทศซึ่งตั้งอยู่ระหว่างอ่าวเบงกอลกับทะเลจีนเหล่านี้นี้ถึงแม้ว่าในช่วงศตวรรษนี้การเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ จะดำเนินไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น แต่ก็ยังมีเรื่องราวต่าง ๆ อีกมากมายที่สมควรได้รับการบอกเล่า ด้วยเหตุนี้ เราจึงจำเป็นต้องรวบรวมข้อมูลสำคัญ ๆ เกี่ยวกับประเทศและดินแดนในอารักขาของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้ให้่องแท้เสียก่อน ทั้งในแง่ของสถานภาพ ศักยภาพ และความคาดหวังในปัจจุบัน ก่อนที่จะกล่าวอ้างว่ารู้จักดินแดนเหล่านั้นอย่างแท้จริง ประเทศซึ่งมีพื้นที่ถึง ๑,๐๐๐,๐๐๐ ตารางไมล์ มีประชากรอาศัยอยู่ถึง ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ คน มีสภาพภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์ และการติดต่อการค้าที่กำลังพัฒนาก้าวหน้าไปไกล ทั้งยังมีเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ อีกมากมายที่ในอีกไม่ช้าไม่นานเราคงจะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมากขึ้น ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงจำเป็นต้องศึกษาอย่างละเอียดรอบคอบ

การเดินทางรอบโลกตลอดระยะเวลา ๓ ปีของเรานั้น เราใช้เวลาส่วนใหญ่หมดไปกับการเรียนรู้เรื่องราวของผู้คน ตลอดจนธรรมชาติในดินแดนต่าง ๆ ของภูมิภาคเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียง (จากเปอร์เซียสู่ทิเบต มองโกเลีย และญี่ปุ่น) และการเดินทางครั้งนี้ซึ่งรวมถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออินโดจีน (ตามที่เราวางแผนไว้) ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๔-๒๔๑๕ ก็เพิ่งจะเสร็จสิ้นสมบูรณ์ - เรื่องราวในหน้าถัดจากนี้ไปจะประกอบไปด้วยเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเดินทางและการผจญภัยในประเทศพม่า สยาม กัมพูชา และโคชินจีน ซึ่งข้าพเจ้าคงยืนยันได้เพียงว่าทั้งหมดล้วนเป็นเรื่องจริงทั้งสิ้น

แฟรงค์ วินเซนต์, จูเนียร์

ผลงานแปล เรื่อง “ดินแดนแห่งช้างเผือก : มุมมองและทัศนียภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” เฉพาะตอนประเทศสยามนี้ เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองตลอดจนสภาพสังคมไทยในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้เขียนเดินทางเข้ามายังประเทศสยามใน พ.ศ. ๒๔๑๔ โดยปรากฏอยู่ในเนื้อหาตั้งแต่บทที่ ๑๑ - ๑๕ ของหนังสือ กล่าวคือ เริ่มต้นตั้งแต่ผู้เขียนเดินทางโดยเรือกลไฟ “มะตะบัน” จากพม่าเข้ามายังประเทศสยาม โดยผู้เขียนได้พรรณนาถึงสภาพทิวทัศน์สองข้างทางตั้งแต่ปากอ่าวเข้ามาจนถึงเมืองปากน้ำ และได้พบเห็นป้อมปราการต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนกระทั่งเข้าพักที่โรงแรมฟอล์ค (Falck Hotel) ซึ่งเป็นโรงแรมเก่าแก่แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ซึ่งปัจจุบันไม่มีปรากฏให้เห็นแล้ว จากนั้น ผู้เขียนได้เดินทางท่องเที่ยวทางน้ำไปยังสถานที่สำคัญในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดอรุณราชวราราม วัดสระเกศ วัดกัลยาณมิตร วัดปทุมวนารามหรือวัดสระปทุม และพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนสถานที่สำคัญที่อยู่ภายใน เช่น โรงช้างหลวง โรงกาปณ์ และอื่น ๆ นอกจากกรุงเทพมหานครแล้วผู้เขียนยังได้มีโอกาสเดินทางไปเมืองเพชรบุรี หรือที่มักจะปรากฏในเอกสารต่างประเทศว่าพริบพรี (pypry) ซึ่งเป็นสถานที่ที่ชาวต่างชาติในครั้งนั้นมักจะเดินทางไปท่องเที่ยวเนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก และที่เมืองนี้ยังมี

สถานี่เผยแผ่คริสต์ศาสนาของคณะมิชชันนารีนิกายอเมริกันเพรสไบทีเรียน (American Presbyterian) ซึ่งก่อตั้งโดยศาสนาจารย์แมคกิลวารี (Dr. Mcgilvary) และศาสนาจารย์แมคฟาร์แลนด์ตั้งอยู่ ด้วยเหตุนี้ เรื่องราวของเมืองเพชรบุรีจึงมักจะมีกล่าวถึงอยู่ในบันทึกของชาวต่างชาติหลายคน นอกจากนี้ ผู้เขียนยังได้บันทึกถึงสถานที่สำคัญ ๆ ในเมืองเพชรบุรีหลายแห่ง เช่น พระนครคีรีหรือเขาวัง พระราชวังที่ประทับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๐๒ ตลอดจนถ้าเขาหลวง และหมู่บ้านของชาวลาวใกล้เคียง ๆ กับตัวเมืองเพชรบุรี

ภายหลังจากที่ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ แล้ว ผู้เขียนได้เดินทางต่อไปยังประเทศกัมพูชาเพื่อเยี่ยมชมเมืองพระนคร (Angkor) โดยระหว่างทางได้แวะเมืองปราจีนบุรี จันทคาม และศรีโสภณ ซึ่งขณะนั้นยังอยู่ในความครอบครองของสยาม นอกจากเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพบ้านเมือง ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในครั้งนั้นแล้ว ผู้เขียนยังได้บันทึกถึงบุคคลสำคัญของบ้านเมืองซึ่งผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าเฝ้าและพบปะ ได้แก่ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ พระนามเดิม พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ วังหน้าองค์สุดท้ายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาอม และสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ โดยได้บันทึกถึงบุคลิกลักษณะ ตลอดจนอุปนิสัยของบุคคลทั้งสองไว้ในบันทึกดังกล่าว ทั้งยังได้สอดแทรกทัศนคติและมุมมองต่าง ๆ ในทรรศนะของชาวต่างประเทศไว้ด้วย

ในส่วนของเชิงอรรถที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ทั้งหมด ผู้แปลได้จัดทำขึ้นเพื่ออธิบายความต่าง ๆ ให้กระจ่างชัดขึ้น ส่วนภาพประกอบ

ที่นำมาจัดพิมพ์แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ภาพที่พิมพ์ประกอบอยู่ในต้นฉบับ
ภาษาอังกฤษ ได้แก่ ภาพหน้า ๑๔, ๒๐, ๒๑, ๓๒, ๓๕, ๖๐, ๗๐, ๗๖, ๗๘,
๘๒, ๙๑, ๙๓, ๑๐๒, ๑๒๕ และภาพอีกส่วนหนึ่งที่ผู้แปลได้จัดหาเพิ่มเติม
มารวมพิมพ์ไว้เพื่อความสมบูรณ์ของหนังสือ ได้แก่ ภาพหน้า ๒๔, ๔๐, ๔๓,
๕๑, ๕๒, ๕๓, ๕๗, ๖๔, ๖๘, ๘๐, ๘๗, ๙๒, ๑๑๐, ๑๒๓

ผู้แปล

บทที่ ๑๑ กรุงเทพฯ

๑๔

ออกเดินทาง – เรือกลไฟ “มะตะบัน” – อ่าวสยาม – ปากแม่น้ำ
เจ้าพระยา – ปากน้ำ – โรงภาษี – แม่น้ำและทัศนียภาพโดยรอบ – สถานกงสุล
ชาติต่าง ๆ – โรงแรมที่พัก – เลขานุการส่วนพระองค์ของพระเจ้าอยู่หัว –
กงสุลอเมริกัน – ล่องเรือชมเมืองหลวง – การเดินทางสัญจรไปมา – เรือนแพ –
เรือต่าง ๆ รวมทั้งเรือพาย – โรงสีข้าว – พระเจดีย์องค์ใหญ่ – ทัศนียภาพเมือง
กรุงเทพฯ – วัดแจ้ง – ละครและดนตรีของชาวสยาม – วัดสระปทุม –
วัดขนาดใหญ่ของชาวจีน – ซี่ม้ายี่สิบกำแพงพระบรมมหาราชวัง

บทที่ ๑๒ การเดินทางสู่เพชรบุรี

๔๐

เลขานุการส่วนพระองค์ของวังหน้า – ลำคลอง – ชนบท –
การสาธารณสุข – สถานีเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีอเมริกัน – พระราชวัง
ฤดูร้อนของพระเจ้าอยู่หัว – ถ้ำหลวง – พระพุทธรูปองค์ใหญ่ – พระนอน –
หมู่บ้านของชาวลาว – เดินทางกลับกรุงเทพฯ

บทที่ ๑๓ เข้าเฝ้าวังหน้า

๖๐

วังหน้า – กงสุลชาติต่าง ๆ – พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) –
การเข้าเฝ้า – พระบุคลิกลักษณะตลอดจนพระอุปนิสัย – ยาสูบ กาแฟ และ
การพูดคุยสนทนาอันน่าพึงพอใจ – การเดินสวนสนามของทหารรักษาการณ์ –
พระสงฆ์รับบิณฑบาต – การพูดคุยสนทนากับผู้สำเร็จราชการ – สมเด็จพระเจ้าพระยา
บรมมหาศรีสุริยวงศ์ – ผู้ปกครองประเทศที่แท้จริง

บทที่ ๑๔ ๑ วันในพระบรมมหาราชวัง

๘๒

ช้างเผือก - การแสดงความเคารพของพุทธศาสนิกชนต่อสัตว์เผือก - ของกำนัลจากเซอร์ จอห์น เบาว์ริง - เพราะเหตุใดช้างเผือกจึงได้รับการเคารพสักการะเป็นพิเศษ - สัญลักษณ์รูปช้างเผือก - กษัตริย์สองพระองค์ที่ได้รับสมญานามว่า “พระเจ้าช้างเผือก” - คลังแสงสรรพาวุธ - โรงษาปณ์ - วัดพระแก้วหรือวัดพระแก้วมรกต - บรรยายถึงสภาพภายนอกและภายใน - ห้องสมุดเก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา - พระบรมมหาราชวัง - วัดโพธิ์ - พระพุทธรูปองค์ใหญ่ - เตรียมตัวเดินทางโดยทางบกไปยังเมืองพระนคร - อ่าลากรุงเทพฯ

บทที่ ๑๕ ข้ามเขตตอนใต้ของสยาม

๑๐๒

การเดินทางไปตามลำคลอง - แม่น้ำบางปะกง - ปราจีนบุรี - เจ้าเมือง - สนทนากับเจ้าเมือง - ป้อมปราการ - ต้นไม้ประหลาด - โรงสีข้าว - ม้า - วัวเทียมเกวียน - อาหารคั่วของชาวสยาม - ถนนหนทาง - เมืองกบินทร์ - เหมืองทอง - ป่าและผู้คนที่ย้ายอยู่ในป่า - ยาควินิน - ข้ามพรมแดนเขมรโบราณ - คำคืนในที่พักแรม - เมืองศรีโสภณ - ข้างสยาม - อานม้า - คนขี่ม้า - ปลา - กบดัก - เมืองพนมศก - ภริยาเจ้าเมือง

สารบัญภาพประกอบ

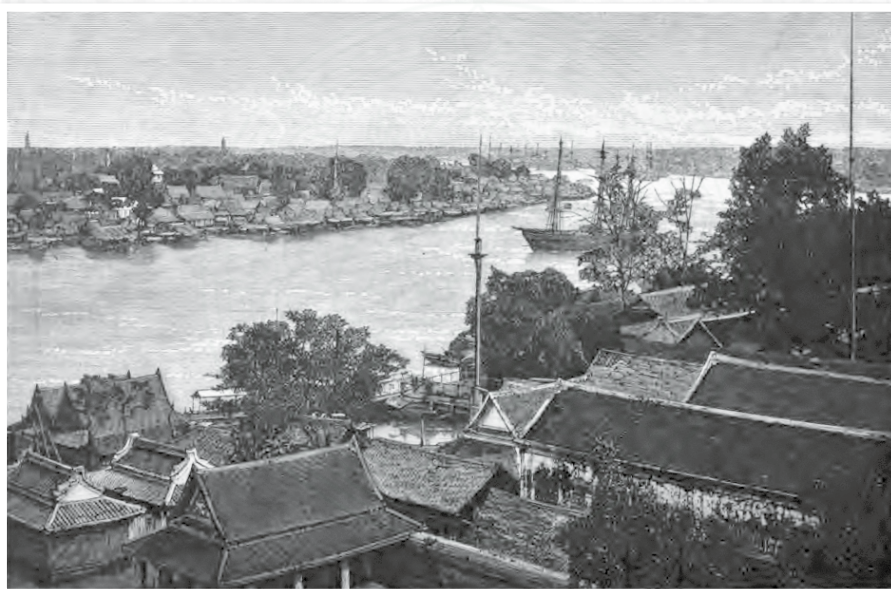
❖ ทศนียภาพโดยทั่วไปของเมืองกรุงเทพฯ และแม่น้ำเจ้าพระยา	๑๔
❖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในชุดเครื่องทรงพระมหากษัตริย์	๒๐
❖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๒๑
❖ นายเฟรดเดอริก วิลเลียม พาร์ทริดจ์ กงสุลอเมริกันประจำประเทศสยาม ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๒ - ๒๔๑๙	๒๔
❖ พระปรางค์วัดแจ้ง กรุงเทพฯ	๓๒
❖ พระพุทธรูปทองเหลืองภายในวัดแห่งหนึ่งที่กรุงเทพฯ	๓๕
❖ บ้านเรือนยุคแรก ๆ ที่เพชรบุรี	๔๐
❖ เรือบ้านที่เพชรบุรี	๔๓
❖ ศาสตราจารย์แซมมวล จี. แมคฟาร์แลนด์	๕๑
❖ นางเยน เฮส์ แมคฟาร์แลนด์	๕๑
❖ บ้านพักของมิชชันนารีที่เพชรบุรี	๕๑
❖ บ้านพักมิชชันนารี ริมแม่น้ำเพชรบุรี	๕๒
❖ นักเรียนที่มาเรียนกับมิชชันนารีในระยะแรก	๕๒
❖ ศาสตราจารย์ ดร.แดเนียล แมคกิลวารี	๕๓
❖ ดร.แดเนียล แมคกิลวารีและภริยา	๕๓
❖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงฉายพระรูปกับดักโยฮัน อัลเบรคต์ ผู้สำเร็จราชการเมืองบรันสวิก และเจ้าหญิงเอลิซาเบธ สโตนเบิร์ก รอซซาลา พระชายาภายในถ้ำเขาหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓	๕๗

❖ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ	๖๐
❖ พระราชลัญจกรพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว	๖๔
❖ พระราชวังบวรสถานมงคลหรือพระบวรราชวัง	๖๘
❖ ทหารรักษาการณ์พระราชวัง	๗๐
❖ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์	๗๖
❖ เสนาบดีกรมท่า	๗๘
❖ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง	๘๐
❖ วัดและพระเจดีย์ในกรุงเทพฯ	๘๒
❖ ข้างเผือก ข้างตันในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะเดินอยู่ในสวนสราญรมย์ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๑	๘๗
❖ วัดพระแก้วมรกต	๙๑
❖ พระยาช้างต้นทรงเครื่องคชาภรณ์ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๗	๙๒
❖ วัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระนอน กรุงเทพฯ	๙๓
❖ ข้างศึกของสยาม	๑๐๒
❖ เกวียนประทุนสมัยโบราณ	๑๑๐
❖ ข้างบรรทุกสัปคับสำหรับเดินทางไกล	๑๒๓
❖ สุภาพบุรุษและสุภาพสตรีชาวสยาม	๑๒๕

บทที่ ๑๑

กรุงเทพฯ

ทัศนียภาพโดยทั่วไปของเมืองกรุงเทพฯ และแม่น้ำเจ้าพระยา

ที่สิงคโปร์ข้าพเจ้าแยกทางกับมิตรชาวอังกฤษคนหนึ่ง เนื่องจากเขาจะเดินทางกลับบ้านผ่านทางซีลอน บอมเบย์ และข้ามคลองสุเอซต่อไปยังลอนดอน ส่วนข้าพเจ้าจะเดินทางต่อไปยังชวา ญี่ปุ่น และจีน ที่โยโกฮามานับเป็นโชคดีของข้าพเจ้าที่ได้พบกับบาร์อนฮูบเนอร์ (Hübner) - อดีตเอกอัครราชทูตออสเตรียประจำกรุงปารีสและกรุงโรม - รวมทั้งสุภาพบุรุษชาวอังกฤษอีก ๒ คนซึ่งเพิ่งจะเดินทางกลับมาจากท่องเที่ยวที่สหรัฐอเมริกา ๑๔ เดือน ด้วยความกรุณาของท่านบาร์อนข้าพเจ้าจึงได้มีโอกาสร่วมทางไปกับคณะของเขา ซึ่งมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่เมืองเซี่ยงไฮ้ เทียนสิน ปักกิ่ง และ “กำแพงเมืองจีน” ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะนำภาพความงดงามแปลกตาของทัศนียภาพทางตอนเหนือของประเทศจีนที่ได้พบเห็นมาถ่ายทอดในที่นี้ได้อย่างไร ตลอดจนความกรุณาที่ได้รับจากรัฐมนตรีหลาย ๆ ท่าน ไม่ว่าจะเป็น ฆวน นายโลว์ (Low), นายแวลนกาลลี (Vlangalli), นายกาลิเซ่ (Calicé) และนายเวด (Wade) แห่ง “ตาดาร์”^๑ ที่ให้การรับรองพวกเราเป็นอย่างดี ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทางล่องแม่น้ำแยงซีเกียง (Yang-tse-Kiang) ขึ้นไปทางตอนเหนือราว ๖๐๐ ไมล์จนถึงเมืองฮั่นโซ่ว (Hankow) และเมืองหวู่ชาง (Wuchang) รวมถึงเมืองกวางตุ้งและมาเก๊าที่พวกเรารู้จักกันเป็นอย่างดี ซึ่งเรื่องราวทั้งหมดนี้สามารถนำมาเขียนเป็นหนังสือได้อีกเล่มหนึ่งเลยทีเดียว แต่ที่เราทำได้ในขณะนี้ก็คือ เพียงแค่จั่วหัวถึงการเดินทาง

^๑ ปัจจุบันคือ สาธารณรัฐตาดาร์สถาน เป็นสาธารณรัฐปกครองตนเองในเขตสหพันธ์วอลกา (Volga Federal District) ๑ ใน ๗ เขตสหพันธ์ (federal districts) ของประเทศรัสเซีย

ไปยังประเทศจีนอันไกลโพ้นไว้เฉพาะในหน้าชื่อเรื่องเท่านั้น ข้าพเจ้าใคร่ขออธิบายเพิ่มเติมในที่นี้อีกสักเล็กน้อยว่าจากฮ่องกงเราลงเรือข้ามทะเลจีนไปยังกรุงมะนิลาและหมู่เกาะฟิลิปปินส์ จากนั้นจึงเดินทางข้ามเส้นศูนย์สูตรมายังเมืองไซ่ง่อนโดยใช้เวลาเดินทางทั้งหมดนาน ๗ เดือนนับตั้งแต่ออกเดินทาง และขณะนี้ข้าพเจ้าได้มาพำนักอยู่ที่ “โฮเต็ล เดอยุโรป” (Hôtel d’ Europe) ที่สิงคโปร์ ด้วยความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเดินทางต่อไปยังดินแดนอื่น ๆ ที่ได้ชื่อว่าดินแดนแห่งช้างเผือกและต้นหมาก อันได้แก่ สยาม กัมพูชา และโคชินจีน

มิตรร่วมเดินทางคนอื่น ๆ ของข้าพเจ้าตัดสินใจเดินทางต่อไปยังซีลอนและอินเดีย ข้าพเจ้าจึงต้องเดินทางไปกับเรือกลไฟ “มะตะบัน” (Martaban) เพียงลำพัง เรือลำนี้มีระวางบรรทุก ๖๐๐ ตัน กับตันบุชตอง (Capt. Buxton) แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่าจะออกเดินทางไปกรุงเทพฯ ในเวลา ๓ หุ่่ม หลังจากขึ้นไปบนเรือแล้วข้าพเจ้าพบว่าตัวเองเป็นผู้โดยสารเพียงคนเดียวที่มีห้องพักแยกเป็นสัดส่วน และไม่นานก็พบว่าเรือกลไฟลำนี้แล่นช้าผิดปกติ ทำความเร็วได้เพียง ๖ นอตต่อชั่วโมงโดยอาศัยลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและกระแสน้ำที่ความเร็ว ๑.๕ นอต ในขณะที่ระยะทางจากสิงคโปร์ถึงกรุงเทพฯ ไกลถึง ๘๐๐ ไมล์ แต่ยงนับเป็นโชคดีที่ลมฟ้าอากาศปลอดโปร่ง เราจึงแล่นเรือข้ามทะเลจีนเข้ามาถึงอ่าวสยาม (ซึ่งมีความกว้างประมาณ ๒๕๐ ไมล์ ยาว ๕๐๐ ไมล์) ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม ถึงแม้ว่าผืนแผ่นดินอันเป็นที่ตั้งของราชอาณาจักรกัมพูชาจะเป็นที่ราบลุ่มต่ำแต่ก็ไม่เคยปรากฏว่ามีลมไต้ฝุ่นหรือลมพายุรุนแรงพัดผ่านเข้ามาถึงบริเวณอ่าวสยามเลย ตอนเหนือของอ่าวสยามมีลักษณะเป็นคูกึ่งน้ำกว้างประมาณ

๖๐ ตารางไมล์ ซึ่งเมื่อเรือแล่นผ่านเข้ามาถึงบริเวณนี้เจ้าหน้าที่ประจำเรือจะมองเห็นเกาะ ๆ หนึ่งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งนับเป็นผืนแผ่นดินแห่งแรกของสยาม - ราชอาณาจักรสำคัญในกลุ่มประเทศจีน - อินเดีย หลังจากนั้นไม่นานภาพภูเขาเตี้ย ๆ บนผืนแผ่นดินใหญ่ก็ปรากฏต่อสายตาของเราทางทิศตะวันตก ราว ๔ โมงเย็นทัศนียภาพที่มองเห็นข้างหน้ามีเพียงที่ราบลุ่ม ซึ่งเป็นจุดที่เรือจอดรับพนักงานนำร่องขึ้นมาบนเรือ ที่บริเวณปากแม่น้ำมีสันดอนขวางกั้นอยู่จนเรือเกือบจะแล่นผ่านพ้นไปไม่ได้ แม้ว่าการขุดสันดอนเพื่อเปิดทางให้น้ำไหลผ่านจะไม่ใช่ว่าเรื่องยุ่งยากแต่อย่างใด แต่ก็มีเจ้าพนักงานชาวสยามบางคนที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าว มีรายงานว่าเมื่อ ๒ - ๓ ปีก่อนหน้านั้นบรรดาพ่อค้าชาวอังกฤษได้เสนอความคิดที่จะขุดลอกสันดอนบริเวณนี้ แต่ทว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งกับคนเหล่านั้นว่าพระองค์ไม่มีพระราชประสงค์จะให้ทำเช่นนั้น แต่ทรงพอพระทัยมากกว่าที่จะว่าจ้างให้ใครก็ตามมาถมสันดอนทรายที่บริเวณนี้ เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นหนทางที่ดีที่จะช่วยป้องกันข้าศึกศัตรูที่อาจบุกรุกเข้ามา ด้วยเหตุนี้ ชาวสยามจึงได้ช่วยกันถมเรือสำเภา ๓ ลำลงที่บริเวณปากแม่น้ำ ด้วยความคิดอันชาญฉลาดของพวกเขาว่าการกระทำดังกล่าวจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้แก่สันดอน อย่างไรก็ดี บรรดาพนักงานนำร่องจะรู้ตำแหน่งของเรือที่จอดเป็นอย่างดี และสามารถนำเรือแล่นผ่านพ้นบริเวณดังกล่าวไปได้แม้ว่าจะลำบากอยู่บ้างก็ตาม ความกว้างของแม่น้ำตรงบริเวณนี้น่าจะอยู่ในราว ๑/๒ ไมล์ มีทั้งป่าโกงกางและไม้อื่น ๆ ขึ้นหนาแน่นตลอดสองฟากฝั่งแม่น้ำเป็นแนวยาว ส่วนที่อยู่ถัดไปทางด้านหลังเป็น *ผืนน้ำขั่ว* ขนาดใหญ่

เหนือขึ้นไปตามลำน้ำราว ๖ ไมล์ เราเดินทางมาถึงหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่ชื่อว่า ปากน้ำ ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงภาษีและป้อมปราการ ๒ แห่ง ป้อมแห่งแรกตั้งอยู่บนเกาะเล็ก ๆ ตรงข้ามกับตัวเมือง^๑ มีปืนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ราว ๘-๑๐ กระบอก ส่วนอีกแห่งหนึ่งอยู่ถัดจากตัวเมืองขึ้นไป^๒ ตัวป้อมอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมมากและไม่พบอาวุธยุทโธปกรณ์ใด ๆ แล้ว ตามกฎหมายของประเทศสยามเมื่อเรือทุกลำแล่นเข้ามาถึงบริเวณนี้ กัปตันจะต้องทอดสมอและนำเรือเข้าจอดเทียบท่าที่โรงภาษี ซึ่งมีลักษณะเป็นโรงเรือนโล่ง ๆ ขนาดใหญ่สร้างด้วยไม้ไผ่หลังคามุงจาก ภายในไม่มีเครื่องเรือนและอุปกรณ์ใด ๆ นอกจากโต๊ะเพียงตัวเดียวและเก้าอี้ อีก ๒-๓ ตัว เจ้าพนักงานชาวสยามแต่งกายในชุดพื้นเมือง สวมเสื้อคลุมสีขาวตัวสั้น นุ่งผ้าสวมปกปิดจากเอวลงมาถึงบริเวณขาอ่อน เขายืนสมุดเปล่า ๆ มาให้เราเล่มหนึ่งสำหรับให้กัปตันเขียนรายงานการเดินทาง

^๑ เข้าใจว่าหมายถึง ป้อมผีเสื้อสมุทร ซึ่งตั้งอยู่บนเกาะในแม่น้ำเจ้าพระยาด้านใต้ขององค์พระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๖๒ แต่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ พ.ศ. ๒๓๖๕ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงดำเนินการแก้ไขป้อมผีเสื้อสมุทร จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จไปทรงแก้ไขอีกครั้งหนึ่งจนแล้วเสร็จ ตัวป้อมมีลักษณะคล้ายกับผีเสื้อใช้ด้านหางผีเสื้อเป็นทางเข้า ปัจจุบันยังคงปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้แก่ กำแพง ประตูป้อมโบราณ และหมู่ปืนเสือหมอบจำนวน ๓ กระบอกเช่นเดียวกับที่ป้อมพระจุลจอมเกล้า

^๒ เข้าใจว่าหมายถึง ป้อมเสือซ่อนเล็บ ซึ่งตั้งอยู่ถัดจากตัวเมืองปากน้ำขึ้นไป สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๓๙๓ ปัจจุบันเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของโรงเรียนนายเรือ จังหวัดสมุทรปราการ

รวมทั้งข่าวคราวความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับพระเจ้าอยู่หัวสยามซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ที่สิงคโปร์ (เจ้าหน้าที่ชาวสยามพูดขอร้องเราด้วยภาษาอังกฤษที่ฟังดูใช้ได้ทีเดียว) พระองค์มิได้ประทับอยู่ในราชอาณาจักร แต่ทรงอยู่ระหว่างเสด็จประพาสกัลกัตตาและอินเดีย^๑ เมื่อเรือแล่นผ่านเมืองปากน้ำขึ้นไปไม่ไกล เราสังเกตเห็นป้อมเล็ก ๆ อีกแห่งหนึ่ง^๒ มีปืนใหญ่ตั้งอยู่ราว ๒-๓ กระบอกแต่ไม่มีทหารอยู่ประจำการ หรือมีหลักฐานใด ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าป้อมนี้ยังคงใช้งานอยู่ บนเกาะ ๆ เล็กตรงข้ามกับป้อมแห่งนี้

^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสอินเดียใน พ.ศ. ๒๔๑๔ โดยมีพระราชประสงค์เพื่อทอดพระเนตรความเจริญก้าวหน้าที่ชาวตะวันตกได้มาวางรากฐานไว้ในประเทศและเมืองที่เคยเป็นอาณานิคมมาก่อน เพื่อทรงนำรูปแบบความเจริญด้านต่าง ๆ มาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาประเทศ โดยเสด็จพระราชดำเนินออกจากกรุงเทพฯ โดยเรือกลไฟบางกอก แล้วทรงแวะที่สิงคโปร์เพื่อทรงส่งพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้า ๑๔ พระองค์ไปทรงศึกษาที่สถาบันการศึกษารaffles (Raffles Institution) เมื่อเสด็จพระราชดำเนินออกจากสิงคโปร์แล้ว ได้เสด็จฯ ต่อไปยังมะละกา ปีนัง มะละแหม่ง อย่างกุ่ม กัลกัตตา และเดลี^๑

^๒ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งที่โปรดให้สร้างเมืองสมุทรปราการขึ้นที่ตำบลปากน้ำเพื่อไว้ป้องกันข้าศึกที่ยกทัพมาทางทะเลนั้นโปรดให้สร้างป้อมปราการขึ้นทั้งสองฝั่งแม่น้ำรวม ๖ ป้อม ได้แก่ ป้อมประโคนชัย ป้อมนารายณ์ปราบศึก ป้อมปราการ ป้อมประกายสิทธิ์ ป้อมนาคราช และป้อมผีเสื้อสมุทร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างป้อมปราการเพิ่มขึ้นอีก ๓ แห่ง คือ ป้อมตรีเพชร ป้อมคงกระพัน และป้อมเสือซ่อนเล็บ ป้อมปราการที่ผู้เขียนอ้างถึงในที่นี้จึงอาจเป็นป้อมปราการแห่งใดแห่งหนึ่งที่สร้างขึ้นในครั้งนั้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในชุดเครื่องทรงพระมหากษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์สี่ขาวธรรมดา ๆ องค์หนึ่ง^๑ และสิ่งก่อสร้างเล็ก ๆ อีกหลายหลังซึ่งจะใช้งานเฉพาะในเทศกาลสำคัญ ๆ ทศนิยมภาพสองฟากฝั่งแม่น้ำมีความงดงามมาก พืชพันธุ์ไม้เมืองร้อนนานาชนิดทั้งต้นไม้ ต้นกล้วย มะพร้าว โกกงาง และอื่น ๆ อีกหลายร้อยชนิดที่พวกเรารู้จักคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีแต่ไม่รู้จักชื่อขึ้นปกคลุมไปทั่วอาณาบริเวณแถบนี้ เรือของเราแล่นผ่านไร่อ้อยขนาดใหญ่หลายแปลง รวมถึงนาข้าวและหมู่บ้านของชาวพม่าซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำ ส่วนทางฝั่งซ้ายเป็นสวนส้มและชุมชนเล็ก ๆ แม่น้ำตรงบริเวณนี้โค้งกลับทำให้ระยะทางเพิ่มขึ้นอีก ๑๕ ไมล์กว่าจะถึงตัวเมืองกรุงเทพฯ ถัดจากนั้นไปทิวทัศน์สองฝั่งแม่น้ำฟากหนึ่งเป็นสวนหมากขนาดใหญ่และสวนมะพร้าว ส่วนอีกฟากหนึ่งเป็นอู่ต่อเรือและท่าเทียบเรือตั้งอยู่ติด ๆ กัน ด้วยเหตุที่ระดับน้ำลดต่ำลงเราจึงต้องนำเรือเข้าจอดทอดสมอที่บริเวณนี้ทั้ง ๆ ที่ตัวเมืองจริง ๆ ยังอยู่ไกลออกไปอีกเกือบ ๒ ไมล์ ที่บริเวณนี้เรามองไม่เห็นอะไรเลยนอกจากพื้นดินราบเรียบซึ่งมีต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น กับต้นพายุเรือลำเล็ก ๆ มาส่งข้าพเจ้าขึ้นฝั่ง ทางด้านขวามือของเราคือ โบสถ์คริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

^๑ หมายถึง พระสมุทรเจดีย์ ตั้งอยู่ภายในวัดพระสมุทรเจดีย์ ตำบลปากคลองบางปลากด อำเภพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ เดิมตั้งอยู่บนเกาะบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา ท้ายบ่อผืนสี่สมุทร ต่อมาชายตลิ่งฝั่งขวาของแม่น้ำตื้นเขินผืนดินจึงงอกออกมาเชื่อมติดกับตัวเกาะ ในส่วนขององค์พระเจดีย์นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระราชดำริให้สร้างขึ้นแต่การก่อสร้างยังไม่ทันได้เริ่มต้น ทำได้แค่เพียงการถมศิลาเพิ่มฐานก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน การก่อสร้างมาเสร็จสมบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนรูปทรงพระเจดีย์แล้วก่อให้เกิดสูงขึ้นอีกรวมเป็น ๓๘ เมตร ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระชัยวัฒน์ และพระปางห้ามสมุทร

ของนักบวชชาวฝรั่งเศส^๑ โรงภาษีอีกหลังหนึ่ง และสถานกงสุลของชาติต่าง ๆ ทั้งสหรัฐอเมริกา เยอรมัน อังกฤษ ฝรั่งเศส และโปรตุเกส อาคารเหล่านี้ล้วนสร้างด้วยอิฐฉาบปูนแบบเรียบ ๆ ตั้งอยู่ภายในอาณาบริเวณกว้างขวาง มีพืชพันธุ์ไม้และสวนดอกไม้ปลูกอยู่ใกล้ ๆ ริมฝั่ง ที่แม่น้ำตรงบริเวณนี้เรามองเห็นเรือลำเล็ก ๆ จอดเทียบท่าอยู่เป็นจำนวนมาก เรือส่วนใหญ่ชักธงรูปช้างเผือกบนพื้นสีแดงเลือดหมู แต่เราไม่เห็นเรือขนาดใหญ่หรือเรือกลไฟเลยสักลำ ทั้ง ๆ ที่กรุงเทพฯ ก็ได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงทางการค้าขาย แม้จะเป็นรองก็แต่เพียงกัลกัตตาและกวางตุ้งเท่านั้น

เราขึ้นบกกันที่ห้องโถงสำหรับเล่นบิลเลียดและลานโบว์ลิ่งของโรงแรมฟอล์ค^๒ (Falcks) และสอบถามเกี่ยวกับห้องพักที่แผนกห้องพักของโรงแรมซึ่งอยู่ด้านหลังไม่ไกลจากแม่น้ำน่าน “โรงแรมฟอล์ค” เป็นโรงแรมชั้นเดียว ตัวอาคารมีลักษณะเป็นเรือนแถวยาว ๆ ทรงเตี้ย สร้างยกพื้นสูงขึ้นมาจากพื้นดินราว ๔ ฟุต เราได้พบกับเจ้าของโรงแรมซึ่งมีท่าทีสุภาพ เขาพาเราไปยังห้อง ๆ หนึ่งซึ่งกว้างไม่ถึง ๑๐ ตารางฟุต^๓ “เป็นห้องพัก

^๑ เข้าใจว่าหมายถึง โบสถ์กาลหว่าร์ หรือวัดแม่พระลูกประคำ (Holy Rosary Church) ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้กับสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ เป็นโบสถ์คริสต์นิกายโรมันคาทอลิก สร้างขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๓๓๐ ต่อมาตัวโบสถ์ชำรุดทรุดโทรมลงจึงได้มีการก่อสร้างโบสถ์หลังที่สองขึ้น ทำพิธีเสกโดยบาทหลวงปาลเลอกัวร์ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๘๒ ส่วนโบสถ์หลังปัจจุบันเป็นหลังที่สาม สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๔ โดยบาทหลวงแดส์ ชาลส์ นับเป็นโบสถ์คริสต์ที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์

^๒ โรงแรมฟอล์ค เป็นโรงแรมเก่าแก่แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก่อตั้งโดยนายกุสตาฟ ฟอล์ค (Gustav Falck) ชาวเยอรมัน เจ้าของห้าง Falck and Beidek ห้างร้านเก่าแก่ที่ก่อตั้งโดยชาวต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ ๕

^๓ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเขียนว่า a room less than ten feet square เข้าใจว่าเกิดจากความผิดพลาดของต้นฉบับ

นายเฟรดเดอริก วิลเลียม พาร์ทริดจ์ กงสุลอเมริกันประจำประเทศสยาม
ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๒ - ๒๔๑๙

ที่ดีที่สุดเท่าที่มีอยู่” ผนังห้องยื่นออกไปสุดที่ชายคา ส่วนตัวอาคารเปิดโล่งไปจนถึงบริเวณซื่อหลังคา ผู้คนที่มาชุมนุมกันอยู่ที่โต๊ะอาหารมีค่าในวันนั้นล้วนแต่เป็นชาวเยอรมัน และดูเหมือนทั้งหมดจะเป็นกัปตันเรือสินค้าที่นำเรือเข้ามาจอดเทียบท่าอยู่ที่ท่าเรือทั้งสี่ ภายในโต๊ะอาหารมีสุภาพสตรีเพียงคนเดียวที่ทำให้เกียรตินมาปรากฏตัว ณ ที่นั่นคือ ภริยาของกัปตันเรือคนหนึ่ง วันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าได้ไปพบกับกงสุลอเมริกัน นายพล เอฟ. ดับเบิลยู. พาร์ทริดจ์ แห่งอิลลินอยส์^๑ เพื่อขอคำแนะนำเกี่ยวกับการถือหนังสือเข้าพบนายพร ราชานัตยานุหาร^๒ เลขานุการส่วนพระองค์ของพระเจ้าอยู่หัว

^๑ Frederick William Partridge กงสุลอเมริกันประจำประเทศสยาม ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๒ - ๒๔๑๙

^๒ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเขียนว่า Nai Phon Raya nat Tianahar ในที่นี้หมายถึง นายราชานัตยานุหาร (พร บุนนาค) ตำแหน่งหุ้มแพรพิเศษ ทำหน้าที่ราชเลขานุการ เสิญกระแสนับสั่งไปเรจากับชาวต่างประเทศ สมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้เป็น จมื่นศรีสรรักษ์ พระยาภาสกรวงศ์ และเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ตามลำดับ

หลังจากที่ข้าพเจ้ายื่นนามบัตรไปแล้ว ไม่นานนักสุภาพบุรุษร่างผอมสูง อายุราว ๖๐ ปีสวมสูทสีขาวเปิดด้านหน้า ติดกระดุมทองอย่างทหารก็มาปรากฏกายอยู่เบื้องหน้า เขาให้การต้อนรับข้าพเจ้าด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดีเยี่ยม และบอกกับข้าพเจ้าว่าตัวเขาเองไม่มีใครจะมีความคุ้นเคยกับสถานที่ดังกล่าว นักข้าพเจ้าจึงถือโอกาสขอคำแนะนำเกี่ยวกับสถานที่ที่ควรค่าแก่การเยี่ยมชมมากที่สุดในเมืองฯ ตลอดจนอาณาบริเวณโดยรอบ ท่านนายพลได้เสนอที่จะให้ความช่วยเหลือข้าพเจ้าอย่างเต็มกำลังความสามารถ แต่ทว่าเลขานุการส่วนพระองค์ของพระเจ้าอยู่หัว บุคคลที่ถูกอ้างถึงในจดหมายที่ข้าพเจ้าถือมานั้นเดินทางไปกลับกัฏตาพร้อมกับพระเจ้าอยู่หัว กงสุลซึ่งเป็นตัวแทนของชาวอเมริกันผู้นี้ จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเวอร์มอนต์ (University of Vermont) และเคยเป็นอาจารย์ใหญ่ของวิทยาลัยแห่งหนึ่งในมลรัฐเพนซิลวาเนีย นอกจากนี้ เขายังเคยไปร่วมรบในสงครามระหว่างอเมริกากับเม็กซิโก (Mexican War) และสงครามกลางเมืองในสหรัฐอเมริกามาแล้ว ตามร่างกายของเขาจึงเต็มไปด้วยร่องรอยของบาดแผล อันเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่เขามีต่อชาติบ้านเมืองได้เป็นอย่างดี เขาพำนักอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ มาเป็นเวลานานกว่า ๒ ปีแล้ว และตั้งใจว่าจะอยู่ต่อไปอีกไม่น้อยกว่า ๒ ปี

ตกตอนบ่ายบุตรชายของท่านกงสุล นายทหารอเมริกันซึ่งประจำการอยู่ที่นี่ ได้กรุณาพาเราไปเที่ยวชมสถานที่ต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ เราจึงได้มีโอกาสลงเรือของสถานกงสุลซึ่งเป็นเรือพายขนาดใหญ่ ลักษณะคล้ายเรือคอนโดล่า ตรงกลางมีประทุนเล็ก ๆ กันม่านบังตา ภายในประทุนมีชั้นสำหรับวางสิ่งของรวมทั้งที่นั่งและหมอนอิงพร้อมสรรพ ฝีพายแต่งกาย

ในชุดเครื่องแบบประจำอยู่ที่หัวเรือ ๒ คนและท้ายเรือ ๒ คนยืนพายมองตรงไปทางด้านหน้า กรุงเทพฯ เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะได้รับการขนานนามว่า “เวนิสตะวันออก” เนื่องจากเส้นทางคมนาคมสัญจรล้นมีแม่น้ำลำคลองหลายสายตัดผ่าน และบ้านเรือนส่วนใหญ่มีทั้งที่ปลูกสร้างอยู่ในรูปของเรือนแพลอยน้ำ และบ้านเรือนใต้ถุนสูงเรียงรายอยู่ตลอดสองฟากฝั่งแม่น้ำ รวมทั้งทางเดินแคบ ๆ ที่เป็น *พื้นดินอัดแข็ง* อย่างไรก็ดี เมื่อไม่นานมานี้พระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้ตัดถนนขึ้นสายหนึ่ง เป็นถนนสายยาวสำหรับให้ยานพาหนะสัญจรไปมา และยังมีรายงานว่าพระองค์ทรงให้คำมั่นสัญญาว่าจะโปรดให้มีการตัดถนนเลียบริมแม่น้ำลำคลองสายหลักต่าง ๆ ด้วยทำเลที่ตั้งของกรุงเทพฯ ถือได้ว่ามีเอกลักษณ์เฉพาะโดยแม่น้ำเจ้าพระยาจะไหลผ่านอาณาบริเวณทางด้านทิศตะวันตกของตัวเมือง ส่วนทางทิศตะวันออกเป็นแนวกำแพงสูงราว ๑๕ ฟุต กว้าง ๑๒ ฟุต เมื่อครั้งที่มีการย้ายเมืองหลวงจากอยุธยาอยู่ที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๑๒ บ้านเรือนส่วนใหญ่จะปลูกสร้างอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำ แต่เนื่องจากมีการระบาดของอหิวาตกโรคบ่อยครั้ง พระเจ้าอยู่หัวสยามพระองค์หนึ่งจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประชาชนเปลี่ยนมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ในน้ำแทนเนื่องจากเป็นสถานที่ที่สะอาด มีการระบายอากาศที่ดี และได้รับการพิสูจน์แล้วว่าถูกสุขลักษณะมากกว่าสถานที่อื่น ๆ มาก โดยทั่วไปชาวสยามจะนิยมปลูกสร้างบ้านเรือนบนแพไม้ไผ่ที่ระดับความลึกของน้ำประมาณ ๔-๖ ฟุต เรือนแพเหล่านี้จะผูกต่อกันเป็นแนวยาวไปตลอดริมฝั่งแม่น้ำเป็นระยะทางหลายไมล์ โดยเรือนแพแต่ละหลังจะมีเชือกทำด้วยหวายผูกติดอยู่กับเสาซึ่งปักลงไปในพื้นโคลนที่ก้นแม่น้ำ เพื่อที่แพจะสามารถลอยขึ้นลงได้ตามกระแสน้ำ กล่าวกันว่าเรือนแพซึ่งสร้างเป็นที่พักอาศัย

และร้านค้าเหล่านี้มีจำนวนมากถึง ๑๒,๐๐๐ หลัง บ้านเรือนของชาวสยามโดยทั่วไปเป็นบ้านชั้นเดียว ปลูกสร้างด้วยไม้ไผ่ ฝาผนังและหลังคามุงด้วยใบจาก ส่วนเรือนแพที่สร้างหันหน้าออกแม่น้ำส่วนใหญ่จะเป็นร้านค้าของชาวจีน ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนที่เป็นตัวเรือนมีหลังคายอดแหลมเล็ก ๆ ๒ หลัง และส่วนที่เป็นระเบียงเล็ก ๆ ซึ่งด้านหนึ่งจะเปิดโล่งสำหรับจัดวางสินค้าเพื่อจำหน่ายให้แก่ผู้คนที่สัญจรไปมาในแม่น้ำ เมื่อครบครันที่อาศัยอยู่ในเรือนแพประสงค์จะย้ายที่พักอาศัย พวกเขา ก็เพียงแต่ปลดแพออกจากที่จอดและปล่อยให้มันลอยไปตามกระแสน้ำที่ขึ้นลงอย่างง่ายดาย ยกเว้นว่าบ้านเรือนของชาวสยามจะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนที่เป็นอาณาเขตของฝ่ายชาย และส่วนที่เป็นอาณาเขตของฝ่ายหญิง ส่วนที่เป็นพื้นบ้านซึ่งสร้างอยู่ในแม่น้ำลำคลอง (ยกพื้นสูงอยู่บนเสา) จะมีบันได (ซึ่งยกไปมาได้) พาดไปยังตัวบ้าน ส่วนบ้านเรือนที่ปลูกอยู่ในแม่น้ำจะมีท่อน้ำเล็ก ๆ ทอดไปยังตัวเรือนแพสำหรับเดินขึ้นลง

กล่าวกันว่ารูปแบบการดำรงชีวิตของชาวสยามก็คล้าย ๆ กับของชาวพม่า กล่าวคือ อาศัยอยู่ทั้งบนบกและในน้ำ แต่ดูเหมือนว่าชาวสยามจะใช้ชีวิตของพวกเขา มากกว่าครึ่งหนึ่งอยู่ในน้ำหรือบนน้ำ ด้วยเหตุนี้อาหารหลักที่พวกเขาบริโภคซึ่งหาได้จากในน้ำก็คือ ปลา ทุกหนแห่งในประเทศสยามเราจะพบเห็นเรือทั้งเรือพายและเรือแบบอื่น ๆ คนพายเรือส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงหรือไม่ก็เด็กผู้ชายตัวเล็ก ๆ “เรือนับเป็นพาหนะหลักในการเดินทางสัญจรไปมาและใช้บรรทุกสิ่งของของชาวสยาม ส่วนม้าหรือรถม้า นั้นนอกเหนือจากที่ใช้กันภายในราชสำนักแล้วเรายังไม่เคยพบเห็นในที่อื่นใดอีก (พ.ศ. ๒๔๐๑) รวมถึงเกี้ยวของชาวจีนก็ไม่เคยปรากฏว่ามีผู้ได้รู้จักมาก่อนในประเทศสยาม ในขณะที่เรือนับเป็นพาหนะที่จำเป็น

อย่างยิ่งสำหรับชาวสยามทุกครัวเรือน เด็ก ๆ ทุกคนจะได้รับการฝึกหัดให้พายเรือกันอย่างคล่องแคล่ว รวมถึงชายหนุ่มและหญิงสาวต่างก็มีความชำนาญในการใช้พาย แจว และคัดหางเสือเรือพอ ๆ กัน เรือที่เราพบเห็นวิ่งขึ้นล่องอยู่ในแม่น้ำมีทั้งเรือแจวซึ่งอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมและมีขนาดเล็กมากจนแทบจะไม่สามารถบรรทุกแม้แต่สุนัขสักตัวลงไป ในเรือได้ไปจนถึงเรือของบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ที่ตกแต่งประดับประดาอย่างงดงาม และเรือของพวกขุนนางที่ต่อขึ้นโดยการนำต้นไม้ต้นเล็กๆ จากในป่ามาซุดเอาลำต้นตรงกลางออก แล้วนำมาใส่หลังคาและประดับม่านหัวเรือแกะสลักและประดับประดาด้วยทองแวววาว – ผู้คนทุกชนชั้นและสถานะต่างก็มีเรือของตนเอง และใช้เป็นพาหนะในการสัญจรไปมาอยู่ในแม่น้ำสายนี้ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนอย่างไม่รู้จักจบสิ้น”

ตลอดสองฝั่งแม่น้ำเป็นระยะทางเกือบครึ่งไมล์เราพบเห็นโรงสีข้าวตั้งเรียงรายเป็นแนวยาว^๑ ซึ่งเจ้าของเกือบทั้งหมดล้วนแต่เป็นชาวจีนโดยแทบจะไม่มีใครยกเว้น โรงสีเหล่านี้ทำหน้าที่แยกเมล็ดข้าว

^๑ โรงสีข้าวแบบฝรั่งตั้งขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑ เรียกกันว่าโรงสีไฟ เนื่องจากใช้เครื่องจักรกลมาช่วยในการทำงาน ดังปรากฏหลักฐานในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีไปถึงนายเจมส์ บูแคนัน (James Buchanan) ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ ความตอนหนึ่งว่า “มีลูกค้าชาวอเมริกาพวกหนึ่งได้อาเครื่องจักรสีข้าวมาตั้งทำโรงสีข้าวอยู่ในแขวงกรุงเทพมหานครนี้แห่งหนึ่ง” โรงสีข้าวดังกล่าวตั้งอยู่ที่ปากคลองบางน้ำจืด บริเวณถนนตก มีนายเอฟ.เพล็กซ์ เป็นผู้จัดการ เข้าใจว่าบริเวณนั้นน่าจะมีโรงสีข้าวตั้งอยู่หลายแห่ง ปัจจุบันยังคงปรากฏชื่อบ้านนามเมือง เช่น ซอยโรงสี ชุมชนโรงสี บริเวณถนนพระราม ๓ รวมถึงสะพานข้ามโรงสี ซึ่งในอดีตตั้งอยู่ใกล้กับโรงสีและนางข้าหลวงด้วย

ออกจาก เปลือก และบรรจุลงเรือส่งไปขาย ถัดจากบริเวณนี้ไปเราก็มายัง วัดสระเกศ (Wat Sah Kâte pagoda) วัดนี้ตั้งอยู่ภายในอาณาบริเวณ กว้างขวาง ภายในวัดนอกจากโครงสร้างหลักของวัดโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ยังมี สิ่งก่อสร้าง^๑ อีก ๒ - ๓ หลัง ซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปิดทอง องค์ใหญ่ รวมถึงอาคารขนาดใหญ่หลังหนึ่งสำหรับเป็นที่ที่พระสงฆ์แสดงธรรม กุฎีพักอาศัยสำหรับพระสงฆ์ และศาลาสำหรับพุทธศาสนิกชนใช้ประโยชน์ อีกหลายหลัง อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปของวัดแห่งนี้จัดว่าชำรุดทรุดโทรม มาก เมื่อไม่นานมานี้พระเจ้าอยู่หัวฯ เพิ่งจะทรง “ขับ” พระสงฆ์ทั้งหมด ออกจากวัด ส่งผลให้พระสงฆ์จำนวนหลายร้อยรูปต้องทำงานหนัก เพื่อหาเลี้ยงชีพแทนการบิณฑบาตขออาหารเช่นเคย^๒ ด้วยเหตุนี้ วัด แห่งนี้ จึงถูกปิดไม่ให้ผู้คนเดินทางเข้ามาภายใน ส่วนองค์พระเจดีย์^๓ อยู่ในสภาพ ไม่สมบูรณ์นัก แต่ก็ยังคงพอมองเห็นรูปแบบเค้าโครงเดิมอยู่บ้าง พระเจดีย์ องค์นี้สร้างขึ้นเมื่อประมาณ ๕๐ ปีก่อนหน้านี้โดยพระบรมวงศานุวงศ์ พระองค์หนึ่ง เป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ องค์พระเจดีย์ ก่อด้วยอิฐเป็นทรงระฆัง ขนาดเส้นรอบวงประมาณ ๑,๐๐๐ ฟุต ความสูง ๒๕๐ ฟุต ด้านข้างองค์พระเจดีย์ทำเป็นช่องเล็ก ๆ (สันนิษฐานว่าใช้เป็น

^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า “temples” ซึ่งเป็นคำที่ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ใช้เรียก วัดโดยรวมถึงศาสนสถานต่าง ๆ ภายในวัดด้วย

^๒ ในที่นี้ น่าจะเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนของผู้เขียน เนื่องจากไม่ปรากฏข้อมูล ดังกล่าวในหลักฐานทางประวัติศาสตร์

^๓ หมายถึง พระบรมบรรพต หรือภูเขาทอง วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร สร้างขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ตามแบบเจดีย์วัดภูเขาทองในสมัยอยุธยา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหา พิไชยญาติ เป็นแม่กองในการก่อสร้างแต่ยังไม่แล้วเสร็จ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยา ศรีพิพัฒน์สร้างต่อจนสำเร็จ ใน พ.ศ. ๒๔๐๘

ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป) และมีบันไดแคบ ๆ จำนวนมากผิงขึ้นไปถึง ยอดองค์พระเจดีย์ และยังมีบันไดขนาดใหญ่ทอดวนอยู่ที่ด้านนอกไปจนถึง ส่วนยอด ซึ่งยกระดับขึ้นไปมีพื้นที่ประมาณ ๕๐ ตารางฟุต ด้านบนเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์อีกองค์หนึ่ง ความสูงน่าจะอยู่ในราว ๗๕ ฟุต มีทางเดินลอดผ่านองค์พระเจดีย์ได้ ตรงกลางประดิษฐานพระพุทธรูป ทองเหลืององค์เล็ก ๆ จากบริเวณส่วนยอดขององค์พระเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้น ด้วยกองอิฐขนาดใหญ่นี้ เราสามารถมองเห็นทัศนียภาพอันงดงามของ กรุงเทพฯ และอาณาบริเวณโดยรอบได้ แม้จะไม่ใช่ภาพของกรุงเทพฯ ที่ถูกต้องแท้จริงทีเดียวนักก็ตาม เพราะสิ่งที่เรามองเห็นจากตรงนี้มีเพียง บ้านพักอาศัยไม่กี่หลัง ตลอดจนวัดหรือพระเจดีย์และแม่น้ำที่สะท้อน ให้เห็นถึงภาพการขนถ่ายสินค้าทางเรือ รวมถึงพระราชวังที่ประทับของ พระเจ้าอยู่หัว ต้นมะพร้าวและต้นหมากเรียงรายเป็นทิวแถวสลักรับไป ทั้งหมดนี้คือภาพที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด ทัศนียภาพโดยรวมของกรุงเทพฯ จึงดูราวกับหมู่บ้านเก่าแก่ขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกโอบล้อม ไว้ด้วยผืนป่าอันบริสุทธิ์ที่ยากจะเข้าถึง ถัดจากตัวเมืองออกไปด้านหนึ่ง เป็นผืนนาข้าว ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ทอดยาวไป จนจรดเส้นขอบฟ้า

ที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำตรงข้ามกับพระราชวัง เป็นที่ประดิษฐาน องค์พระปรางค์ที่มีความสำคัญที่สุดของกรุงเทพฯ มีชื่อว่า วัดแจ้ง (Wat Cheng) ระหว่างที่กำลังพายเรือไปทางโน้นที่ทางนี้ที่ข้าพเจ้ารู้สึกงุนงง เป็นอย่างมากกับความคล้ายคลึงกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายชาวสยาม พวกเขามีลักษณะหน้าตาและการแต่งกายที่คล้ายคลึงกันมาก รวมถึง ทรงผมที่โกนบางส่วนออกเช่นเดียวกัน แต่ถ้าหากสังเกตดูใกล้ ๆ ก็จะมีพบว่า

มีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกัน คือ ผู้หญิงจะพาดผ้าผืนแคบ ๆ ไว้บนบ่าทั้งสองข้าง และไว้ปอยผมปล่อยยาวลงมาเหนือใบหูประมาณ ๓ นิ้ว ทศนิยมภาพที่มองเห็นจากแม่น้ำตรงบริเวณนี้คือ บรรดาเรือนแพและเรือที่แล่นผ่านไปมาอย่างรวดเร็ว วัดวาอาราม องค์พระเจดีย์ ตลอดจนพระราชวังและวังหลายแห่ง ซึ่งภาพเหล่านี้เมื่อมองรวมกันแล้วอาจจะดูแปลกตาน่าดึงดูดความสนใจมากกว่าตุงดงามและยิ่งใหญ่ องค์พระปรารักษ์วัดแจ้งมีลักษณะคล้ายพระเจดีย์ ทรงระฆัง สูงตระหง่าน มียอดแหลมลดหลั่นกันขึ้นไป ความสูงประมาณ ๒๕๐ ฟุต^๑ สร้างด้วยอิฐฉาบปูน ประดับด้วยเครื่องถ้วยจานชามกระเบื้องของจีนหลากสีสันทหลายขนาด มีทั้งเต็มใบและที่เป็นเศษกระเบื้องดูแปลกประหลาดน่าอัศจรรย์ และยังมีที่ก่อด้วยปูนเป็นรูปสัตว์ทั้งช้าง สิงห์ ยักษ์ สัตว์ที่หัวเป็นนกตัวเป็นราชสีห์^๒ รวมทั้งลวดลายดอกไม้และใบไม้ และลวดลายแบบอาหรับ บริเวณที่อยู่สูงขึ้นไปเกือบครึ่งหนึ่งขององค์พระปรารักษ์ทำเป็นช่องขนาดใหญ่สำหรับประดิษฐานรูปพระพุทธเจ้าทรงช้าง ๓ เชือก วัดแห่งนี้มีอาณาเขตราว ๒๐ เอเคอร์

^๑ ตามประวัติ พระปรารักษ์วัดอรุณราชวรารามองค์เดิมสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา มีความสูงเพียง ๑๖ เมตร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๖๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างองค์พระปรารักษ์ขึ้นใหม่ แต่ทำได้เพียงรื้อพระปรารักษ์องค์เดิมออกและขุดดินวางฐานรากก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้สร้างต่อจนแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๓๙๔ องค์พระปรารักษ์ก่ออิฐถือปูน ความสูงจากฐานถึงยอด ๘๑.๘๕ เมตร ประดับด้วยชั้นเปลือกหอย กระเบื้องเคลือบ จานชามเบญจรงค์สีต่าง ๆ เป็นลวดลายดอกไม้ ใบไม้ และอื่น ๆ ส่วนใหญ่นำมาจากประเทศจีน นอกจากนี้ยังประดับตกแต่งด้วยรูปปั้น กิณรี กิณรี ยักษ์ เทวดา และพญาคูขี้หอม ส่วนยอดบนสุดขององค์พระปรารักษ์ติดตั้งยอดนภศูล

^๒ หมายถึง ไกรสรปักขา สัตว์หิมพานต์ หัวเป็นพญาอินทรี ตัวเป็นราชสีห์ มีปีกเหมือนนก

พระปรางค์วัดแจ้ง กรุงเทพฯ

บริเวณด้านข้างโดยรอบองค์พระปรางค์เป็นภูมิที่พักของพระสงฆ์ โบสถ์ ศาลาการเปรียญ ห้องสมุด และหอต่าง ๆ ตลอดจนสวนไม้ดอกไม้ผล สระน้ำ ศาลาโถง และรูปสลักหิน (นำเข้าจากประเทศจีน) เป็นรูปนักปราชญ์ ราชบัณฑิต ยักษ์ นักรบ รูปสัตว์ที่หัวเป็นนกตัวเป็นราชสีห์ และรูปสลักอื่นๆ ที่ไม่สามารถคาดเดาได้ ระหว่างเดินทางกลับโรงแรมเราแวะที่เรือนแพ หลังหนึ่งซึ่งกำลังมีการแสดงละคร นักแสดงแต่งกายด้วยเครื่องแต่งกาย ดูหรูหราอลังการ ส่วนการแสดงดูคล้ายกับการแสดงอุปรากรจีนมาก ถึงแม้ว่าจะฟังดูไม่เอะอะเท่าแต่เสียงร้องก็ขึ้นสูงผิดธรรมดา บทร้องได้ตอบ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นคำกลอน และดนตรีที่เล่นประกอบเป็นแบบพื้นเมือง ดั้งเดิมมากและฟังดูประหลาด เครื่องดนตรีที่พวกเขาใช้เล่นประกอบการแสดงมีไม้ไผ่ ๒ ชิ้นตีเข้าด้วยกัน และยังมีวงดนตรีที่มีเครื่องดนตรี ๓ ชิ้น เล่นประกอบด้วย ดนตรีที่เล่นฟังดูสนุกสนานคล้ายกันมากกับเพลงของ พวกสก๊อตต์และไอริช ส่วนการแสดงตลอดทั้งเรื่องดูหยาบคายและทะเล่ถึง ตึงตัง เช่นเดียวกับการแสดงของชาติตะวันออกอื่น ๆ ชาวสยามนั้นดูจะ ชื่นชอบในดนตรีและละครของพวกเขาเหมือน ๆ กัน

หลังจากนั้นข้าพเจ้ายังได้มีโอกาสดำเนินไปเยี่ยมชมวัดวาอารามและ พระเจดีย์อีกหลายแห่งในกรุงเทพฯ พร้อมกับนายเฮนรี ล่ามของสถานกงสุล เฮนรีเป็นสุภาพบุรุษหนุ่มชาวสยามอัธยาศัยดี ฉลาดเฉลียว และพูดภาษาอังกฤษได้คล่อง เราเดินทางไปที่ *วัดสระปทุม (Wat Sah Prah Tam)*^๑

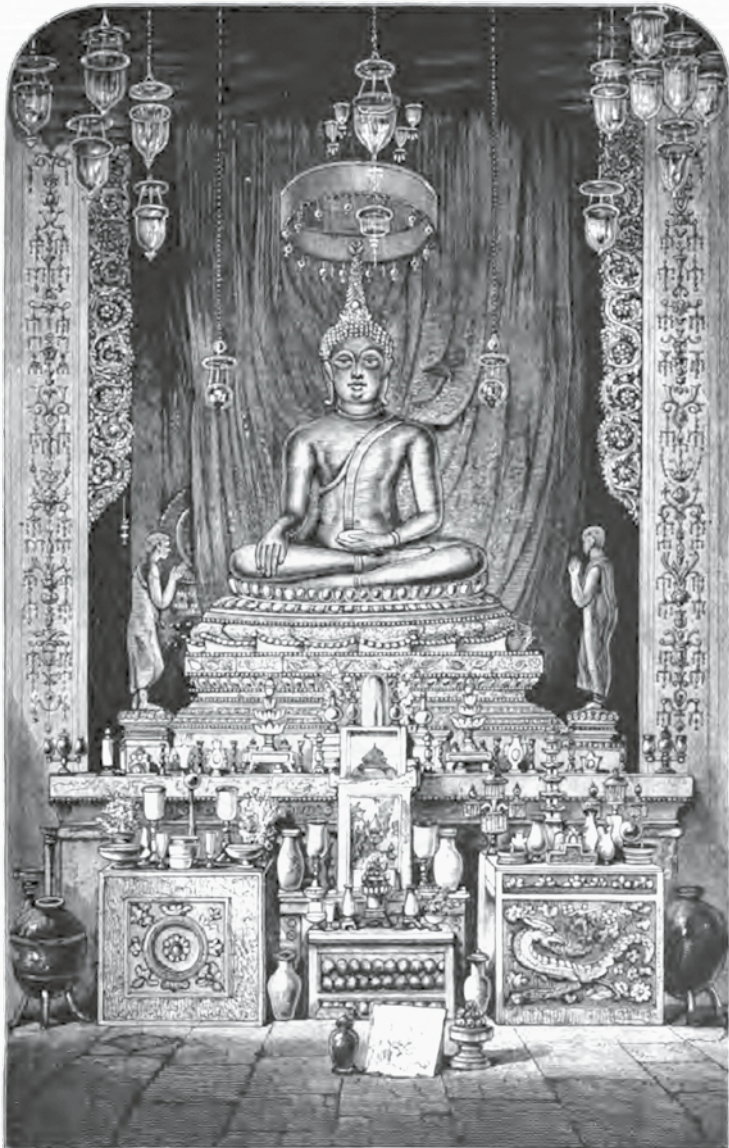
^๑ หมายถึง วัดปทุมวนาราม หรือชื่อสามัญว่า วัดสระปทุม สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๐ เพื่ออุทิศถวายแด่สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี โดยโปรดให้ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต บุนนาค) เป็นแม่กองในการก่อสร้าง การก่อสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๐๔ แต่ไม่สามารถจัดงานสมโภชได้ เนื่องจาก พระนางเธอพระองค์นั้นเสด็จสวรรคต

วัดแห่งนี้อยู่นอกกำแพงเมือง หลังจากที่เสียค่าเข้าชมเป็นเงิน ๑ บาท (ประมาณ ๖๐ เซ็นต์) เราก็ได้รับอนุญาตจากคนเฝ้าประตูให้เข้าไปภายในที่ปลายสุดด้านหนึ่งของวัดแห่งนี้^๑ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปิดทององค์ใหญ่^๒ มีพระพุทธรูปองค์เล็กอีกองค์หนึ่งตั้งอยู่ลดหลั่นกันลงมา พระพุทธรูปทั้งสององค์ประทับอยู่ในท่าขัดสมาธิ ห่มรอบองค์พระด้วยผ้ามีราคา ที่บริเวณฝาผนังเป็นภาพจิตรกรรมสีสดฉาดแสดงภาพพระเจ้าแผ่นดินและพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จฯ มายังพระอารามแห่งนี้เพื่อทรงประกอบพิธีทางศาสนาทุก ๆ ๖ เดือนหรือทุกปี^๓ ภาพทิวทัศน์ที่ปรากฏในงานจิตรกรรมเหล่านี้ดูงดงาม ถึงแม้ว่าสีสันทันอาจจะดูหม่น ชัดเจน และตัดกันเกินไป และดูผิดสัดส่วนในหลาย ๆ จุด ส่วนภาพคนดูแข่งแม้จะมีใบหน้าที่ยิ้มแย้ม แต่ก็ปราศจากซึ่งลักษณะเด่นชัดใด ๆ วัดแห่งนี้ตลอดจนวัดทุกแห่งในประเทศไทยล้วนสร้างด้วยอิฐ รูปทรงสูงตระหง่าน หลังคาซ้อนเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันขึ้นไป และยื่นออกมาคลุมเหนือส่วนที่เป็นระเบียง ซึ่งรองรับด้วยเสารูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่เรียงรายไปเป็นแถว เสาบางต้นมีความสูงถึง ๖๐ ฟุต ทุกต้นฉาบด้วยปูนซีเมนต์ขาว ส่วนหลังคาโดยทั่วไปจะมุงด้วย

^๑ ต้นฉบับใช้ว่า Temple ในที่นี้เข้าใจว่าผู้เขียนหมายถึง พระวิหารอันเป็นที่ประดิษฐานพระเสริม พระพุทธรูปสำคัญประจำวัดปทุมวนาราม

^๒ หมายถึง พระเสริม พระประธานภายในพระวิหาร วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะล้านช้าง ขนาดความกว้าง ๒ ศอก ๑ นิ้วหล่อด้วยวัสดุทองสีสุก (โลหะสำริดที่มีทองคำเป็นส่วนผสมหลัก)

^๓ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร วัดปทุมวนาราม เป็นภาพขบวนพยุหยาตราทางชลมารค โดยมีทัศนียภาพแม่น้ำเจ้าพระยาและสิ่งก่อสร้างโดยรอบเป็นภาพพื้นหลัง

พระพุทธรูปทองเหลืองภายในวัดแห่งหนึ่งที่กรุงเทพฯ

กระเบื้องหลากสีสัน ส่วนที่ปลายสุดของชื่อหลังคาเป็นงานประดับไม้ ที่มีขนาดและรูปร่างคล้ายกับเขาควาย ซึ่งเมื่อมองแล้วก่อให้เกิดภาพ ที่ดูงามสง่าและแปลกตา บานประตูมีขนาดใหญ่และแกะสลักอย่างงดงาม ลงรักปิดทอง ส่วนหน้าต่าง (ควรเรียกว่าช่องแสงเนื่องจากไม่มีกระจก) ซึ่งมี อยู่เป็นจำนวนมาก บ้างก็แกะสลักและบ้างก็ประดับประดาด้วยกระจกสี ชื่นเล็ก ๆ

วัดวาอารามหลายแห่งในกรุงเทพฯ ล้วนสร้างโดยชาวจีน ซึ่งเป็น พลเมืองส่วนใหญ่ของกรุงเทพฯ วัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดคือ วัดกัลยาณมิตร (Wat Conlayer Nemit) ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ^๑ หล่อด้วยทองเหลือง ความสูงประมาณ ๕๐ ฟุต หน้าตักกว้าง ๔๐ ฟุต หลังคา ขนาดใหญ่มหึมมีความสูงจากพื้นดินราว ๑๐๐ ฟุต ภายในวิหารมีหมาก กองใหญ่ถูกเก็บรักษาไว้ที่มุมด้านหนึ่ง ส่วนที่อีกมุมหนึ่งของสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้เป็นที่พักอาศัยของคณดูแลวัดและพระสงฆ์ ๒ - ๓ รูป ภายในบริเวณเดียวกันนั้นยังมีอาคารซึ่งมีขนาดเล็กกว่าอีก ๒ หลัง หลังหนึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปหล่อด้วยทองเหลืองประทับนั่งอยู่บน ก้อนหิน มีช้างทองแดงรองรับอยู่ที่ด้านหนึ่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นรูปสิงห์หล่อ ด้วยตะกั่วกำลังมองขึ้นไปท้องพระภูมิด้วยสายตาแสดงความเคารพ ส่วนอาคารอีกหลังหนึ่งมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ประดิษฐานอยู่ตรงกลาง

^๑ หมายถึง พระพุทธไตรรัตนนายก ประดิษฐานอยู่ภายในพระวิหารหลวง วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ศิลปะอุททองตอนปลาย หน้าตักกว้าง ๑๑.๗๕ เมตร สูง ๑๕.๔๕ เมตร จำลองแบบ มาจากพระพุทธไตรรัตนนายก วัดพนัญเชิง

และพระพุทธรูปขนาดเล็กกว่าปางต่าง ๆ นับร้อยองค์ตั้งอยู่ที่ด้านหน้า และโดยรอบ มีทั้งที่หล่อด้วยตะกั่ว สำริดและโลหะผสม และบ้างก็ทำด้วยไม้ เสนีลุ่มของเราเล่าให้ฟังว่ามีพระพุทธรูปบางองค์ที่หล่อด้วยเงิน และทอง เป็นพระพุทธรูปที่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางนำมาถวาย อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ที่ดูแลวัดแห่งนี้ไม่สามารถบอกให้ทราบถึงสถานที่ที่เก็บรักษาได้ ส่วนที่บริเวณฝาผนังเขียนภาพจิตรกรรมหลากหลายสี บอกเล่าเรื่องราวในประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และชาติต่าง ๆ

หลังจากที่เดินทางท่องเที่ยวโดยทางเรือไปตามสถานที่ต่าง ๆ ในเขตพระนครแล้ว วันหนึ่งมิตรคนหนึ่งของข้าพเจ้าก็ได้เสนอให้ลองขี่ม้าเลียบไปตามถนนบริเวณกำแพงวังไปยังประตูทางเข้าหลักของพระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นถนนโรยกรวดอย่างดี ถนนสายนี้สร้างขึ้นโดยพระบรมราชโองการของพระเจ้าอยู่หัวองค์ก่อน ที่นี้เราได้เห็นทหารสยามกำลังฝึกหัดทหารกันอยู่ เราจึงหยุดดูอยู่ชั่วคราวและสังเกตเห็นว่าการฝึกหัดและเคลื่อนไหวตัวของพวกเขาดำเนินไปอย่างรวดเร็วและแม่นยำ ชุดเครื่องแบบของทหารสยามประกอบด้วยเสื้อคลุมสีเหลือง กางเกงขายาวสีฟ้า สวมหมวกผ้าใบสีขาว (เครื่องแบบทหารเรือ) ไม่สวมรองเท้า ถือบินคาบศิลาและดาบซึ่งผลิตในยุโรปเป็นอาวุธ กำแพงพระบรมมหาราชวังมีความสูงประมาณ ๑๕ ฟุต กว้าง ๑๒ ฟุต ที่บริเวณเชิงเทินมีช่องรูปกากบาทซึ่งมีต้นไม้ขึ้นปกคลุมจนบดบังอาคารส่วนใหญ่ที่อยู่ภายใน ถึงกระนั้นเราก็พอสังเกตเห็นโครงสร้างของอาคารสูงตระหง่านลักษณะคล้ายกับหอนาฬิกาวัด พระเจดีย์ และ “ยอดแหลมของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์”

ที่อยู่ภายใน ส่วนที่เป็นบ้านเรือนของผู้คนจะถูกกันออกไปห่างจากกำแพงพระราชวัง โดยตั้งใจให้พื้นที่ว่างตรงบริเวณนี้เป็นสวนสาธารณะและสวนดอกไม้ เราเดินผ่านโรงช้างหลวงซึ่งตั้งอยู่ที่มุมด้านหนึ่งของพระราชวัง ที่นี้เราเห็นมีช้าง (สีดำ) ยืนนับสิบเชือก – ส่วนช้างเผือกจะถูกนำไปเลี้ยงอยู่ด้านในกำแพงวัง ประตුවังที่เราเห็นสร้างด้วยไม้สักแบบเรียบ ๆ ตอกตะปูขนาดใหญ่ แต่ดูไม่แข็งแรงและไม่สวยงาม

ใกล้ ๆ กับตัวเมืองบริเวณนี้พระเจ้าอยู่หัวองค์ก่อนโปรดให้ตัดถนนขึ้นหลายสาย เป็นถนนสายตรงสร้างตัดกันไปมา และยังโปรดให้สร้างเรือนแถวก่ออิฐ ๒ ชั้นขึ้นในบริเวณดังกล่าวด้วย ปัจจุบันรัฐบาล (พระเจ้าอยู่หัว?) โปรดให้ประชาชนเช่าเรือนแถวเหล่านี้ ในขณะที่พระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันก็ทรงดำเนินรอยตามพระราชบิดาในการพัฒนาเมืองบริเวณนี้ โดยโปรดให้สร้างถนนอย่างดีขึ้นสายหนึ่งในเขตกำแพงเมืองรอบพระนคร ตลอดจนสร้างเรือนแถวขึ้นติด ๆ กันกับเรือนแถวเดิม หลายครั้งที่ทรงบริเวณสี่แยกที่มีถนน ๒ สายมาบรรจบกัน ก็จะมีการสร้างวงเวียนที่มีน้ำพุหรือหอคอยอยู่ตรงกลาง ซึ่งสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าสยามซึ่งแต่เดิมไม่เคยยอมรับและใส่ใจในวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาวตะวันตก ได้เริ่มรับเอารูปแบบและการพัฒนาทั้งในแง่ของความคิดและการปฏิบัติเข้ามาใช้ และต่อไปก็คงจะฝังรากลึกลงไปในพื้นที่ผืนแผ่นดินของชาวสยามอย่างช้า ๆ แต่ทว่ามั่นคง เมื่อมีการตัดถนนแล้วต่อไปชาวสยามก็จะมีวัวเทียมเกวียนหรือรถม้าใช้ เวลานี้มีขุนนางชาวสยามบางคนได้ส่งรถม้าเข้ามาจากกัลกัตตาแล้ว บางครั้งเราจึงเห็นคนเหล่านี้ออกมาเที่ยวโฉบเฉี่ยวไปมาอยู่บนท้องถนนในช่วงเวลาบ่าย โดยคนขับ

จะนั่งตัวตรงส่งสายตาไปยังมิตรสหายและผู้คน ขณะที่โยกตัวไปมาอยู่บน
ท้องถนนที่คละคลุ้งไปด้วยฝุ่น ด้วยความรู้สึกลึกซึ้งที่มีใจกับการได้ครอบครอง
สิ่งของสำคัญอย่างใหม่ที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันก้าวหน้าและ
พัฒนาแล้วของพวกเขา พระเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงคุ้นเคยกับการเสด็จ
พระราชดำเนินไปตากอากาศ โดยจะประทับรถม้าลากจูงด้วยม้า ๖ ตัว
มีคนขับรถม้าทำทางส่งงาม และทหารรักษาพระองค์ขี่ม้าร่วมขบวน
ไปด้วย

บทที่ ๑๒
การเดินทางสู่เพชรบุรี

บ้านเรือนยุคแรกๆ ที่เพชรบุรี

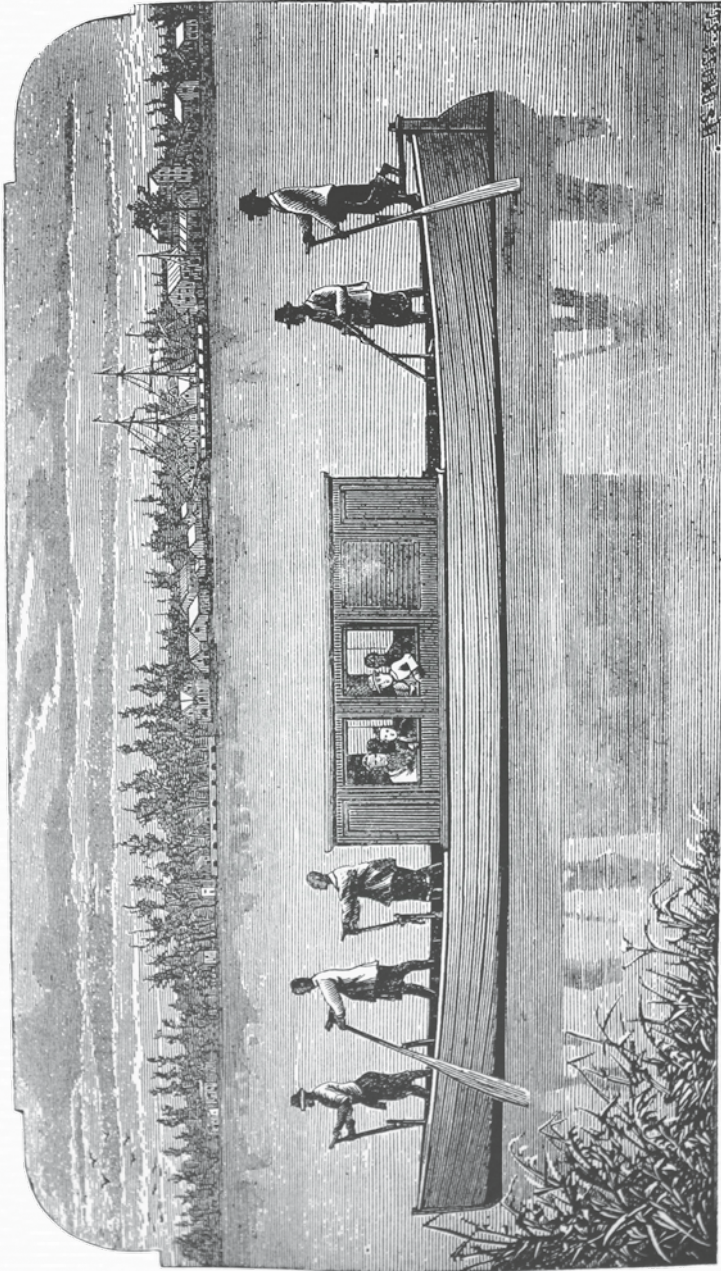
ด้วยความกรุณาของกงสุลอเมริกันประจำประเทศสยาม ข้าพเจ้าจึงได้มีโอกาสรู้จักกับนายแซนด์เลอร์ (Mr. Chandler)^๑ เลขาธิการส่วนพระองค์ของวังหน้า^๒ และเลขานุการฝ่ายการต่างประเทศของสยาม ซึ่งก่อนหน้านี้นี้เคยประจำอยู่ที่คอนเนกติกัตมาก่อน สุภาพบุรุษผู้นี้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่าเขาออกเดินทางมาประเทศสยามเมื่อ ๒๘ ปีก่อนหน้านี้เพื่อมาปฏิบัติงานในฐานะมิชชันนารี เขาพำนักอยู่ในประเทศนี้มาแล้วถึง ๓ รัชกาล และได้มีโอกาสพบเห็นการเดินทางเข้ามาและกลับออกไปของคณะผู้แทนจากต่างประเทศมาแล้วหลายคณะ และบ่อยครั้งที่เขาได้มีส่วนช่วยให้การเจรจาและดำเนินการจัดทำสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างสยามกับประเทศต่าง ๆ ดำเนินไปอย่างคืบหน้า เขาได้พบเห็นประเทศสยามพัฒนาก้าวหน้าทั้งในด้านกฎหมายและพาณิชย์ และนับจนถึง

^๑ นายยอห์น ฮัสเซต แซนด์เลอร์ (John Hasset Chandler) หรือที่คนไทยรู้จักกันในนาม หมอจันดเล เป็นมิชชันนารีชาวอเมริกันเดินทางเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนา กับคณะมิชชันนารีอเมริกันเพรสไบทีเรียน เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๘๖ เมื่อแรกเดินทางเข้ามาได้ทำงานประจำอยู่ในแผนกการพิมพ์ โรงพิมพ์คณะแบ็บติสต์ ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการโรงพิมพ์ และเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์บางกอกคาเลNDAR ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และเคยได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นครูสอนภาษาอังกฤษพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์

^๒ นายแซนด์เลอร์ หรือหมอจันดเล เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านเครื่องจักรกล จึงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้สอนวิชาดังกล่าวแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์

ขณะนี้ชาติตะวันตกที่ทรงอำนาจเกือบจะทุกชาติได้เข้ามาจัดตั้งสถานกงสุลของชาติตนที่กรุงเทพฯ แล้ว และประเทศสยามกำลังจะกลายเป็นหนึ่งในประเทศทางตะวันออกของกัลกัตตาที่เจริญรุ่งเรืองมากที่สุด เมื่อหลายปีก่อนนายแซนด์เลอร์ได้หยุดงานเผยแผ่ศาสนาของเขาและหันมารับราชการเป็นครั้งแรกในตำแหน่งล่าม หลังจากนั้น จึงย้ายมารับหน้าที่พระอาจารย์ผู้ถวายการสอนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และต่อมาจึงได้รับแต่งตั้งเป็นเลขานุการฝ่ายการต่างประเทศ และดำรงตำแหน่งหลังสุดนี้จนถึงปัจจุบัน ครอบครัวของเขาประกอบด้วยภริยา - สุภาพสตรีผู้ควรค่าแก่การยกย่องอย่างที่สุด นางเดินทางจากบ้านมาพร้อมสามีเพื่อมาช่วยงานเผยแผ่ศาสนา และปัจจุบันรับหน้าที่สอนภาษาอังกฤษและความรู้พื้นฐานด้านการศึกษแก่เด็กชายชาวสยามจำนวน ๑๒ คน ข้าพเจ้าได้รับความเอื้อเฟื้อจากสามีภริยาผู้แสนดีคู่นี้ในทุก ๆ ด้าน และเวลานี้เราอยู่ห่างไกลกันข้าพเจ้าจึงใคร่ขอแสดงความขอบคุณมาด้วยความจริงใจ

วันหนึ่งขณะที่ข้าพเจ้ากำลังสนทนากับนายแซนด์เลอร์เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจในกรุงเทพฯ ที่ข้าพเจ้าได้ไปพบเห็นมา เขาได้กล่าวกับข้าพเจ้าว่า “ก่อนที่คุณจะเดินทางกลับออกไปจากประเทศสยาม คุณควรจะได้ไปเยี่ยมชมเมือง ๆ หนึ่ง เป็นเมืองใหญ่อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ราว ๑๐๐ ไมล์ ชื่อว่าเมืองเพชรบุรี เมืองนี้นับเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจทั้งของชาวยุโรปและชาวพื้นเมือง นอกจากนี้ พระเจ้าอยู่หัวสยามยังทรงสร้างพระราชวังที่ประทับ รวมทั้งวัดตลอดจนถนนหนทางและสะพานอย่างดีไว้ที่นั่นด้วย” มิตรผู้นี้ยังกล่าวต่อไปอีกว่า “คุณสามารถเดินทางไปยังเมือง ๆ นี้ได้ด้วยเรือขนาดใหญ่

ชาวบ้านที่เพชรบุรี

ที่เรียกว่า เรือบ้าน พายโดยฝีพาย ๖ คน ภายในเรือลำนี้คุณสามารถกินอยู่ พักผ่อน หลับนอน ตลอดจนนำสมุดหนังสือสำหรับจดบันทึกติดตัวไปด้วยได้ และสามารถทอดสายตามองดูทัศนียภาพตลอดจนผู้คนได้อย่างสบาย ๆ ตลอดเส้นทางที่เรือแล่นผ่าน” ข้าพเจ้าจึงตอบเขาไปว่า “มันจะต้องเป็นการเดินทางที่น่าสนุกและตื่นตาตื่นใจอย่างแน่นอน ถ้าหากมีเวลากระผม ก็จะเดินทางไปขอรับ บางทีบุตรชายของท่านกงสุลอาจจะต้องการพักงาน และเดินทางไปพักผ่อนด้วย กระผมจะลองถามเขาดู”

หลังจากปรึกษากับนายพาร์ทริดจ์ (Mr. Partridge) บุรุษหนุ่ม ผู้นำเกรงขามราวกับบาร์กิส (Barkis)^๑ แล้วปรากฏว่าเขาเห็นด้วย เราจึงตกลงว่าจ้างเรือ “บ้าน” ขนาดใหญ่ลำหนึ่ง ภายในเรือมีห้องทั้งหมด ๕ ห้อง พร้อมด้วยคนครัวและเด็กรับใช้ ตกตอนเย็นของวันที่ ๗ มกราคมเราจึงออกเดินทางจากสถานกงสุลมาอย่างเงียบ ๆ พายเรือล่องขึ้นไปตามแม่น้ำ – แม่ของสายน้ำ (Mother of Waters) ที่งดงามไปด้วยแสงไฟ และเมื่อออกมาจากบริเวณใจกลางเมืองแล้วก็เลี้ยวเข้าไปตามลำคลองสายหนึ่ง ซึ่งมุ่งหน้าไปทางทิศตะวันตก ภายในห้องพักผ่อนแสนสะดวกสบายของเรา มีเตียงนอนพร้อมด้วยมุ้งซึ่งเป็นสิ่งที่มักจะพบเห็นทั่วไปในทุกหนแห่งกว้างไว้ ด้านบนเพื่อป้องกันยุง ส่วนเสื้อผ้าและข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ถูกจัดวางแยกไว้ที่บริเวณพื้นด้านล่าง ในขณะที่อุปกรณ์ทำครัวต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในสภาพพร้อมใช้งานถูกนำไปวางไว้ที่ท้ายเรือด้านหลังห้องพัก ราว ๙ โมงเช้าของวันรุ่งขึ้นเราหยุดพักเพื่อรับประทานอาหารเช้า และให้เวลาคนเรือ ซึ่งต้องพายเรืออย่างหนักมาเกือบตลอดทั้งคืนได้พักผ่อน ในระหว่าง

^๑ ตัวละครในนวนิยายเรื่อง David Copperfield

ที่พวกเราซึ่งเป็นชาวต่างชาติกำลังรับประทานอาหารกันอยู่นั้น บรรดาคนเรือต่างก็พากันจ้องมองมาที่พวกเราด้วยความประหลาดใจ และไม่ต้องสงสัยเลยว่าเมื่อพวกเขาเริ่มรับประทานอาหารกัน เราก็อากันจับจ้องไปที่พวกเขาตลอดจนอาหารแปลก ๆ ที่พวกเขารับประทานเช่นเดียวกัน อาหารของชาวสยามหรืออย่างน้อยที่สุดก็คือ อาหารของชาวบ้านระดับล่างส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยปลาแห้ง (ซึ่งมักจะมียกมันเน่าเหม็น) และข้าวรับประทานกับแกงชนิดต่าง ๆ ซึ่งปรุงรสด้วยพริกไทยและเครื่องเทศ ชาวสยามทุกระดับชั้นต่างก็นิยมรับประทานเครื่องปรุงรสที่เรียกว่า น้ำพริก (namphrik) ซึ่งแตกต่างจากเครื่องปรุงรสของพม่าที่มีส่วนผสมของปลาที่เรียกว่า งาปี (ngapee) ในน้ำพริกจะประกอบด้วยส่วนผสมหลากหลายชนิดมากกว่า และมีส่วนผสมของข้าวด้วย เช่นเดียวกับผักดอง (chutney) ^๑ ของอินเดีย หากมองโดยผิวเผินแล้วหน้าตาและรสชาติของน้ำพริกจะดูดีกว่า งาปี ของพม่า การปรุงน้ำพริกของชาวสยามนั้นเมื่อเตรียมเครื่องปรุงต่าง ๆ ที่ต้องการครบแล้ว “ให้น้ำพริกแดงจำนวนหนึ่งลงตำในครก แล้วใส่กะปิ (เครื่องปรุงรสซึ่งทำจากกุ้งทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก) พริกไทยดำ กระเทียม และหัวหอมลงไป เมื่อผสมส่วนผสมทุกอย่างเข้ากันดีแล้ว จึงใส่น้ำเกลือเล็กน้อยและน้ำที่มีรสชาติเปรี้ยวลงไป รวมทั้งขิง มะขาม และเมล็ดน้ำเต้า (gourd seeds)” น้ำพริกจัดเป็น “เครื่องปรุงรสอย่างหนึ่งที่เรียกง่าย ๆ ได้ดีที่สดุ” ข้าพเจ้าเคยมีประสบการณ์ด้วยตัวเองมาแล้ว แม้ว่ารสชาติของน้ำพริกจะร้อนแรงและ “จัดจ้าน” มาก แต่ก็ช่วยให้แกงเนื้อ

^๑ เครื่องปรุงรส ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากอินเดียตะวันออก วัตถุดิบหลัก คือ ผลไม้ได้แก่ มะม่วง กล้วย แอปเปิล ท้อ พลัม แอปริคอต สับปะรด มะละกอ อินทผลัม รูบาร์บ มะเขือเทศ ลูกเกต มะขาม มะพร้าว สับปะรดผสมกับสมุนไพรและเครื่องเทศ เช่น ยี่ห่วย สะระแหน่ หัวหอม ขิง ปรุงรสด้วยน้ำตาลและน้ำส้มสายชู

ธรรมดา ๆ ข้าว และแกงข้น ๆ (gravy) มีรสชาติอร่อยและชวนรับประทาน ขึ้น แน่แน่นอนว่าชาวสยามที่มีฐานะร่ำรวยย่อมจะสรรหาอาหารรับประทานที่หลากหลายกว่า ภาชนะที่พวกเขาใช้คือ จาน แต่โดยปกติแล้วชาวสยามจะใช้นิ้วมือหยิบจับอาหาร แต่ก็มีบ้างบางครั้งที่ใช้ช้อนคันเล็ก ๆ ซึ่งทำจากกระเบื้องดินเผาหรือหอยมุกตักอาหาร ชาวสยามนิยมดื่ม น้ำหรือ น้ำชา ระหว่างมื้ออาหาร โดยปกติพวกเขาจะรับประทานอาหารกันวันละ ๒ มื้อ - มื้อเช้าประมาณ ๗ นาฬิกา และมื้อค่ำระหว่าง ๕-๖ นาฬิกาในตอนเย็น ตลอดทั้งวันระหว่างมื้ออาหารชาวสยามจะเคี้ยวหมากและสูบบุหรี่ ซึ่งทำจากใบยาสูบที่ปลูกโดยชาวพื้นเมือง นำมาผสมกับใบจากเป็นมวลเล็ก ๆ และบางครั้งพวกเขาก็ชอบดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่มีฤทธิ์รุนแรง จำพวกน้ำตาลเมา (ทำจากข้าว กากน้ำตาล (molasses) และน้ำตาลจากต้นตาลนำมาต้ม) ซึ่งไม่มีใครจะได้พบเห็นบ่อยนักและจะต้องปกปิดเป็นความลับเสมอ

ตลอดช่วงเช้าเราเล่นเรือข้ามแม่น้ำมหาชัย^๑ ซึ่งสองฟากฝั่งแม่น้ำอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ไม้เขียวชอุ่ม จากนั้น เรือจึงแล่นเข้าสู่ลำคลองสายหนึ่งซึ่งทอดยาวเป็นแนวตรง ความยาวประมาณ ๓๐ ไมล์ ภูมิประเทศบริเวณนี้มีลักษณะเป็นที่ราบ ซึ่งในช่วงแรก ๆ ยังคงปกคลุมไปด้วยต้นหญ้า เราผ่านหมู่บ้านเพียงไม่กี่แห่ง ถัดจากนั้นไปสองฝั่งคลองจึงเรียงรายไปด้วยต้นกล้วยและต้นจากเป็นทิวแถว ส่วนถัดออกไปทางด้านหลังเป็นเรือกสวน

^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเขียนว่า Mahachen River เข้าใจว่าผู้เขียนหมายถึง คลองมหาชัยหรือคลองสนามชัย ปากคลองจะอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำท่าจีนที่ตำบลมหาชัย อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร

ไรรณา พี่ซุ๊คนที่ปริโศกกันในเมืองหลวงส่วนใหญ่จะเพาะปลูกจากที่นี้ ซึ่งทั้งผู้เช่าที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูกตลอดจนคนงานเกือบทั้งหมดล้วนเป็นชาวจีน ตกตอนบ่ายเรือของเราจึงแล่นข้ามแม่น้ำอีกสายหนึ่งชื่อว่า - แม่น้ำท่าจีน (the Haichin) จากนั้น จึงเริ่มเข้าสู่แม่น้ำแม่กลอง (Meklong) ซึ่งเป็นแม่น้ำสายใหญ่และมีความลึกสายหนึ่ง หลังจากพายเรือต่อไปอีก เป็นระยะทางไกลเราจึงผ่านเข้าไปสู่ลำคลองอีกสายหนึ่ง จากนั้น จึงทอดสมอเรือพักค้างคืนกันที่นี่ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองดูเหมือนจะมีผู้คนตั้งถิ่นฐานอาศัยกันอยู่หนาแน่น ส่วนภูมิประเทศที่อยู่ไกลออกไป มีลักษณะสูง ๆ ต่ำ ๆ และบางแห่งเป็นเนินเขา เมืองซึ่งมีชื่อเรียกว่า แม่กลอง ตั้งอยู่ตรงบริเวณใกล้ ๆ กับปากแม่น้ำ ที่นี้เป็นถิ่นกำเนิดของผาแผด ชาวสยามซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี ระหว่างที่เรือของเราล่องไปตามลำน้ำทิวทัศน์ที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้าเริ่มเปลี่ยนเป็นบรรดาไม้ยืนต้น และเรือกวานไรรณา จนกระทั่งเราเริ่มเข้าสู่แม่น้ำเพชรบุรีซึ่งเราผ่านเข้าออกตรงบริเวณนี้อยู่ราว ๕ - ๖ ครั้ง ในขณะที่ตัดเข้าคลองลัดเพื่อย่นระยะทางของแม่น้ำซึ่งทั้งยาวและคดเคี้ยว

ราวบ่าย ๓ โมงเราจึงเดินทางมาถึงเมืองเพชรบุรี เราจอดทอดสมออยู่ที่นอกเมืองก่อนเพื่อให้คนนำจดหมายจากกงสุลที่กรุงเทพฯ ไปส่งให้เจ้าเมือง เพื่อให้เขาช่วยจัดหาบ้านพัก ม้า และข้าวของเครื่องใช้อื่น ๆ ที่จำเป็นระหว่างที่เราพำนักอยู่ที่นี่ ในที่สุดเราก็ได้รับคำตอบจากเจ้าเมืองว่า เขาได้จัดเตรียมบ้านพักไว้ให้เราแล้วหลังหนึ่ง เป็นบ้านก่ออิฐหลังเล็ก ๆ ตั้งอยู่ริมน้ำ พร้อมด้วยเครื่องเรือน (?) รวมทั้งเสื่อกก โต๊ะพร้อมเก้าอี้ ๒ ตัว ชั้นล่างของตัวบ้านมีพื้นที่ซึ่งแยกออกมาต่างหากสำหรับเป็นที่อยู่อาศัย

ของบรรดาสัตว์เลี้ยง เช่น แกะ สุนัข และบางที่อาจจะรวมถึงม้าด้วย ตกตอนเย็นเราออกเดินเป็นระยะทางไกลไปตามถนนซึ่งลาดด้วยหิน ผ่านร้านขายของและตลาดซึ่งสองข้างทางเป็นบ้านเรือน ๒ ชั้นก่อด้วยอิฐ ภายในตลาดมีอาหารพื้นเมืองมากมายหลายชนิดและสารพัดรูปแบบ วางขายซึ่งล้วนแต่ดูแปลกตาทีเดียวสำหรับเราสองคน ตัวเมืองเพชรบุรี ตั้งอยู่ทั้งสองฟากของแม่น้ำ อยู่ห่างจากปากแม่น้ำซึ่งมีชื่อเรียกเดียวกันราว ๒๐ ไมล์ และอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ลงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นระยะทางราว ๑๐๐ ไมล์ เมืองนี้อยู่ใกล้กับแนวเทือกเขาที่กั้นระหว่างราชอาณาจักรสยามกับมณฑลตะนาวศรี มีประชากรอาศัยอยู่ราว ๒๐,๐๐๐ คน เพชรบุรีได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นสถานที่ที่พระเจ้าอยู่หัวสยามมักจะเสด็จมาประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ ด้านหลังตัวเมืองเป็นที่ตั้งของพระราชวังขนาดใหญ่^๑ ซึ่งสร้างอยู่บนเนินเขาอันงดงามโดยพระบรมราชโองการของพระเจ้าอยู่หัวองค์ก่อน ที่เนินเขาติด ๆ กันยังมีองค์พระเจดีย์และวัดประดิษฐานอยู่ด้วย นอกจากนี้ที่บริเวณเชิงเขายังเป็นที่ตั้งของวัด

^๑ หมายถึง พระนครคีรี หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า เขาวัง ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองกระแซง อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี เป็นพระราชวังที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ โดยมีสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นแม่กองในการก่อสร้าง แล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๐๓ ภูเขาอันเป็นที่ตั้งของพระนครคีรีประกอบด้วยยอดเขา ๓ ยอด คือ ยอดเขาด้านทิศตะวันออก มีสิ่งก่อสร้างได้แก่ วัดพระแก้ว ซึ่งประกอบด้วย พระอุโบสถ พระสุทธเสลเจดีย์ หอระฆัง ศาลา และพระปรางค์แดง ยอดกลางเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุดจอมเพชร ยอดเขาด้านทิศตะวันตกเป็นส่วนของพระราชวังที่ประทับ พระนครคีรีได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘

อีกหลายแห่ง ซึ่งเป็นสถานที่ที่พวกเด็ก ๆ ชาวพื้นเมืองพากันมาศึกษาเล่าเรียน โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย และบริเวณใกล้เคียงกันนั้นยังมีถ้ำแห่งหนึ่งซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ^๑ ภายในตัวเมืองเพชรบุรีและอาณาบริเวณโดยรอบ มีถนนหลายสายซึ่งล้วนอยู่ในสภาพดี สร้างขึ้นโดยพระบรมราชโองการของพระเจ้าอยู่หัวองค์ก่อน ระหว่างซากกลับไปที่เราพักหนึ่งโดยผ่านทางลัด เจ้าเมืองเพชรบุรีเป็นคนหนุ่ม หน้าตาท่าทางดูไม่ใคร่สง่างามและไม่ฉลาดนัก เขาสวมเสื้อแบบชาวยุโรป สวมหมวกกันแดด (หมวกตัมปี - topee)^๒ และนุ่งผ้า (panoung) หรือผ้าที่ใช้พันรอบเอวแล้วสอดลอดหว่างขาทั้งสองข้าง แบบชาวพื้นเมืองสยามทั่วไป และสวมถุงเท้ายาวและรองเท้าแตะหนังฟอก เวลาที่คนรับใช้ของเขาจะพูดคุยสนทนากับคนเหล่านั้นจะต้องนั่งคุกเข่าลงกับพื้นหันฝ่าเท้าไปทางด้านหลัง (ตามแบบชาวพม่า) อันเป็นภาพที่ดูน่าสังเวช ภายในรถม้าเราเห็นมีหีบหมากทำด้วยทองแดงงาม ซึ่งเป็นเครื่องใช้ที่จำเป็นแทบจะขาดมิได้ของขุนนางชาวสยามทุกคนวางอยู่

มิชชันนารีจากคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน ๒ คน^๓ ซึ่งพำนักอาศัยอยู่กับครอบครัวของพวกเขา นับเป็นชาวต่างชาติเพียงกลุ่มเดียวของ

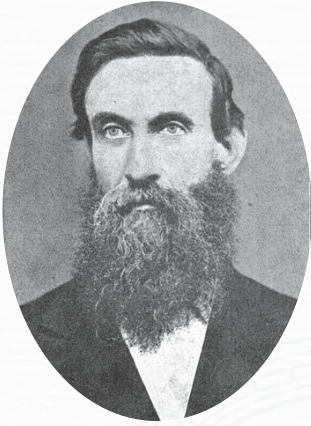
^๑ เข้าใจว่าหมายถึง ถ้ำเล็ก ๆ อยู่ภายในบริเวณวัดเขาพระนอน ด้านหลังพระนครคีรี หรือเขาวัง

^๒ หมวกชนิดหนึ่งสันฐานเหมือนดอกทับทิมคว่ำ

^๓ หมายถึง ศาสนาจารย์แดเนียล แมคกิลวารี (Rev. Daniel McGilvary) และ ศาสนาจารย์แซมมวล จี. แมคฟาร์แลนด์ (Rev. Samuel G. McFarland) มิชชันนารีจากคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียน (The American Presbyterian Mission) ซึ่งได้ร่วมกันจัดตั้งสำนักงานเผยแผ่คริสต์ศาสนาขึ้นที่เพชรบุรี ใน พ.ศ. ๒๔๐๔

เมื่อนี้ ตกตอนเย็นเราจึงได้แวะไปเยี่ยมสาธุคุณแมคฟาร์แลนด์^๑ ส่วนเพื่อนร่วมงานของเขา (*confrère*) ซึ่งพักอยู่บ้านหลังติด ๆ กันอยู่ในระหว่างลาพัก สุภาพบุรุษผู้น่าเลื่อมใสท่านนี้เดินทางมาจากเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกามาอาศัยอยู่ที่ประเทศสยามเป็นเวลา ๑๒ ปีมาแล้ว ถึงแม้ว่าสภาพอากาศที่นี่จะค่อนข้างย่ำแย่แต่เขาก็มีสุขภาพแข็งแรงดี เขาสามารถพูดภาษาพื้นเมืองของสยามและภาษาลาวได้อย่างคล่องแคล่ว และมีความเข้าใจในผู้คนตลอดจนเรื่องราวของประเทศทั้งสองอย่างทะลุปรุโปร่ง เนื่องจากพำนักอาศัยอยู่ที่นี่มาเป็นเวลานานแล้ว สาธุคุณแมคฟาร์แลนด์เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ตลอดระยะเวลาของการปฏิบัติงานเขาสามารถชักจูงผู้คนให้หันมานับถือคริสต์ศาสนาได้ราว ๒๐ คน และมีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่หันกลับไปยึดถือความเชื่อดั้งเดิมของเขา ข้าพเจ้าตั้งข้อสังเกตว่าในความคิดของข้าพเจ้าดูเหมือนว่าชาวสยามจะมีความกระตือรือร้นอย่างมากที่จะศึกษาภาษาอังกฤษมากกว่าเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนาใหม่ซึ่งเขาเองก็ยอมรับในข้อนี้ แต่สงสัยว่าการเรียนรู้ภาษาอังกฤษอย่างแพร่หลายจะมีประโยชน์อย่างไรในเมื่อตำรับตำราทางวิทยาศาสตร์ วรรณคดีและการศึกษายังมิได้มีการนำมาแปลเป็นภาษาสยามเลย

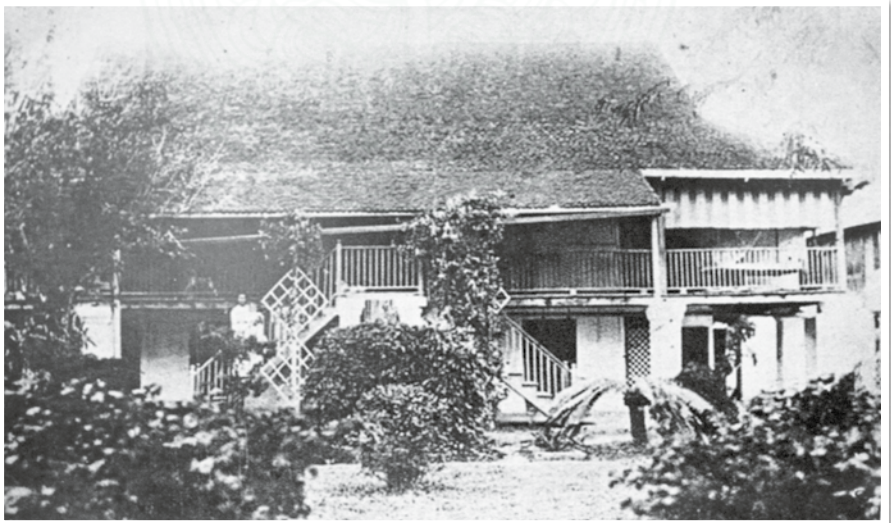
^๑ ศาสนาจารย์แซมมวล จี. แมคฟาร์แลนด์ มิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนเดินทางเข้ามาในประเทศไทยพร้อมกับภริยา คือ นางเอน เฮส์ แมคฟาร์แลนด์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ เมื่อแรกที่เดินทางมาถึงได้พำนักอยู่ที่สำนักงานกลางคณะเพรสไบทีเรียนที่สำเหร่ ต่อมาจึงเดินทางไปสำรวจและตั้งสำนักงานเผยแผ่ศาสนาที่จังหวัดเพชรบุรี ร่วมกับศาสนาจารย์แดเนียล แมคกิลวารี ระหว่างพำนักอยู่ที่เพชรบุรีศาสนาจารย์แมคฟาร์แลนด์ได้ก่อตั้งโรงเรียนเพื่อสอนกุลบุตร - กุลธิดาขึ้น ชื่อว่า โรงเรียนอรุณประดิษฐ์ นอกจากนี้ ยังใช้เวลาศึกษาภาษาไทยจนสามารถจัดทำพจนานุกรมภาษาอังกฤษ - ไทยได้สำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๐๘ เขาถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๒๔๔๐ บุตรชายของเขาคือ ยอร์ช บี. แมคฟาร์แลนด์ ได้เข้ารับราชการภายหลังได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการโรงพยาบาลศิริราช และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระอาวทิยาคม

ศาสตราจารย์แฮมมิล จี. แมคฟาร์แลนด์

นางเยน เฮลส์ แมคฟาร์แลนด์ ภริยาของ
ศาสตราจารย์แฮมมิล จี. แมคฟาร์แลนด์

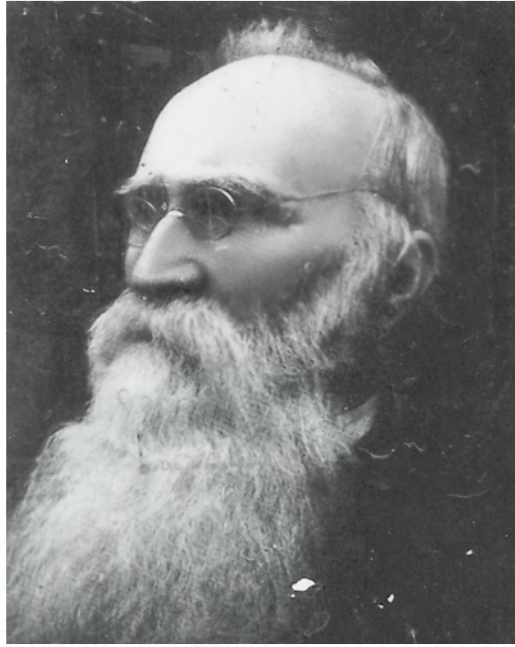
บ้านพักของมิชชันนารีที่เพชรบุรี สร้างโดยศาสตราจารย์แฮมมิล จี. แมคฟาร์แลนด์

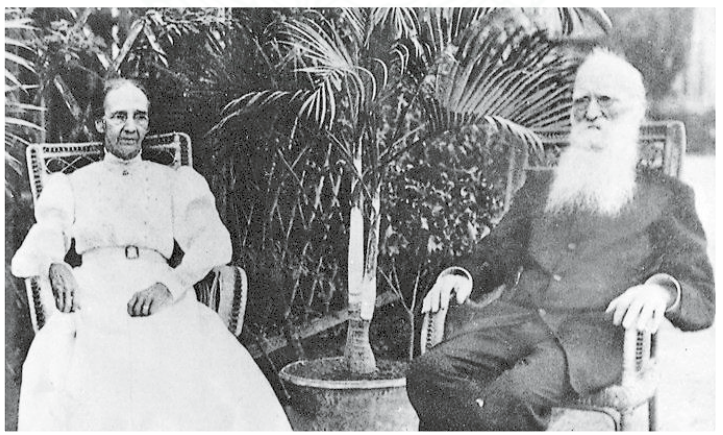
บ้านพักมิชชันนารี ริมแม่น้ำเพชรบุรี

นักเรียนที่มาเรียนกับมิชชันนารีในระยะแรก (ภาพจากสมุดภาพโรงเรียนอรุณประดิษฐ์
โรงเรียนคริสต์ซึ่งก่อตั้งโดยมิชชันนารีอเมริกันเพรสไบทีเรียน)

ศาสตราจารย์ ดร.แดเนียล แมคกิลวารี
ผู้บุกเบิกงานเผยแผ่คริสต์ศาสนาที่จังหวัดเพชรบุรี
ร่วมกับศาสตราจารย์แฮมมิล จี. แมคฟาร์แลนด์

ดร.แดเนียล แมคกิลวารีและภริยา

ในความคิดของเขาการเผยแพร่ศาสนายังเป็นเรื่องที่ใหม่เกินกว่าที่จะคาดหวัง ในความสำเร็จอย่างมากมาย - แท้ที่จริงแล้วยังมีผู้คนอีกเป็นจำนวนมาก ที่อยู่ในกลุ่มเป้าหมายของเขา แต่ทว่าแรงงานในการเผยแพร่ศาสนากลับ มีไม่เพียงพอ

บางทีสิ่งก่อสร้างที่มีความน่าสนใจที่สุดของเมืองเพชรบุรีน่าจะได้แก่ กลุ่มอาคารในส่วนที่เป็นพระราชวังของพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ ใกล้กับตัวเมือง^๑ พระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ มักจะเสด็จฯ มาประทับ ณ พระราชวังแห่งนี้ในทุก ๆ ช่วงฤดูร้อน เราขี่ม้าข้ามบริเวณที่ราบไปยังเชิงเขา และจากที่นั่นเราจึงลงเดินไปตามทางเดิน ซึ่งมีขนาดกว้างขวางขวางปูด้วยอิฐไปยังบริเวณยอดเขา ระหว่างทางเราเดินผ่านศาลา (salas) หรือโรงเรือนซึ่งด้านข้างเปิดโล่งสำหรับใช้เป็นสถานที่จัดงานรื่นเริงในโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนเป็นที่พักของบรรดาทหารและอื่น ๆ ภายในศาลาหลังหนึ่งมีปืนใหญ่ขนาด ๑๒ ปอนด์ ตั้งอยู่ราว ๔-๕ กระบอก บริเวณพื้นศาลาอยู่ในสภาพสกปรกรกรุงรังเต็มไปด้วยวัชพืช อย่างไรก็ตาม ทุก ๆ ปีเมื่อถึงเวลาที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรม ณ พระราชวังแห่งนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะกลับมาอยู่ในสภาพเรียบร้อย ถัดจากทางเดินขึ้นไปไม่ไกลเป็นบันไดลักษณะชัน ราวบันไดทำด้วยหิน

^๑ หมายถึง ภูเขาอันเป็นที่ตั้งของพระนครคีรีประกอบด้วย ยอดเขาใหญ่ ๓ ยอด ยอดที่สูงที่สุด สูง ๙๕ เมตร เดิมชาวบ้านเรียกว่า “เขาสมน” ที่บริเวณไหล่เขา ด้านทิศตะวันออกมีวัดเก่าแก่อยู่อแห่งหนึ่งชื่อ “วัดมหาสมณ” ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เรียกเขาลูกนี้ว่า “เขามหาสมณ” ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๐๔ เรียกเขามหาสวรรค์ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระผนวช ได้เสด็จจาริกไปประทับที่วัดมหาสมณเป็นประจำ และเสด็จประทับบนยอดเขาสมนด้วย

ขนาดใหญ่ มีอาคารก่ออิฐ ๒ ชั้นแบบเรียบ ๆ อีกหลายหลังสำหรับเป็นที่ประทับและพำนักของบรรดาพระสหายและเหล่าข้าราชการ ถัดจากนั้นไปจึงเข้าสู่บริเวณอาคารอันเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีลานกว้างปูพื้นและโรงทหารอยู่รายรอบ บนยอดสูงสุดของเนินเขาซึ่งมีลักษณะค่อนข้างสูงชันมีอาคารตั้งอยู่ ๓ หลัง ได้แก่ ท้องพระโรง วัด และหอสังเกตการณ์ อาคารส่วนที่เป็นท้องพระโรงนั้น แทบจะมีได้มีการประดับตกแต่งใด ๆ เลย ลักษณะเป็นห้องโถงขนาดยาว และเตี้ย ความยาวประมาณ ๗๕ ฟุต กว้าง ๔๐ ฟุต สูง ๑๒ ฟุต กำแพงด้านนอกตรึงระหว่างช่องหน้าต่างตกแต่งอย่างง่าย ๆ ดูไร้ซึ่งศิลปะ เป็นงานไม้แกะสลัก ประดับด้วยธงชาติของทุกประเทศบนโลก - ซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นงานส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่จากตัวอาคารเมื่อไม่นานมานี้ ส่วนผนังด้านในและเพดานปิดทับด้วยกระดาษสีน้ำตาลดูมอซอ ที่ปลายสุดด้านหนึ่งของห้องประดิษฐานพระแท่นราชบัลลังก์รูปครึ่งวงกลม มีบันไดทางขึ้นทำด้วยหิน ๔ ขั้น ส่วนที่ฝาผนังแต่ละด้านเป็นภาพจิตรกรรมซึ่งนับเป็นตัวอย่างของงานศิลปะชั้นเลิศของสยาม ด้านหนึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ “การต้อนรับราชทูตฝรั่งเศสภายในราชสำนัก” ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นรูปพระสงฆ์กำลังสักการะพระพุทธรูปโคดม ส่วนหอสังเกตการณ์เป็นหอสูงรูปทรงกลมก่อด้วยอิฐ ความสูงประมาณ ๓๐ ฟุต จากบนยอดหอคอยมองไปไกลสุดสายตา มองเห็นผืนนาข้าวอันกว้างใหญ่ไพศาล และเนินเขาลูกเล็ก ๆ ปกคลุมไปด้วยป่าทึบกระจายอยู่ทุกทิศทาง ซึ่งก็คือ เกาะเล็กเกาะน้อย อันเขียวชอุ่มอยู่ท่ามกลางท้องทะเลที่ไร้คลื่น ไกลออกไปทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเป็นแนวเทือกเขาเตี้ย ๆ สีฟ้าเข้ม ส่วนทางด้านทิศใต้ นั้น อ่าวสยามอันสงบราบเรียบสะท้อนเป็นประกายอยู่ท่ามกลางแสงอรุณรุ่ง

หลังจากที่ขี่ม้ามาเป็นระยะทางไกลเราก็มาถึงวัดขนาดใหญ่
แห่งหนึ่ง บริเวณใกล้ ๆ กันนั้นมีถ้ำซึ่งมีความลึกลับซับซ้อน ได้รับการขนาน
นามว่า “ถ้ำพระ” (cave of Idols)^๑ ภายในถ้ำมีห้องเล็ก ๆ หลายห้อง
เชื่อมต่อกันด้วยทางเดินแคบ ๆ แม้ว่าภายในถ้ำจะมีแสงสว่างลอดเข้ามาได้
ตามปล่องหรือช่องซึ่งมีอยู่ ๑ - ๒ แห่งบนเพดานถ้ำ แต่ถึงกระนั้นพื้นที่ภายใน
ถ้ำส่วนใหญ่ก็ยังคงต้องการแสงสว่างจากคบไฟ หากพิจารณาดูจาก
โครงสร้างและลักษณะทางกายภาพของถ้ำแห่งนี้แล้ว เราคิดว่าน่าจะเป็น
ถ้ำที่มีต้นกำเนิดมาจากภูเขาไฟ ที่ผนังถ้ำทั้งสองด้านมีพระพุทธรูปปิดทอง
ตั้งเรียงรายอยู่เป็นแถว และที่ปลายสุดของห้อง ๆ หนึ่งประดิษฐาน
พระนอนขนาดใหญ่รูปพระพุทธรูปเจ้าองค์เดียวกัน ที่บริเวณปากถ้ำมีฝูงลิง
เกาะอยู่ตามกิ่งไม้กำลังแยกเขี้ยวและส่งเสียงร้อง เมื่อมันมองมาเห็นเรา
ก็พากันกระโดดไปมาจากกิ่งหนึ่งไปยังอีกกิ่งหนึ่ง จากต้นโน้นไปต้นนี้
หลังจากนั้นก็จะหยุดนิ่งและเฝ้ามองพวกเราด้วยกิริยาท่าทางที่ดูน่าขน
เป็นที่สุดนานครั้งละเป็นนาที ๆ ที่บริเวณเชิงเขาเราเดินสำรวจวัดแห่งหนึ่ง
ซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานพระนอนขนาดใหญ่ พระพุทธรูปองค์หิมาลัย
สร้างด้วยอิฐและปูนขาว (chunam)^๒ ปิดด้วยแผ่นทองดูหนา องค์พระห่มด้วย

^๑ เข้าใจว่าหมายถึง ถ้ำเขาหลวง ตั้งอยู่ที่ตำบลธงชัย อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึกไว้ทั้งในเอกสารฝ่ายไทย
และเอกสารของชาวต่างชาติในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและปูชนียวัตถุภายในถ้ำ ถ้ำแห่งนี้เคยใช้
เป็นสถานที่รับรองพระราชอาคันตุกะ คือ ดยุกโยฮัน อัลเบิร์ต (Duke Johan
Alberkt) ผู้สำเร็จราชการเมืองบรันสวิก และเจ้าหญิงเอลิซาเบธ สโตลเบิร์ก รอซซาลา
(Princess Elizabeth Stolberk Rojsala) พระชายา ที่เสด็จมาเยือนเมื่อวันที่ ๓๑
มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓

^๒ ปูนขาวชนิดหนึ่งนิยมใช้กันในประเทศอินเดีย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงฉายพระรูปกับดักโยฮัน อัลเบรคต์ ผู้สำเร็จราชการเมืองบันชวิก
และเจ้าหญิงเอลิซาเบธ สโตลเบิร์ก รอชซาลา พระชายา พระราชอาคันตุกะ
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายในถ้ำเขาหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

ผ้าสีเหลือง (สีของพระสงฆ์) ประทับในท่านอนปกติด้วยอาการสงบ พระเศียรหันไปทางด้านขวาวางอยู่บนหมอนซึ่งตกแต่งประดับประดาสีสันฉูดฉาด ข้าพเจ้าวัดความยาวขององค์พระด้วยระยะก้าวเดินได้ ๑๓๕ ฟุต ความกว้างของพระบาท ๗ ฟุต พระกรรณยาว ๑๐ ฟุต และส่วนอื่นๆ ขององค์พระก็ล้วนแต่มีขนาดใหญ่โตเช่นกัน การที่พระสงฆ์นิยมสร้างรูปเคารพขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้มีขนาดใหญ่โตเช่นนั้น ก็ด้วยมีจุดประสงค์เพื่อให้เป็นที่น่าเลื่อมใสและเกรงขามแก่บรรดามนุษย์ (ธรรมดา) และนอกจากนี้ก็อาจมาจากความเชื่อที่ว่าหากสร้างพระพุทธรูปให้มีขนาดใหญ่โตมากเท่าใด ผลบุญก็คงจะยิ่งเพิ่มพูนแก่ผู้สร้างมากขึ้นเท่านั้น

ออกนอกเมืองเพชรบุรีมาราว ๒-๓ ไมล์ เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านชาวลาว^๑ ซึ่งมีกระท่อมที่พักอาศัยอยู่ราว ๒๐ หลัง กระท่อมเหล่านี้สร้างด้วยไม้ไผ่ยกพื้น หลังคามุงด้วยใบจาก ที่พื้นด้านล่างทำเป็นคอกให้สัตว์เลี้ยงพักอาศัยและเป็นที่เก็บข้าวของสัมภาระต่าง ๆ เราแวะไปที่บ้านของหัวหน้าหมู่บ้านซึ่งเป็นชายชรา เขาไม่ได้สวมเสื้อผ้าใดๆ นอกจากผ้าถุง (ผ้าที่ใช้พันรอบเอว) ทำจากฝ้าย เขาพาเราเที่ยวชมบ้านของเขาด้วยความยินดี ภายในบ้านมีห้อง ๒ ห้อง ห้องซึ่งมีขนาดเล็กใช้เป็นห้องนั่งเล่น ส่วนห้องใหญ่เป็นทั้งห้องครัวและห้องนอน และเนื่องจากเป็นครอบครัวใหญ่จึงมีสมาชิกถึง ๓ รุ่นอาศัยอยู่รวมกันภายในบ้านหลังนี้ ภายในบ้านไม่มีเครื่องเรือนใด ๆ นอกจากตะกร้าเพียงไม่กี่ใบและหีบใส่ของขนาดใหญ่

^๑ เข้าใจว่าหมายถึง พวกลาวโซ่ง หรือไทยทรงดำ ซึ่งมีอยู่มากในจังหวัดเพชรบุรี

บริเวณหลังบ้านติดกับตัวกระท่อม มียังขนาดใหญ่ซึ่งทำขึ้นจากไม้ไผ่และ
ปูนใช้เป็นที่พักข้าวเปลือก (เครื่องยังชีพหรือขนมปังของชาวสยาม) เมือง
สำคัญของชาวลาวทางตอนเหนือของสยามคือ เมืองเชียงใหม่ (Xiengmai)
เมืองนี้มีประชากรอาศัยอยู่ราว ๕๐,๐๐๐ คน ชนพื้นเมืองชาวลาวได้เคย
ทำสงครามสู้รบกับชาวสยามมาแล้วหลายครั้ง และได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า
พวกเขามิได้เป็นศัตรูที่น่าเกรงขามแต่อย่างใดเลย

เพชรบุรีเป็นเมืองที่มีความสวยงามมาก และเป็นสถานที่ที่
ชาวยุโรปที่พำนักอยู่ในกรุงเทพฯ นิยมเดินทางมาพักผ่อนเปลี่ยนอากาศ
หรือใช้เป็นที่พักผ่อนใกล้ ๆ กรุงเทพฯ วันที่ ๑๑ เราจำต้องจากเมืองเพชรบุรี
มาด้วยความรู้สึกเสียดายเป็นอย่างมาก และเดินทางกลับถึงกรุงเทพฯ
ในตอนเย็นของวันรุ่งขึ้น

บทที่ ๑๓

เจ้าฟ้าวังหน้า

กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ

การได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยามถือเป็นความปรารถนาสูงสุดของข้าพเจ้า แต่เนื่องจากในช่วงที่ข้าพเจ้าเดินทางมายังประเทศสยาม พระองค์กำลังประทับอยู่ที่กัลกัตตา ความปรารถนาของข้าพเจ้าจึงไม่อาจบรรลุผลสำเร็จ แต่ก็ไม่ได้ถือเป็นความโชคร้ายเสียทีเดียว เพราะด้วยความกรุณาของกงสุลอเมริกันประจำประเทศสยาม ข้าพเจ้าจึงได้มีโอกาสเข้าเฝ้าวังหน้า^๑ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล^๒ ข้าพเจ้าเชื่อว่าสยามเป็นประเทศหนึ่งเดียวในโลกที่ปกครอง

^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า the Second King, H.M. Krom Prah Racha Wang Bowawn Bawara Sabtan Mongkon ในที่นี้อาจเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนของผู้เขียน เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ขึ้นดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช พระราชทานนามว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้มีเกียรติยศอย่างพระเจ้าแผ่นดินในเอกสารของชาวตะวันตกจึงมีกระบวนพระองค์ว่า the Second King แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีได้ประชุมอัญเชิญกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นพระมหาอุปราช ดำรงตำแหน่งวังหน้า หรือกรมพระราชวังบวรสถานมงคล แต่ไม่ได้รับการยกย่องในฐานะพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองเหมือนครั้งพระราชบิดา

^๒ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า The King of Siam โดยข้อเท็จจริงแล้วบุคคลที่ผู้เขียนเข้าเฝ้าคือ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ วังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระนามเดิมพระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ บวรราโชรสรัตนราชกุมาร พระราชโอรสพระองค์ที่ ๒ ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าคุณจอมมารดาอม เมื่อแรกประสูติมีพระอิสริยยศที่หม่อมเจ้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระนามว่า ยอร์ช วอชิงตัน ตามชื่อของจอร์จ วอชิงตัน อดีตประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาคนแรก คนทั่วไปออกพระนามว่า ยอด พ.ศ. ๒๔๐๔ โปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม ที่กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ และได้รับพระราชทานอุปราชาภิเษกเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงตำแหน่งวังหน้าองค์สุดท้ายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เสด็จทิวงคตเมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๘

โดยพระเจ้าแผ่นดินถึงสองพระองค์ อย่างไรก็ตามสภาพของพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่สองก็เป็นเรื่องที่ไม่อาจเข้าใจได้มากนัก และในส่วนของหน้าที่ความรับผิดชอบก็ไม่อาจเทียบได้กับตำแหน่งรองประธานาธิบดีของเรา และพระองค์ก็ได้ทรงอยู่ในสถานะประมุขร่วม หรือผู้สืบทอดราชบัลลังก์ของพระเจ้าอยู่หัว ถึงกระนั้น “แนวพระราชดำริตลอดจนพระบรมราโชบายของพระองค์ก็ยังมีส่วนในการกำหนดนโยบายสำคัญ ๆ ของประเทศ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงลงพระปรมาภิไธยในสนธิสัญญาฉบับต่าง ๆ ด้วย” เซอร์ จอห์น เบาว์ริง^๑ ข้าราชการผู้ชาญฉลาดมากที่สุดคนหนึ่งที่กล่าวว่า “ตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองถือเป็นธรรมเนียมที่แปลกอย่างหนึ่งของสยาม พระองค์มิได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนาโดยแยกออกมาจากงานราชการบ้านเมืองอย่างเด่นชัดเหมือนเช่นในกรณีของญี่ปุ่น (ในอดีต) แต่ทรงปฏิบัติหน้าที่รองลงมาหรือมีนัยบางอย่าง ซึ่งข้อจำกัดดังกล่าวนี้ไม่มีความชัดเจนนักข้าพเจ้าจึงไม่สามารถให้คำนิยามได้แน่ชัด กล่าวกันว่า พระองค์ทรงได้รับส่วนแบ่ง ๑ ใน ๓ ของรายได้ของประเทศ และทรงมีกองทัพอู่ภายใต้บังคับบัญชา ๒,๐๐๐ นาย และโดยปกติแล้วจะทรงมีสถานะเป็นพระอนุชาหรือพระญาติใกล้ชิดของพระเจ้าอยู่หัว...พระราชวังที่ประทับของพระองค์มีขนาดใกล้เคียงกันกับพระราชวังของพระเจ้าอยู่หัว

^๑ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) ราชทูตอังกฤษที่ได้รับการแต่งตั้งให้เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและเจรจาทำสนธิสัญญาทางการค้ากับไทย ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ หรือที่รู้จักกันในนาม “สนธิสัญญาเบาว์ริง” สารสำคัญของสนธิสัญญาว่าด้วยการเปิดการค้าเสรี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ เขาได้รับแต่งตั้งเป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอนและทวีปยุโรป ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาสยามมานุกุลกิจ สยามมิตรมหายศ

องค์ที่ ๑ ทั้งยังทรงประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญตรา เช่นเดียวกันแม้ว่าจะไม่ดูหรูหราเท่าก็ตาม และเวลาที่มีผู้คนมาเข้าเฝ้า ก็จะต้องได้รับการถวายพระเกียรติด้วยการหมอบคลานในลักษณะเดียวกัน นอกจากนี้ พระองค์ทรงมีเหล่าเสนาบดีที่คอยถวายงานเช่นเดียวกับของพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่ ๑ แต่จะทรงมีบทบาทมากกว่าในเรื่องที่เกี่ยวกับการสงครามของประเทศ และโดยปกติกิจการงานสำคัญของประเทศทุก ๆ เรื่องจะต้องผ่านการปรึกษาจากพระองค์ด้วยเช่นกัน...และเป็นที่คาดหวังว่า พระองค์จะต้องเสด็จฯ ไปเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่ ๑ ในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ด้วย” ด้วยเหตุนี้ จึงเห็นได้ว่าสถานะของพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่ ๒ ในการบริหารงานต่าง ๆ จึงนับเป็นเรื่องที่แปลกประหลาดอย่างที่สุด และไม่มีที่ใดเหมือน

ในโอกาสที่เราเดินทางมาเข้าเฝ้าวังหน้าในครั้งนี้ พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะให้มีขบวนทหารออกมาคอยต้อนรับพวกเรา และได้ทรงเชิญกงสุลออสเตรเลียและกงสุลเยอรมันมาที่พระราชวังของพระองค์ด้วย นายแซนด์เลอร์ (Mr. Chandler) เลขานุการส่วนพระองค์ได้รับเชิญให้มาปฏิบัติหน้าที่ผู้ประสานงานและล่ามด้วยในขณะเดียวกัน ราว ๓ นาฬิกาของบ่ายวันที่ ๑๕ ข้าพเจ้าเดินทางไปสถานกงสุลอเมริกัน ที่นั่นนายพลพาร์ทริดจ์รอข้าพเจ้าอยู่แล้วในชุดเครื่องแบบทหารเต็มยศประดับกระเป๋ไว้ที่ด้านข้างลำตัว พวกเราลงเรือซึ่งชักธงชาติอเมริกันอย่างสง่างามไว้ที่ท้ายเรือ มีพนักงานพายเรือชาวสยามแต่งกายในชุดเครื่องแบบเดินทางไปที่บ้านของนายแซนด์เลอร์ ซึ่งเตรียมพร้อมรอพวกเราอยู่แล้ว ในชุดข้าราชการสถานทูต เสื้อของเขาประดับกระดุมทองเหลือง มีตรารูปช้าง

*Sandt Thra. Paramendr. Maha
Monorid. The first thing of Siam,
whose this is the
official seal.
and this is the card.
form of
and Sanditch Thra. Paramendr.
Ramsr. Mahisaresr the second thing
whose this is the
official seal*

*and this is the card.
form of
Sand forth thus this statement
to all and singular to whom these
Parents shall come. Existing.*

*Whence a Treaty of Friendship
and Commerce between Us and Her
Britannic Majesty the Queen of*

สมเด็จพระบรมเมตามหาจักรพรรดิกรุงสยามใหญ่
ส) พระราชัญจรกร สำนักราชัญจร

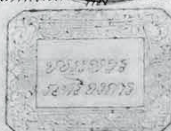
อย่างนี้ จัญจรกรสำรับพระองค์อย่างนี้

แลสมเด็จพระบรมเมตามหาจักรพรรดิกรุงสยามใหญ่ พระราช

จัญจรกรสำรับท่านแม่จัน

แลพระราชัญจรกรสำรับพระองค์นี้

ขอประกาศตามพระราชบัญญัติอันนี้ว่า แก่คนจีนซึ่งมีสัญชาติไทย ซึ่งพระกษัตริย์
สยามมีสิทธิสัญชาติไทย ทั้งสิทธิสัญชาติไทยในกึ่งเสนาบดีที่ทนายในราชเท
พระกษัตริย์สยามและกึ่งเสนาบดีที่ไทย กับสมเด็จพระนาง

พระราชัญจรกรพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสนธิสัญญาเบาว์ริง

อยู่บนกระดุม เราเดินไปที่ประตูพระราชวังด้วยกัน และเมื่อไปถึงที่นั่นจึงได้ทราบข่าวว่ากงสุลออสเตรียและกงสุลเยอรมันพร้อมด้วยเลขานุการของพวกเขาซึ่งเดินทางมาถึงก่อนหน้านั้น ได้ไปรอพวกเราอยู่แล้วที่ภายในห้องพระโรง^๑ ขณะที่เราเดินผ่านประตูทางเข้าอันโอโถง ทหารรักษาการณ์กระทำวันทยาอุธ^๒ เราเดินไปตามทางเดินปูด้วยอิฐ สองข้างทางดูเหมือนว่าจะเป็นที่พักของบรรดาข้าราชการสำนักและกองทหาร ขณะที่ผ่านประตูวังชั้นที่สองเข้าไป (ประตูวังมีด้วยกัน ๓ ชั้น) บรรดาทหารรักษาการณ์ซึ่งมีจำนวนมากกว่าชั้นแรกแสดงความเคารพ เราเดินผ่านลานเล็ก ๆ โลง ๆ แห่งหนึ่งเข้าไป ภายในรายรอบไปด้วยวัด ศาลา โรงทหาร และเรือนพักอาศัย ถัดเข้าไปอีกเป็นวัดขนาดใหญ่ซึ่งเวลานี้ใช้เป็นสถานที่สำหรับรอเข้าเฝ้าที่พื้นห้องปูลาดด้วยพรม รอบโต๊ะเล็ก ๆ มีท่าน บารอน....^๓ กงสุลเยอรมันสุภาพบุรุษร่างกะทัดรัดในชุดเครื่องแบบทหารเรือ (สีดำขลิบแดง) ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์สีซีดจาง สวมแว่นตาเล็ก ๆ ที่ดวงตาข้างหนึ่งนั่งรออยู่ด้านข้างกงสุลออสเตรีย ซึ่งอยู่ในชุดเข้าเฝ้าสวมถุงมือหนังแพะสีขาว กงสุลผู้นี้ประกอบกิจการค้าอยู่ในกรุงเทพฯ

สักครู่หนึ่งมีนายทหารองครักษ์นายหนึ่งเดินเข้ามาภายในห้องและประกาศว่าวังหน้าทรงพร้อมที่จะให้พวกเราเข้าเฝ้าแล้ว เราจึงเดิน

^๑ หมายถึง พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ภายในพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ วังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างขึ้นสำหรับเป็นห้องพระโรง โดยถ่ายแบบมาจากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ภายในพระบรมมหาราชวัง

^๒ การทำความเคารพด้วยอาวุธประจำกาย

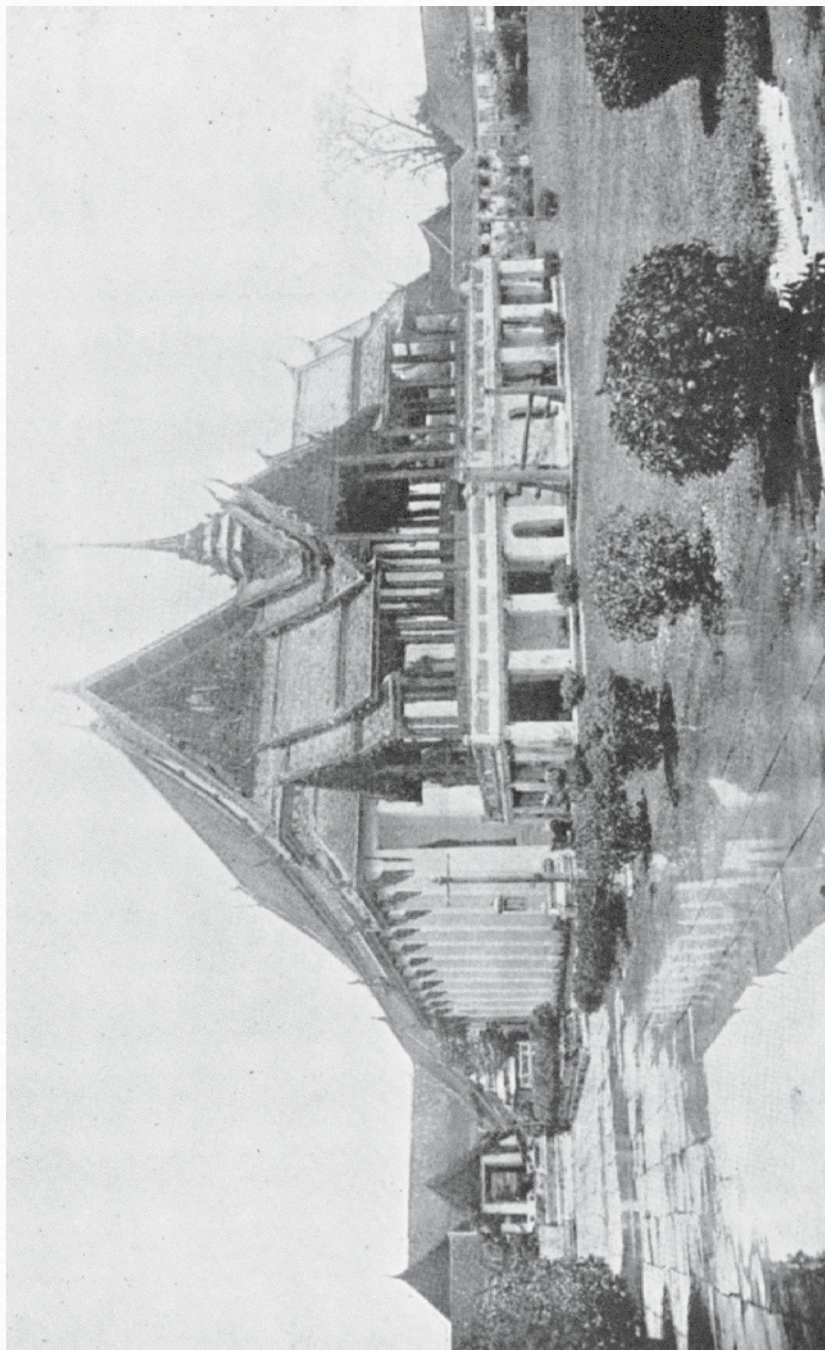
^๓ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเว้นว่างไว้

ตรงไปที่ลานซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้วก่อนหน้านี้ ผ่านโรงเรือนเตี้ย ๆ หลังหนึ่งซึ่งภายในเป็นที่เก็บรักษาเครื่องดับเพลิงแบบยุโรป ถังน้ำ ขวาน และเครื่องมือเครื่องใช้ในการดับเพลิงอีกหลายชนิด เราเดินผ่านประตูทางเข้าอีกประตูหนึ่ง ซึ่งที่นี่มีทหารรักษาการณ์ประจำการอยู่มากกว่าที่ประตูชั้นแรก พวกเขาทำความเคารพพวกเรา ภายในโรงรถม้าหลวงเราสังเกตเห็นมีรถม้าสวยงามจากกัลกัตตาจอดอยู่หลายคัน เราผ่านสวนเล็ก ๆ แต่ทว่างดงาม ตกแต่งในสไตล์จีน ถัดจากนั้นไปจึงเป็นพระราชวังที่ประทับซึ่งประกอบไปด้วยอาคาร ๒ ชั้นหลังเล็ก ๆ จำนวนหนึ่ง สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมจีน เมื่อเดินขึ้นไปตามบันไดหินอ่อนซึ่งแคบมาก เราก็พบกับวังหน้าประทับอยู่ที่ด้านบนสุด พระองค์ทรงสัมผัสมือกับพวกเราทุกคนอย่างเป็นมิตร โดยมีนายแซนด์เลอร์ทำหน้าที่แนะนำพวกเราทุกคน เราถูกนำไปยังห้องรับแขกเล็ก ๆ ซึ่งมีโตะตัวหนึ่งตั้งอยู่ที่กลางห้อง เรานั่งลงบนเก้าอี้เท้าแขนนุ่มสบายซึ่งตั้งอยู่รอบ ๆ โตะ วังหน้าประทับนั่งกับพวกเราด้วย ที่ผนังห้องประดับภาพวาดของจีน มีโคมระย้าสำหรับประดับเทียนห้อยลงมาจากเพดาน พื้นห้องปูลาดด้วยพรมจากบรัสเซลส์ และที่มุมห้องด้านหนึ่งมีชั้นหนังสือเล็ก ๆ ตั้งวางอยู่ ส่วนอีกมุมหนึ่งวางหีบ (étui) ญีปุ่นทำนํ้ามันชักเงา และอีกมุมหนึ่งมีร่ม ๒ คันพร้อมด้วยชาตั้ง และกระโถนทาทองขนาดใหญ่ใบหนึ่งวางอยู่

วังหน้าทรงมีพระบุคลิกลักษณะดูดี พระวรกายสูงใหญ่ลำสัน แต่ก็ไม่ได้ดูอ้วนจนเกินไป พระเศียรใหญ่ได้รูปแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของความฉลาดเฉลียวและรู้จักพินิจพิเคราะห์ พระเกศาบางแต่ทว่าดำขลับ พระเนตรสีน้ำตาลเข้ม พระทนต์เรียงเป็นระเบียบ แต่ทว่ามีสีที่เปลี่ยนไป

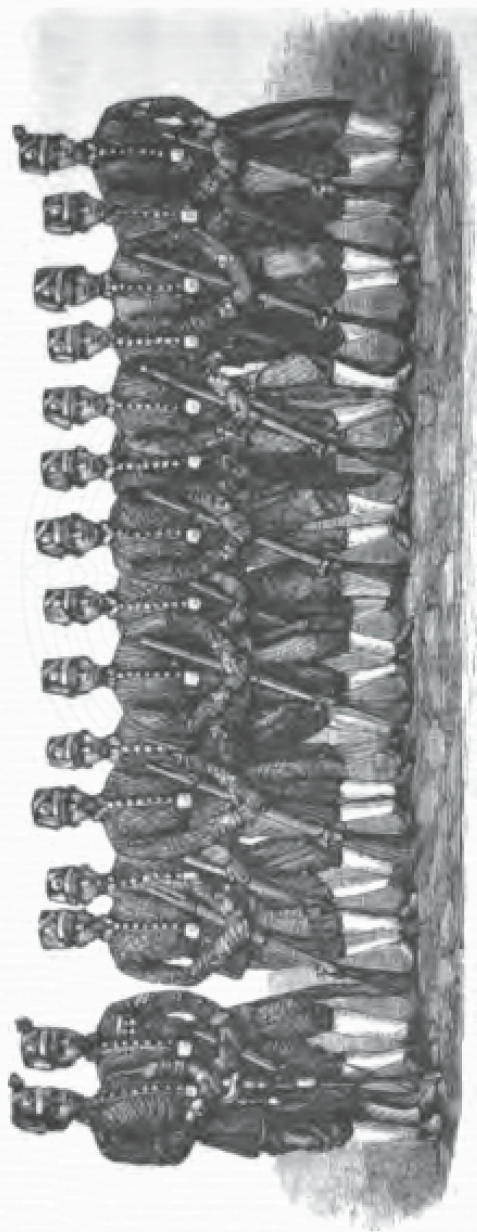
อันเนื่องมาจากการเคี้ยวหมาก พระชนมายุอยู่ในราว ๕๐ พรรษา ระหว่างที่ทรงสนทนากับพวกเราพระองค์ทรงแย้มพระสรวลอย่างพอพระทัย และทรงสร้างความประทับใจให้แก่ผู้คนด้วยพระปรีชาสามารถ พลละกำลัง และไหวพริบปฏิภาณที่เหนือบุคคลธรรมดา พระองค์ทรงฉลองพระองค์เรียบง่าย ไม่มีการประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญตราใด ๆ ทรงสวมเพียงเสื้อคลุมผ้าไหมสีกรมท่า คอตั้ง กระดุมทำด้วยเหล็ก และเสื้อกั๊กผ้าลินินสีขาวติดกระดุมถึงคอ และ *ผ้านุ่ง* (panoung) ไหมสีเข้มปล้อยชายยาวเสมอพระขมฆ์ และรองพระบาททำด้วยผ้าตัดเย็บแบบแปลก ๆ เพื่อปกปิดเท้าที่เปล่าเปลือย พระองค์ทรงเข้าพระทัยภาษาอังกฤษได้ดี แต่เวลาที่ทรงพูดคุยสนทนากับชาวต่างชาติเช่นพวกเราก็กังกรงมีท่าทีประหม่าอายอยู่บ้าง พระองค์ทรงคุ้นเคยกับวรรณคดีอังกฤษ และทรงมีความรอบรู้ในศาสตร์ของชาวตะวันตก ตลอดจนปรัชญาและการเมืองดีพอควร ก่อนหน้าที่จะทรงได้รับการถวายพระนามตามแบบพระบรมวงศานุวงศ์ทั่วไปราว ๕-๖ พระนามนั้น ทรงเป็นที่เรียกขานตามอย่างท่านนายพลผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นประธานาธิบดีคนแรกของเราว่า “ยอร์ช วอชิงตัน” และก่อนที่จะทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวยุโรปที่พำนักอยู่ในกรุงเทพฯ ว่า “พระองค์เจ้ายอด” (Prince George)

นางสนมกำนัล ๓-๔ คนซึ่งนั่งหมอบอยู่ที่พื้นระเบียงด้านนอก คลานด้วยมือและเท้าทั้งสี่เข้ามาในห้องโดยไม่เงยหน้า เพื่อนำน้ำชา กาแฟ มาวางให้พวกเราบนโต๊ะ ผนังห้องทาสีขาวและบุหรีซึ่งผลิตจากโรงงานยาสูบของสยามบรรจุมาในกล่องทองฉลุวดลายงดงามให้พวกเรา

พระราชวังบวรสถานมงคล หรือพระบรมราชวัง
พระราชวังที่ประทับของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้า

กล่องบุหรีท่หุ้มด้วยวัสดุที่ทำจากดอกบัว เราจึงสนทนากันยืดเยื้อเกี่ยวกับเรื่องของบัวทั้ง บัววิกตอเรีย และอื่น ๆ รวมถึงเรื่องของโกฟ้าและนกยูง หลังจากนั้นพระองค์ทรงสอบถามข้าพเจ้าเกี่ยวกับเรื่องราวของกษัตริย์แห่งอังวะและมณฑลพะลัะ ระหว่างที่เข้าเฝ้านั้นวังหน้าทรงนำภาพแผนที่ประเทศสยามมาให้พวกเราดู แผนที่เหล่านี้เป็นผลมาจากการสำรวจของรัฐบาลสยามเมื่อไม่นานมานี้ เขียนด้วยปากกาโดยศิลปินชาวสยาม และจัดทำอย่างงดงามที่สุดด้วยขนาดมาตราส่วนที่ใหญ่มาก ระบุชื่อเมือง ภูเขา และแม่น้ำเป็นภาษาโรมัน จากนั้น พระองค์จึงแจ้งแก่นายแซนด์เลอร์ว่า กองทหารของพระองค์พร้อมแล้วที่จะแสดงการฝึกทหารให้พวกเราดู เราจึงพากันย้ายออกไปที่ลานสี่เหลี่ยม ซึ่งที่นั่นเราพบว่ามีเสือปลูดไว้ที่พื้น พร้อมด้วยเก้าอี้ตั้งเรียงเป็นแถวเพื่ออำนวยความสะดวกแก่พวกเรา หลังจากนั้น สักครู่หนึ่งวังหน้าจึงเสด็จตามออกมา พระองค์ประทับมาบนพระเสลี่ยง มีพนักงานหาม ๘ คน และมีฉัตรกันเหนือพระเศียร นำหน้าและตามหลัง มาด้วยเหล่าข้าราชการถือศาสตราวุธจำพวกหอกและหลาวทาทอง พระองค์ทรงเชื้อเชิญให้พวกเรานั่ง ส่วนพระองค์ประทับนั่งที่พระเก้าอี้หันพระพักตร์มาทางพวกเรา และเกือบจะในทันทีที่มีมหาดเล็กนำโต๊ะเล็ก ๆ มาวางที่ด้านข้างพระองค์ แล้วนำดาบสลักเป็นลวดลายดุจดวง หีบหมากทองคำ หีบบุหรี และถาดบรรจุถ้วยเหล้าหมักเล็ก ๆ ๒ ใบมาวางบนโต๊ะ และเชิญกระโถนทองใบใหญ่ไปตั้งไว้ที่ข้างพระบาท พวกเรานั่งเรียงกันเป็นแถว โดยท่านนายพลนั่งประจำที่แขกผู้มีเกียรติ และการสนทนาก็เริ่มขึ้นในทันที

ทหารรักษาการณ์พระราชวัง

กองทหาร ๒ กองเคลื่อนแถวอย่างรวดเร็วออกมาจากโรงทหาร
 วังหน้าทรงมีทหารอยู่ภายใต้บังคับบัญชาจำนวน ๒,๐๐๐ นาย ซึ่งล้วนแต่
 ผ่านการคัดสรรมาแล้ว (ส่วนใหญ่เป็นเด็กหนุ่ม) ทหารเหล่านี้มีหน้าที่ดูแล
 รักษาความเรียบร้อยภายในพระราชวังรวมถึงข้าราชการสำนักที่อยู่ภายใน
 พระองค์ทรงพอพระทัยทหารเหล่านี้เป็นพิเศษเนื่องจากมีความเชี่ยวชาญ
 ทางยุทธวิธี ครูผู้สอนหรือครูฝึกมีด้วยกันหลายเชื้อชาติทั้งชาวฝรั่งเศส
 ชาวอังกฤษ และชาวเยอรมัน เราได้ยินพวกเขาออกคำสั่งเป็นภาษาเยอรมัน
 แบบกระต่อนกระแท่น เครื่องแบบทหารประกอบด้วยเสื้อคลุมเปิดอก
 สีขาว (white duck) ถูกออกแบบตามอย่างกองทหารอังกฤษในอินเดีย
 และแทบไม่น่าเชื่อว่าพวกเขาสวมรองเท้าและถุงเท้าด้วย ทหารเหล่านี้
 เดินถืออาวุธเรียงแถวออกมาทีละคนอย่างชำนาญ และแสดงการต่อสู้กัน
 ด้วยลักษณะท่าทางที่ดูดีเป็นพิเศษ การฝึกหัดใช้ปืนคาบศิลาของพวกเขา
 ยังดูดีกว่ากองทหารที่ “ฝึกหัดอย่างดี” ที่บ้านเราเสียอีก ภายหลังการ
 สวนสนามเป็นการแสดงดนตรีโดยวงดนตรีของวังหน้า ซึ่งประกอบด้วย
 เครื่องดนตรี ๑๖ ชิ้น นำโดย จ่าทหารซึ่งเป็นเด็กหนุ่มอายุเพียง ๗-๘ ปี
 สูงราว ๓ ฟุต จริง ๆ แล้วสมาชิกในวงแต่ละคนก็ไม่มีใครอายุเกิน ๒๐ ปีเลย
 สักคน พวกเขาแต่งกายด้วยชุดเครื่องแบบแบบเดียวกับทหารรักษาการณ์
 ดนตรีที่พวกเขาบรรเลงมีท่วงทำนองและจังหวะที่ฟังดูดีจนน่าประหลาด
 เพลงแรกที่บรรเลงคือ “เพลงชาติของสยาม” ซึ่งจัดว่าไพเราะทีเดียว
 คล้ายกับเพลงจังหวะวอลซ์ของทางตะวันตก จากนั้น จึงเป็นการแสดง
 ของวงดนตรีอีกวงหนึ่งซึ่งนักดนตรีจะสูงวัยกว่า แต่ทว่ามีความชำนาญ
 น้อยกว่า บรรเลงเพลงในจังหวะแดนซ์ได้ดีพอใช้ หลังจบการแสดง
 เราจึงกล่าวอำลาโดยสัมผัสมือกับวังหน้า แล้วกลับออกมาทางประตูเดียวกัน

กับตอนที่เรามา โดยมีการรักษาการณ์ยืนเรียงแถวทำความเคารพ ขณะที่พวกเราเดินผ่าน

สองสามวันต่อมา ราว ๖ นาฬิกาของเช้าวันหนึ่งข้าพเจ้า พร้อมด้วยนายพลพาร์ทริดจ์และนายแซนด์เลอร์ได้เข้าคารวะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินของสยาม เพื่อขอทราบข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทาง โดยทางบกจากที่นี่ไปยังเมืองไซ่ง่อน ประเทศโคชินจีน (สำหรับการเดินทางของข้าพเจ้าเอง) และถ้าหากเป็นไปได้ข้าพเจ้าต้องการหนังสือแนะนำทางจากเขาที่มีไปถึงเจ้าเมืองต่าง ๆ ซึ่งนับเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเดินทางของข้าพเจ้า เราพบกับข้าราชการระดับสูงของสยามผู้ขึ้นบนเรือกลไฟ “ไรซิง ซัน” (Rising Sun) ของเขาตามที่ได้นัดหมายกันไว้ (เรือลำนี้มีน้ำหนักบรรทุก ๔๐๐ ตัน) การที่ได้มาอยู่ในแม่น้ำในช่วงเวลาเช้าตรู่เช่นนี้ทำให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบเห็นพระสงฆ์ออกบิณฑบาตเพื่อรับทานสำหรับยังชีพ พระสงฆ์แต่ละรูปจะนั่งอยู่ภายในเรือลำเล็ก ๆ เบื้องหน้ามีบาตรใบใหญ่ทำด้วยเหล็กและซามอีก ๑-๒ ใบวางอยู่ พระสงฆ์จะพายเรือจากบ้านหลังหนึ่งไปยังอีกหลังหนึ่งเพื่อรับภัตตาหาร - ไม่มีที่แห่งหนใดที่พระพุทธศาสนาจะฝังรากลึกและได้รับการยอมรับนับถืออย่างบริสุทธิ์มากเท่ากับในประเทศสยามอีกแล้ว - ชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงจะนำข้าว ปลา อาหาร พืชผัก ผลไม้ ขนม และอื่น ๆ ซึ่งบรรจุมาในหม้อทองเหลืองขนาดใหญ่มาส่งในบาตร พระสงฆ์ไม่เคยกล่าวคำขอบคุณ แต่จะพายเรือจากไปราวกับว่าเราได้ทำความดีความชอบแก่ผู้บริจาคทานที่มีใจเมตตาเหล่านั้น ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่ามีพระสงฆ์นับสิบรูปเดินสวนกันไปมาเพื่อมารอรับอาหารอยู่รอบ ๆ บ้านหลังหนึ่ง เป็นที่เชื่อกันว่าการทำบุญด้วยการใส่บาตรแก่พระสงฆ์เหล่านี้ถือเป็นวิถีทางหนึ่งของการทำบุญ ดังนั้น

ในตอนเช้าตรู่ของทุกวันเราจึงพบเห็นพระสงฆ์เหล่านี้ออกมาเดินรับบาตรไปรอบ ๆ ตัวเมือง กล่าวกันว่ามิพระสงฆ์ไม่น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ รูปที่หาเลี้ยงชีพในลักษณะเช่นนี้

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินสยาม^๑ โดยผ่านทางนายแซนด์เลอร์ เราได้รับเชิญให้นั่งที่โต๊ะเล็ก ๆ ตัวหนึ่งซึ่งรายล้อมไปด้วยหีบหมากทอง กระโถน กล่องบุหรี และเครื่องใช้อื่น ๆ วางอยู่เช่นเดียวกับที่เราพบเห็นทั่วไป ท่านเจ้าพระยานั่งอยู่ที่หัวโต๊ะ ผู้สำเร็จราชการผู้นี้มีรูปร่างเตี้ย ลำสัน อายุประมาณ ๖๕ ปี การแต่งกายของเขามีลักษณะคล้ายคลึงกันมากกับวังหน้า ในวันที่เราเข้าเฝ้าพระองค์เมื่อไม่นานมานี้ หน้าผากของเขาฉายให้เห็นถึงความเป็นผู้รอบรู้ นอกจากนี้ เขายังมีดวงตาที่ดูเฉลียวฉลาดหลักแหลม แต่ลักษณะปากดูเหมือนจะบ่งบอกว่าค่อนข้างเป็นคนขุ่นเคืองและเจ้าอารมณ์ ซึ่งอุปนิสัยประการหลังนี้อาจจะเนื่องมาจากวัยที่สูงขึ้น และความวิตกกังวลอันเกิดจากหน้าที่ความรับผิดชอบและภารกิจอันวุ่นวายในชีวิต เขาไว้มุมตรงเดียวกับทรงที่เป็นที่นิยมกันทั่วไปในหมู่ชาวสยาม กล่าวคือ ไว้อย่าง

^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเขียนว่า His Grace Chow Phya Sri Sury Wongse หมายถึง สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นบุตรชายคนโตของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันทร์ เริ่มเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ และได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๑๖

ที่ส่วนบนสุดของสิริระ และโกนส่วนที่เหลือออกทั้งหมดราวเดือนละ ๑ ครั้ง ในวันข้างขึ้นข้างแรมตามที่กำหนด ขณะที่พวกเราสนทนากันอยู่นั้น เราเห็นเขาสูบยาจากกล้องสูบยาเล็ก ๆ ของชาวจีน^๑ และมักจะลุกขึ้นเดินไปมาที่แดดฟ้าเรือบ่อยครั้งด้วยอาการกระวนกระวายและหงุดหงิดเป็นอย่างมาก นายแซนดเลอร์ได้ยื่นแหวนไพลินของข้าพเจ้าให้เขาดู และบอกว่าเป็นของขวัญจากพระเจ้ามินดง^๒ กษัตริย์อังวะองค์ปัจจุบัน เป็นเหตุให้เขาถามคำถามข้าพเจ้าหลายเรื่องเกี่ยวกับเมืองมณฑลพะเลย์^๓ เมืองหลวงของพม่า (เนื่องจากคงยังจำกันได้ว่าสยามกับพม่านั้นเป็นศัตรูเก่าแก่กันมาช้านาน) และคำถามอื่น ๆ เป็นต้นว่า “กษัตริย์พม่าเสด็จฯ ออกนอกพระราชวังบ่อยครั้งรึ” (คำถามนี้เขาถามข้าพเจ้าเป็นภาษาอังกฤษ ส่วนบทสนทนาที่เหลือนอกจากนั้นเขาพูดเป็นภาษาสยาม) ข้าพเจ้าจึงตอบเขาไปว่า “ไม่เคยขอรับ” เขาจึงถามกลับมาด้วยสายตาอันเปล่งประกายว่า “พระองค์ทรงเกรงว่าจะมีคนลอบปลงพระชนม์รึ” ข้าพเจ้าจึงตอบไปว่า “มิใช่เช่นนั้นดอกขอรับ” “พระองค์อาจจะทรงเกรงว่าถ้าหากเสด็จฯ พ้นกำแพงพระราชวังไปแล้ว เมื่อเสด็จฯ กลับมาอาจจะทรงพบว่า ประตูพระราชวังถูกปิดและมีสิ่งกีดขวางไว้ และอาจทรงได้รับทราบข่าวว่ามีผู้อื่นขึ้นเสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์แทน” เมื่อได้ยินเช่นนั้นเขาจึงหัวเราะ

^๑ เข้าใจว่าหมายถึง กล้องยานัตถ์

^๒ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า King of Ava, Moulglon เข้าใจว่าผู้เขียนหมายถึง พระเจ้ามินดง กษัตริย์ผู้ทรงปกครองพม่าอยู่ในขณะนั้น (พ.ศ. ๒๓๙๖ - ๒๔๒๑) โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่กรุงมณฑลพะเลย์ เนื่องจากอาณาจักรอังวะได้ล่มสลายไปตั้งแต่พระเจ้าบุเรงนองแห่งตองอูทรงยกทัพมาตีได้สำเร็จใน พ.ศ. ๒๐๙๘

^๓ เมืองหลวงของพม่าระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๐ - ๒๔๒๘

อย่างพึงพอใจ บรรดาเด็กรับใช้ของท่านผู้สำเร็จราชการทั้งหมดล้วนแต่เป็น เด็กสาวหน้าตาทำทางดูดีมากเกินกว่าที่จะมาทำงานเช่นนี้ เด็กสาวเหล่านี้ คลานไปมาอยู่บนดาดฟ้าเรือเพื่อคอยรับคำสั่งจากเจ้านายอันเป็นที่เคารพ ของพวกเธออยู่อย่างสงบเสงี่ยม นายแซนด์เลอร์ได้สอบถามถึงเส้นทาง ที่ดีที่สุดและปลอดภัยที่สุดที่จะเดินทางไปยังเมืองพระนคร เมืองซึ่งตั้งอยู่ ทางภาคตะวันออกของสยาม เขาจึงตอบว่า “ไปทางเมืองกบินทร์ผ่านแนวป่า ทางทิศตะวันออก” ส่วนอีกเส้นทางหนึ่งก็คือ ทางทะเลลงไปตามอ่าวสยาม จนถึงทุ่งใหญ่ (Tung Yai)^๑ แล้วเดินทางทางบกต่อไปยังโบราณสถาน ผู้สำเร็จราชการบอกกับเราว่าเจ้าเมืองกบินทร์เดินทางมาราชการในเมือง และเพิ่งจะเดินทางกลับไปเมื่อเช้าตรู่นี้เอง และยังบอกด้วยว่าเขาได้ จัดเตรียมเกวียน ม้า และสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ ไว้ให้พวกเราพร้อมแล้ว เมื่อเดินทางไปถึงที่นั่น นอกจากนี้ เขายังได้ขอให้เสนาบดีกรมท่า^๒ หรือ ผู้แทนของเขาช่วยออกหนังสือแนะนำตัวและหนังสือผ่านทาง ซึ่งเป็นที่ ต้องการอย่างมากและจำเป็นอย่างยิ่งให้แก่พวกเรา เพื่อไว้แสดงในกรณี ที่เกิดเหตุการณ์ไม่ปกติ และอาจไม่ได้รับความปลอดภัยในระหว่างการเดินทาง หลังจากสัมผัสสลายนี้กับท่านผู้สำเร็จราชการแล้วเราจึงกลับ ออกมาด้วยความรู้สึกอึดอัดใจ และได้กล่าวคำขอบคุณเขาไปด้วย ความเคารพที่ได้ให้โอกาสเราเข้าไปพูดคุยสนทนาด้วย และผลที่ได้รับ ก็เป็นที่น่าพึงพอใจ

^๑ เมือง “ทุ่งใหญ่” ปรากฏชื่อในทำเนียบหัวเมืองสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๗๘) หมายถึง เมืองตราด

^๒ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า Minister of Foreign Affairs หมายถึงเจ้าพระยา ภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เสนาบดีจตุสดมภ์กรมท่าในสมัยรัชกาลที่ ๕

ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์

ตำแหน่งอันโดดเด่นในรัฐบาลสยามที่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ดำรงอยู่ในช่วง ๒๐ ปีที่ผ่านมาหรืออาจจะนานกว่านั้น ทำให้ข้าพเจ้าใคร่จะขอเพิ่มเติมข้อมูลบางประการเกี่ยวกับสุภาพบุรุษผู้ควรค่าแก่การยกย่องและไม่ใคร่จะพบเจอบ่อยนักผู้นี้ เมื่อครั้งที่เซอร์ จอห์น เบาว์ริงเดินทางเข้ามายังประเทศสยามใน พ.ศ. ๒๓๔๘ ท่านผู้สำเร็จราชการผู้นี้คือผู้ปกครองประเทศที่แท้จริง ความสามารถและอิทธิพลของเขาในประเทศแห่งนี้มีความโดดเด่นมาก และไม่ต้องสงสัยเลยว่าเขาย่อมเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างมาก ในช่วงเวลาของการเจรจาตกลงทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์^๑ ระหว่างสมเด็จพระราชินีแห่งอังกฤษ (H.B.M.)^๒ กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยาม^๓ ขณะนั้นเขาดำรงตำแหน่งพระกลาโหม (Phra Kalahom) หรืออัครเสนาบดี

^๑ สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) เป็นสนธิสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๔๘ โดยเซอร์ จอห์น เบาว์ริง ราชทูตได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรียเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับไทยสาระสำคัญของสนธิสัญญาคือ การเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศ การรับประกันสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ตลอดจนการอนุญาตให้ชาวอังกฤษสามารถถือครองที่ดินในประเทศได้

^๒ H.B.M. ย่อมาจาก Her British Majesty ในที่นี้หมายถึง สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๐ - ๒๔๔๔)

^๓ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสนาบดีกรมท่า

(ปัจจุบันบุตรชายของเขาดำรงตำแหน่งดังกล่าวอยู่) และเป็นหนึ่งในคณะกรรมการ ๔ คน^๑ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งขึ้นเพื่อร่วมกันพิจารณาและตัดสินใจเกี่ยวกับการตกลงทำสนธิสัญญาในส่วนของรัฐบาลสยาม^๒

ด้วยเหตุนี้ เซอร์ จอห์น เบาว์ริงจึงได้มีโอกาสนพบปะเจรจากับท่านผู้สำเร็จราชการอยู่บ่อยครั้ง เขาได้บรรยายบางส่วนของคุณลักษณะอันเป็นเลิศของสุภาพบุรุษผู้นี้ ซึ่งมีอยู่มากมายไว้ในบันทึกส่วนตัวของเขาตอนหนึ่งว่า “นับเป็นเรื่องแปลกทีเดียวเวลาที่เราได้ยินท่านเสนาบดีกล่าวตำหนิติเตียนการบริหารงานของหน่วยงานที่เขาเป็นหัวหน้าอยู่เอง เขายืนยันคำกล่าวของเขาว่าเป็นเรื่องจริง โดยกล่าวถึงกรณีของการติดสินบนและการบังคับขู่เข็ญด้วยถ้อยคำภาษาอังกฤษอันแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความรักชาติอย่างที่สุด” และยังคงกล่าวไว้อีกตอนหนึ่งว่า “บุคลิกส่วนตัวของอัศวินเสนาบดีผู้นี้เป็นเรื่องที่น่าชื่นชมยิ่ง เขาเป็น

^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า the four commissioners หมายถึง คณะกรรมการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบหมายให้เป็นผู้แทนฝ่ายสยามในการเจรจาทกลงทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการพาณิชย์กับเซอร์ จอห์น เบาว์ริงราชทูตอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๓๙๘ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (สมเด็จพระยาองค์ใหญ่) ผู้สำเร็จราชการทั่วพระราชอาณาจักร สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (สมเด็จพระยาองค์น้อย) ผู้สำเร็จราชการพระนคร เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สมุหพระกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตก และเจ้าพระยาวรวิงค์มหาโกษาธิบดี พระคลังและสำเร็จราชการกรมท่า บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายตะวันออก

^๒ ในการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง นอกจากคณะกรรมการทั้ง ๔ คนแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นผู้แทนพระองค์ในการตกลงทำสนธิสัญญาดังกล่าวด้วย

เซอร์ จอห์น เบาริง ราชทูตที่สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ
ทรงส่งมาเจริญสัมพันธไมตรีและเจรจาทำสนธิสัญญาทางการค้ากับสยาม
ในสมัยรัชกาลที่ ๔

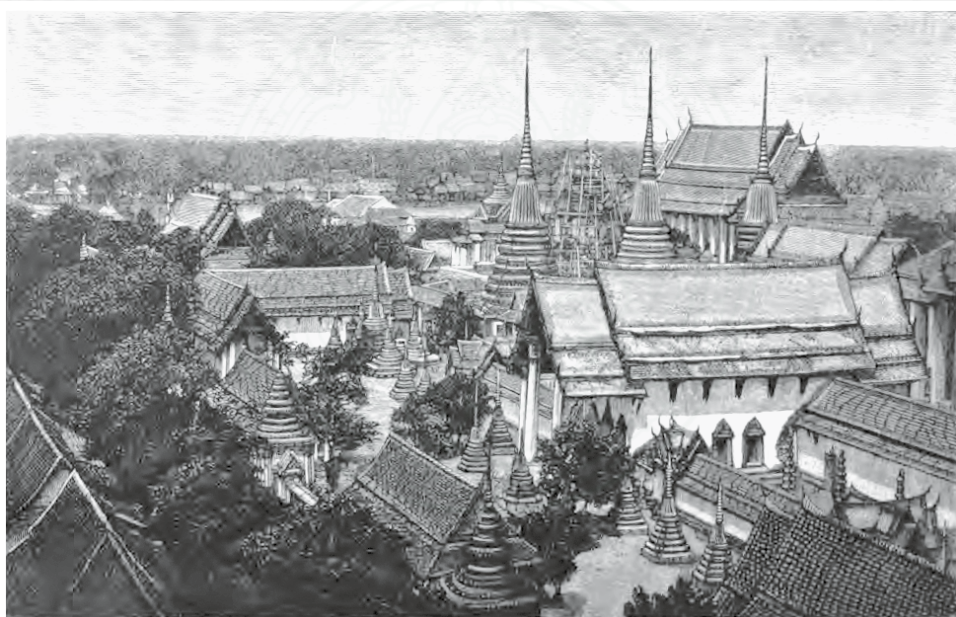
บุคคลที่โดดเด่นที่สุดในตระกูลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของราชอาณาจักรแห่งนี้... เขาย้ำกับข้าพเจ้าหลายครั้งว่าถ้าหากนโยบายของข้าพเจ้าสามารถช่วยให้ประชาชนหลุดพ้นจากการถูกกดขี่และช่วยให้บ้านเมืองรอดพ้นจากการผูกขาดได้ เขาจะร่วมมือกับข้าพเจ้า และถ้าหากข้าพเจ้าทำสำเร็จ ชื่อของข้าพเจ้าจะได้รับการสรรเสริญไปทั่ว เขากล่าวอย่างเปิดเผยไม่ปิดบัง และบ่อยครั้งที่ใช้ถ้อยคำสำนวนรุนแรงและจริงจัง ถ้าหากเขาพิสูจน์ได้ว่า ตัวเขาซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพของตนเองแล้ว (ซึ่งเขาได้ทำแล้วอย่างน่ายกย่อง) เขาก็นับเป็นหนึ่งในผู้รักชาติที่มีความรู้และมีคุณธรรมสูงส่งที่สุดเท่าที่พบเห็นในซีกโลกตะวันออก และสยามยังคงเป็นหนี้บุญคุณบุคคลผู้นี้ในการจัดตั้งกองเรือพาณิชย์ด้วย”

ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็ได้พิสูจน์แล้วว่าคำยกย่องสรรเสริญที่ค่อนข้างดีงามเหล่านี้มิได้เกินไปจากความเป็นจริงเลย และคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวของอัครเสนาบดีผู้นี้ก็มีได้มากไปกว่าที่ประเมินกันไว้ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสิงคโปร์ กัลกัตตา และบริติชอินเดีย แม้ว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคลจะยังคงประทับอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่ผู้ที่ได้รับความไว้วางพระทัยให้เป็นผู้นำรัฐบาลตลอดจนดูแลผลประโยชน์อันเต็มไปด้วยความท้าทายของประเทศสยามในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ก็ยังคงเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาราชวังศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแห่งสยามประเทศ

บทที่ ๑๔

๑ วันในพระบรมมหาราชวัง

วัดและพระเจดีย์ในกรุงเทพฯ

ข้าพเจ้าใช้เวลา ๑ วันในการเที่ยวชมพระบรมมหาราชวัง กับนายแซนด์เลอร์ ซึ่งได้กรุณาเป็นมัคคุเทศก์พาพวกเราเข้าชมสถานที่ต่างๆ อย่างเพลิดเพลินด้วยความเต็มใจ สถานที่แห่งแรกที่เราไปเยี่ยมชม คือ โรงช้างเผือก ช้างเหล่านี้ถูกผูกไว้กับเสามั่นคงแข็งแรงภายในโรงช้างขนาดใหญ่ มีปะรำสีทองแขวนอยู่ที่ด้านบน ลักษณะเดียวกับที่เราเห็นที่โรงช้างของพระเจ้าอังวะที่มณฑลตะเล่ย์ ช้างเผือกที่เราเข้าไปดูเป็นที่แรก มีขนาดเล็ก และมีลักษณะพิเศษบางประการคือ “มีสีครีมออกเข้ม” ยกเว้นส่วนของดวงตา คนเลี้ยงให้กล้วยเป็นอาหาร ช้างจึงแสดงความเคารพ (การคำนับอย่างเคารพหรือการโค้ง) ด้วยการชูวงขึ้นสูงจรดหน้าผากสักครู่ แล้วจึงลดลงสู่พื้นอย่างงดงาม ที่โรงช้างอีกแห่งหนึ่งเราเห็นช้างที่มีขนาดใหญ่กว่าและขาวกว่า สีกายของมันจัดได้ว่าแปลกคือ จัดอยู่ในจำพวก “สีขาว” นอกจากนี้ เรายังได้พบลิงเผือกที่นั่นด้วย – เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลบอกกับเราว่า “สัตว์เผือกเป็นที่ลี้ภัยของวิญญาณที่กลับชาติมาเกิด” – และเลี้ยงไว้เพื่อขับไล่วิญญาณชั่วร้าย

เซอร์ จอห์น เบาว์ริง เป็นบุคคลเพียงคนเดียวที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับช้างไว้อย่างละเอียดและน่าสนใจมากใน “บทที่ว่าด้วยช้าง” เขาอธิบายว่าชาวพุทธให้ความเคารพเป็นพิเศษแก่สัตว์เผือก ตัวเขาเองก็เคยเห็นลิงเผือกที่มีผู้คนให้การเคารพยกย่องเป็นพิเศษ และกล่าวว่า การทำศึกสงครามหลายครั้งก็มีสาเหตุมาจากช้างเผือก เพราะการได้ครอบครองช้างเผือกนั้นถือเป็นเรื่องที่พึงปรารถนามากกว่าการได้ครอบครองดินแดนหรือการมีชัยชนะในศึกสงครามเสียอีก ในตลาดการเงิน

ข้างเผือกถือเป็นสิ่งที่แทบจะประเมินค่ามิได้ เงิน ๑๐,๐๐๐ ปอนด์ (๕,๐๐๐ ดอลลาร์) แทบจะไม่อาจเทียบได้กับมูลค่าของมัน เฉพาะชนที่หาของมันเพียงเส้นเดียวก็มีค่าเทียบเท่ากับค่าไถ่ตัวเชลยชาวยิว ๑ คนแล้ว เขากล่าวว่า “ใน พ.ศ. ๒๓๔๘ นับเป็นโชคดีของข้าพเจ้าที่ได้รับมอบหมายจากสมเด็จพระราชินี^๑ ให้อัญเชิญของขวัญมาถวายแด่พระเจ้าอยู่หัวองค์ที่ ๑ ของสยาม (ประเทศสยามมีพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุด ๒ พระองค์) ข้าพเจ้าได้รับพระราชทานของขวัญจำนวนมาก เป็นการตอบแทน มีอยู่สิ่งหนึ่งที่พระองค์ทรงวางลงบนมือของข้าพเจ้า สิ่งนั้นก็คือ กล่องใส่ของทำด้วยทองและปิดล็อกกล่องไว้ด้วยกุญแจทองคำ พระองค์ทรงกล่าวกับข้าพเจ้าว่าสิ่งของที่อยู่ภายในกล่องก็คือ ขนของข้างเผือก ด้วยเหตุนี้ จึงคงเป็นที่เข้าใจกันแล้วว่าเพราะเหตุใดข้างเผือกจึงได้รับการเคารพนับถือเป็นพิเศษ”

“เนื่องจากเป็นที่เชื่อกันว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงจุติมาจากเทวดา และในภพชาติต่างๆ มากมายของพระองค์นั้นได้ทรงเสวยพระชาติเป็นสัตว์มีชีวิตทุกชนิดมาก่อนหน้านี้แล้วซ้ำกับซ้ำกัลป์ และทรงปลื้มปิติกับการได้เสวยพระชาติอันบริสุทธิ์และยิ่งใหญ่ในร่างของข้างเผือก ในขณะที่พระสงฆ์จะสอนว่าไม่มีสถานที่แห่งหนใดในสวรรค์เบื้องบนหรือโลกมนุษย์เบื้องล่าง และในมหานทีใต้โลกมนุษย์ที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เคยเสด็จฯ ไป และทุกอย่างก้าวของพระองค์เป็นการเสด็จฯ

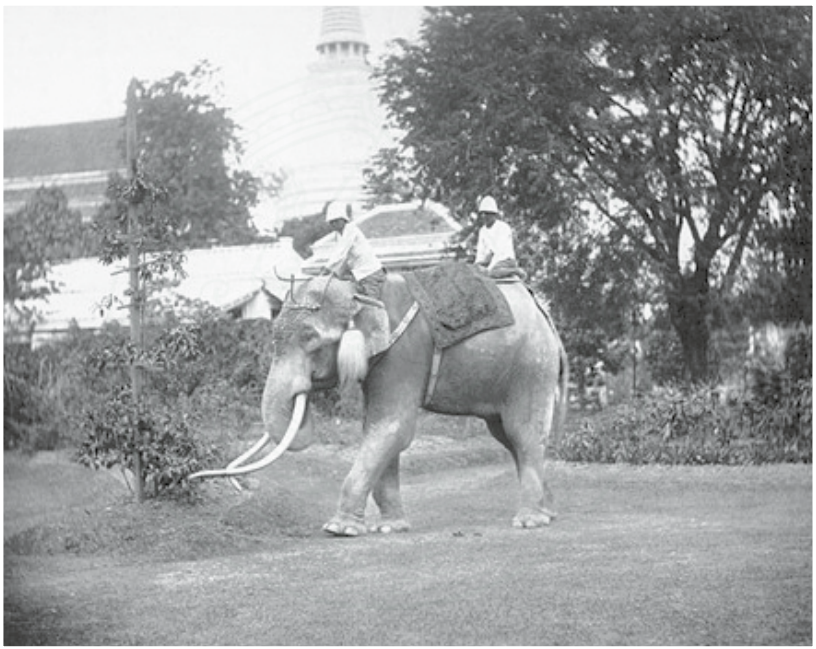
^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า my royal mistress หมายถึง สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๐ - ๒๔๔๔) โดยเซอร์ จอห์น เบาว์ริง ได้รับแต่งตั้งเป็นราชทูตอัญเชิญพระราชสาส์นมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๘๘

ไปเพื่อการทำตนให้บริสุทธิ์ – และชาวพุทธมีความเชื่อว่าการเสวยชาติเป็นช่วงเผือกนั้นยาวนานกว่าการเสวยชาติใด ๆ ด้วยเหตุนี้ พวกเขาจึงมีความเชื่อว่าการได้มีโอกาสมาอยู่เบื้องหน้าสิ่งมีชีวิตที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการได้มาเข้าเฝ้าและใกล้ชิดกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่ทราบกันดีว่าชาวสิงหลนั้นเชื่อกันว่ากษัตริย์ผู้ปกครองของพวกเขาเก็บรักษาพระทนต์องค์หนึ่งของพระพุทธเจ้าไว้ในครอบครอง ณ วัดแห่งหนึ่งภายในเมืองแคนดี้ (Kandy)^๑ และรอยพระพุทธบาทของพระองค์ยังเป็นที่สักการะบนเส้นทางแห่งศรัทธาของชาวตะวันตกหลายแห่ง เป็นที่ทราบกันดีว่าชาวสยามจะกระซิบบอกความลับของพวกเขาที่หูของช้าง เพื่อสอบถามถึงวิธีแก้ไขปัญหาล้างล้างของพวกเขาคือด้วยการสังเวยสัญลักษณ์หรือท่าทางการเคลื่อนไหวของช้าง และที่แน่นอนที่สุดก็คือการบูชาสัตว์แสนรู้นี้ย่อมจะมีเรื่องของลางสังหรณ์และเหตุผลเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย มากกว่าที่จะเป็นเรื่องไร้สาระของมนุษย์ปุถุชนธรรมดา”

เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ยังกล่าวต่อไปอีกว่า “แต่ที่จริงแล้วช้างเผือกไม่ได้มีสีขาวหรือแม้แต่จะใกล้เคียงเลย สีผิวของมันคล้ายกับสีของกาแฟไม่อ่อนแต่ค่อนข้างเข้ม เป็นสีน้ำตาลออกเหลืองมัว ๆ หรือน้ำตาลอ่อน ทำให้ดูว่าสีผิวอ่อนกว่าช้างตัวอื่น ๆ ช้างเผือกที่ถูกส่งมาที่กรุงเทพฯ ล่าสุดถูกจับได้ในป่า พระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์จึงเสด็จฯ ออกไปนอกเมืองเป็นระยะทางไกล เพื่อทอดพระเนตรช้างเผือกและทรงรับช้างเข้ามายังพระนคร ขบวนถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ มีพิธีเฉลิมฉลอง

^๑ เมืองแคนดี้ ประเทศศรีลังกา เป็นสถานที่ตั้งของดาลาดา มาลิกาวา (Sri Dalada Maligawa) หรือวัดพระเชี้ยวแก้ว ซึ่งประดิษฐานพระทนต์ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยวัดแห่งนี้จะจัดให้มีพิธีอัญเชิญพระเชี้ยวแก้วเข้าร่วมขบวนแห่ทุกปี

ดนตรีบรรเลง และริ้วธงร่วมในขบวน โรงช้างขนาดใหญ่ถูกสร้างขึ้นไว้คอยต้อนรับ มีการแต่งตั้งขุนนางระดับสูงหลายคนเพื่อคอยทำหน้าที่ดูแลช้างที่บริเวณกำแพงโรงช้างถูกตกแต่งประดับประดาให้ดูราวกับผืนป่า เพื่อให้พวกมันรู้สึกคุ้นเคยกับสถานที่ที่เคยอยู่อาศัยมาก่อน และเพื่อเป็นการปลอบขวัญพวกมันที่ต้องจากสถานที่ที่เคยพักพิงมา สิ่งใดก็ตามที่เป็นที่ต้องการของพวกมันจะถูกสรรหามาด้วยความอุตสาหะพากเพียร และเมื่อใดที่ช้างจะต้อง “ย่างก้าวออกไปภายนอก” และ “มีผู้คนพบเห็นเป็นจำนวนมาก” จะต้องมีการบรรเลงดนตรีประกอบ และตกแต่งประดับประดาด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์มีราคา ระยะทางที่ช้างเดินออกไปไกลที่สุดและเป็นขบวนใหญ่ที่สุดก็คือ เวลาที่มันเดินไปอาบน้ำที่แม่น้ำ ซึ่งเวลานั้นจะต้องมีช้างเชือกอื่น ๆ เดินร่วมขบวนไปด้วยเพื่อเสริมบารมีให้มันดูยิ่งใหญ่ บางครั้งบางครั้งพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์จะโปรดให้ช้างเข้าเฝ้า แต่ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าพระองค์จะต้องทรงลดพระเกียรติลงมาทำสัญญาเฉพาะบางอย่างเพื่อบังคับช้างด้วยหรือไม่ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และยศถาบรรดาศักดิ์ของพระองค์จะต้องมีรูปช้างเผือกประดับอยู่ด้วย ไม่ว่าจะเป็นผืนธง ตราประทับต่าง ๆ เหยี่ยวตรา และเงินตรา รวมทั้งตราแผ่นดินก็มีรูปช้างเผือกประดับอยู่ทุกด้าน เช่นเดียวกับไม้กางเขนของคริสต์ศาสนิกชน หรือพระจันทร์เสี้ยวของชาวเติร์ก ซึ่งชาวสยามภาคภูมิใจในรูปช้างเผือกนี้เสียยิ่งกว่าชาวอเมริกัน ชาวรัสเซีย ชาวเยอรมัน และชาวฝรั่งเศสภาคภูมิใจในรูปเหยี่ยวของพวกเขา รวมถึงชนแกะทองคำของชาวสเปน ธง Oriflamme ของฝรั่งเศส ธง Union Jack ของอังกฤษ ทั้งหมดนี้ก็ยังมีอาจเทียบได้กับช้างเผือกในความคิดของชาวสยาม”

ช้างเผือก ช้างต้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
มีปีกกระพองและขนจามรี ห้อยหน้าหู และผ้าเยียรบับคลุมหลัง
มีความผูกและสวยงามท่าย ขณะเดินอยู่ในสวนสราญรมย์ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๑

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าประเทศสยามก็เช่นเดียวกับราชอาณาจักร
อังกะที่ช้างเผือกนั้นถือเป็นสิ่งของสำคัญคู่บ้านคู่เมือง ซึ่งทั้งพระเจ้าแผ่นดิน
สยามและกษัตริย์แห่งอังกะต่างก็ทรงปรารถนาที่จะได้รับการถวาย
พระราชสมัญญาอันยิ่งใหญ่ว่า “เจ้าแห่งช้างสวรรค์” และ “เจ้าแห่ง
ช้างเผือกทั้งปวง”^๑

ภายในคลังแสงสรรพอาวุธเราเห็นมีปืนใหญ่หล่อด้วยทองเหลือง
เก็บรักษาอยู่จำนวนหนึ่ง กล่าวกันว่าปืนเหล่านี้หล่อขึ้นตามคำสั่งของ
ชาวโปรตุเกส หนึ่งในจำนวนนั้นมีความยาวถึง ๒๐ ฟุตตั้งอยู่บนรถลาก
ทำด้วยไม้ดูขม่อม ส่วนอีกกระบอกหนึ่งเส้นผ่าศูนย์กลางของกระบอกปืน
น่าจะอยู่ในราว ๑๘ นิ้ว และอีกกระบอกหนึ่งสลักปี พ.ศ. ๒๑๗๐ พร้อมด้วย
ตัวอักษรละติน ถัดจากนั้นไปเป็นอาคารสองชั้นธรรมดาๆ ตั้งอยู่ภายในเขต
กำแพงพระราชวัง ที่บริเวณฝาผนังของชั้นที่สองมีป้ายติดอยู่ที่เหนือประตู
อ่านได้ว่า “Coining Manufacture” ซึ่งเราได้รับการแนะนำว่า
อาคารหลังนี้แท้ที่จริงแล้วคือ โรงกษาปณ์ เครื่องจักรต่าง ๆ ภายในโรงงาน
แห่งนี้ถูกนำเข้ามาจากอังกฤษ ส่วนคนงานเป็นชาวสยามทั้งหมด ในระหว่าง
ที่เราเข้าเยี่ยมชมนั้นโรงกษาปณ์แห่งนี้กำลังผลิตเงินเหรียญ ๑ บาท
(มูลค่าเท่ากับ ๖๐ เซ็นต์) ส่วนศาลยุติธรรมมีลักษณะเป็นโรงเรือนขนาดใหญ่
ธรรมดา ที่พื้นปูพรมลักษณะเดียวกันกับที่เมืองมณฑลชะเลย์ เราไม่ได้รับอนุญาต
ให้เข้าไปภายในห้องพระโรงซึ่งเป็นอาคารขนาดใหญ่รูปทรงแปลกประหลาด
มียอดแหลมสูงตระหง่านอยู่ตรงกลาง

^๑ ช้างเผือกเป็นหนึ่งในรัตน ๗ สิ่งคู่บารมีขององค์พระมหากษัตริย์

วัดพระแก้วหรือวัดพระแก้วมรกต เป็นวัดที่มีความงดงามที่สุดในประเทศไทย แม้ว่าจะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันกับวัดอื่น ๆ แต่ทว่างานช่างฝีมือทั้งภายนอกและภายในมีระเบียบแบบแผนทั้งงดงามกว่ามาก ที่บริเวณฝาผนังเป็นภาพจิตรกรรมที่เขียนขึ้นได้อย่างน่าชื่นชม ส่วนที่พื้นปูด้วยอิฐ ที่ส่วนบนสุดของแท่นบูชาซึ่งลดระดับขึ้นไปเป็นรูปทรงพีระมิด ความสูงประมาณ ๖๐ ฟุต ประดิษฐาน “พระแก้วมรกต” พระพุทธรูปซึ่งมีความสูงประมาณ ๑๒ นิ้ว หน้าตักกว้าง ๘ นิ้ว^๑ ผู้ที่เพิ่งจะได้พบเห็นพระพุทธรูปองค์นี้เล่าว่า “พระเกศาและกรองพระศอทำด้วยทองคำบริสุทธิ์ ซึ่งจะต้องผ่านการคนหรือกวในช่องที่โลหะยังคงหลอมละลายอยู่ ประดับด้วยคริสตัล บุษราคัม ไพลิน ทับทิม โมรา แอเมทิสต์ และเพชร – อัญมณีเหล่านี้เจียรไนอย่างหยาบ ๆ เมื่อนำมาประดับรวมกันในสัดส่วนที่พอเหมาะจึงเสริมให้องค์พระดูงดงามและน่าเคารพเลื่อมใส^๒ บนแท่นบูชายังประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่อีกเป็นจำนวนมาก พระพุทธรูปเหล่านี้ หุ้มด้วยทองคำบริสุทธิ์ ส่วนผ้านุ่งขององค์พระประดับด้วยอัญมณีมีค่าและมีลักษณะแปลกประหลาดผิดธรรมชาติ (*lusus naturæ*) แกะสลักอย่างงดงาม พระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันมักจะเสด็จพระราชดำเนินมาทรงสักการะที่วัดแห่งนี้ และที่นี่ยังเป็นสถานที่ที่ข้าราชการจะมาถวาย

^๑ พระแก้วมรกต พระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมือง แกะสลักจากหินมีค่าที่เรียกว่า หยกอ่อน หรือเนไฟไรต์ (Nephrite) มีลักษณะพิเศษคือ เนื้อหินเป็นสีเขียวเข้มคล้ายสีของมรกต เป็นพระพุทธรูปศิลปะก่อนเชียงแสนถึงเชียงแสน ความสูง ๖๖ เซนติเมตร (๒๖.๔ นิ้ว) หน้าตักกว้าง ๔๘.๓ เซนติเมตร (๑๙.๓ นิ้ว)

^๒ เข้าใจว่าผู้เขียนหมายถึง พระแก้วมรกตทรงเครื่องทรงฤดูร้อน ซึ่งเป็นเครื่องต้นอย่างพระมหากษัตริย์ ทำด้วยทองคำลงยา ประดับเพชรและอัญมณีต่าง ๆ มงกุฎที่ทรงเป็นเทริด ยอดประดับเพชรเม็ดใหญ่

สัตย์ปฏิญาณด้วย ที่บริเวณประตูทางเข้าสำคัญมีรูปปั้นหินอ่อนขนาด ๒ เท่าของคนจริงตั้งอยู่ ข้าพเจ้าไม่ทราบที่มาของรูปปั้นดังกล่าว แต่ปีเตอร์บอกกับเราว่าเป็นรูปปั้นของ “สาวกของพระผู้เป็นเจ้า” (the Apostle of Jesus Christ) และเซเรส (Ceres) เทพีแห่งพืชผลของโรมัน^๑ ใกล้เคียงกับวัดแห่งนี้เป็นที่ตั้งของพระเจดีย์องค์เล็ก ๆ^๒ ภายในมีตู้รูปทรงคล้ายพีระมิดทำด้วยงาช้างและมุกใช้เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา ที่พื้นปูด้วยเสื่อถักด้วยเส้นเงิน ติด ๆ กันเป็นพระปรารักษ์องค์ใหญ่^๓ ซึ่งใช้เวลาในการก่อสร้างนานถึง ๑๐ ปี และใช้เงินในการก่อสร้างไปแล้วถึง ๒๐๐,๐๐๐ ดอลลาร์ และยังต้องใช้เวลาในการก่อสร้างอีก ๒ ปีจึงจะแล้วเสร็จ กำแพงด้านในโดยรอบของวัดพระแก้วเป็นภาพจิตรกรรมที่มีความงดงาม เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับนิยายปรัมปราและความเชื่อทางไสยศาสตร์ของสยาม

พระบรมมหาราชวังอันเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วยอาคารขนาดใหญ่รูปทรงประหลาดตั้งอยู่รวมกันภายในกำแพงวังชั้นที่สาม แต่เนื่องจากขณะนั้นพระองค์มิได้ประทับอยู่ในพระราชอาณาจักรเราจึงไม่มีโอกาสได้เข้าชมพระที่นั่งหลายองค์และอีกหลายองค์ก็อยู่ในระหว่างการบูรณะซ่อมแซม ประเทศสยามมีประเพณีอย่างหนึ่งที่แปลกประหลาดและไร้ซึ่งเหตุผล กล่าวคือ เมื่อสิ้นสุทธรัชกาลใดรัชกาลหนึ่งวัดทุกวัดภายในพระราชอาณาจักรรวมถึงพระที่นั่ง

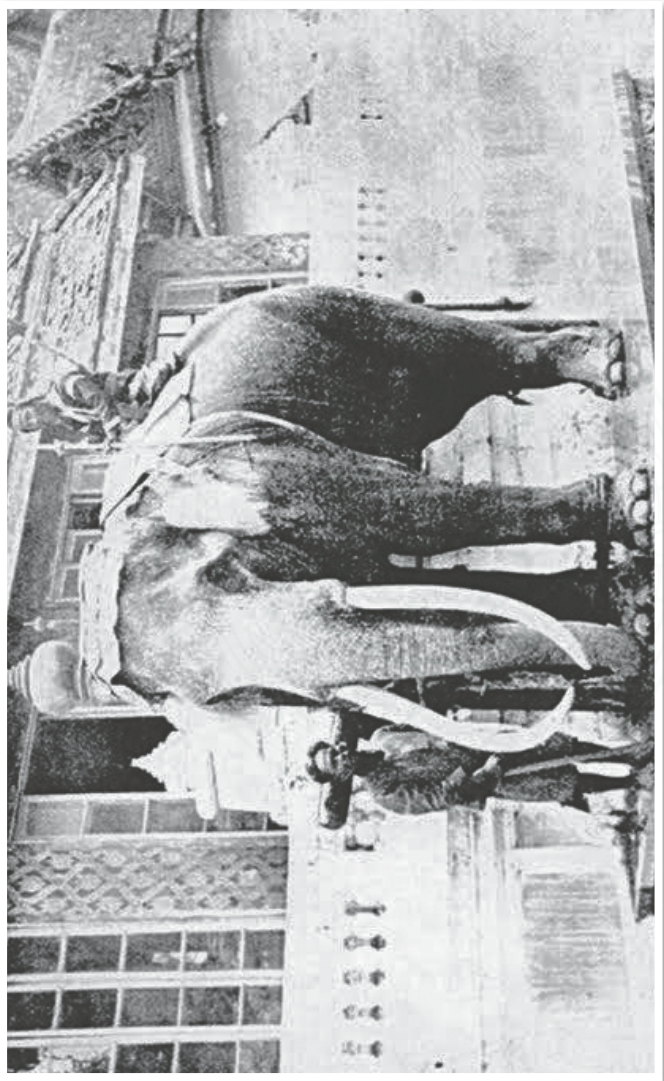
^๑ เทพีเซเรส เทพปกรณัมของโรมัน

^๒ หมายถึง พระมณฑปภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งอยู่บนฐานไพทีตรงกลางระหว่างปราสาทพระเทพบิดรและพระศรีรัตนเจดีย์ เป็นมณฑปยอดปราสาท ๗ ชั้น สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ สำหรับประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองแทนหอมณเฑียรธรรมหลังเดิมที่ถูกเพลิงไหม้

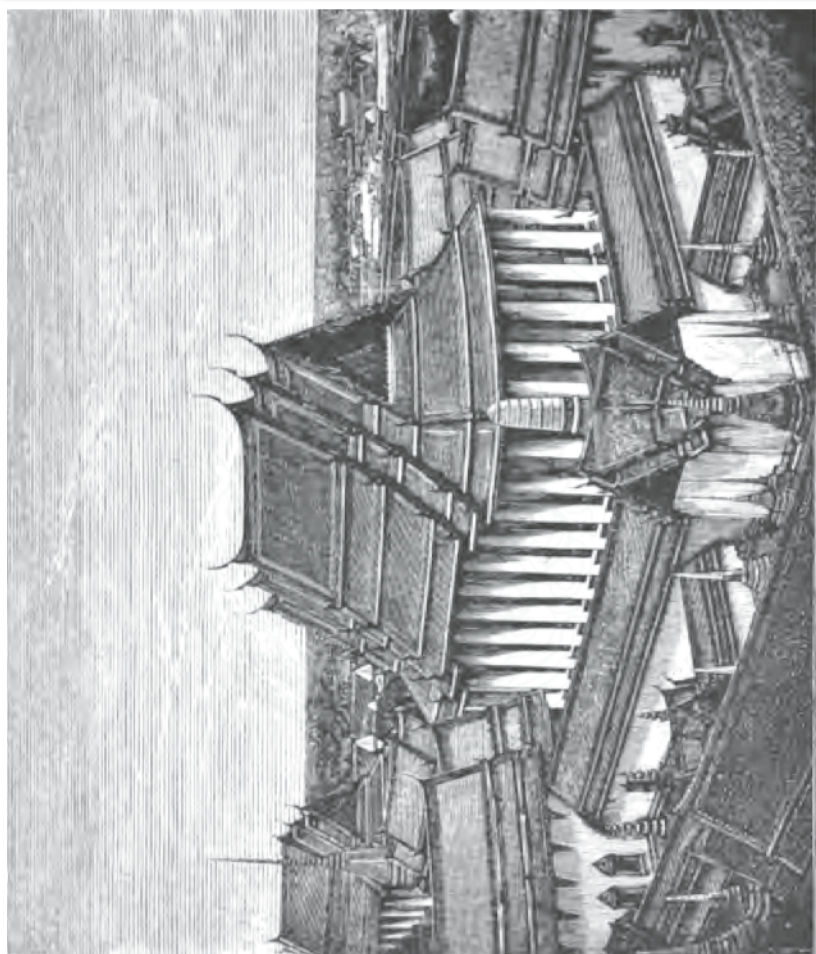
^๓ หมายถึง ปราสาทพระเทพบิดร สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๘

วัดพระแก้วมรกต

พระยาช้างต้นทรงเครื่องศุกรณ์ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗
(ที่มา : ทอพระสมุดวชิรญาณ)

วัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระนอน กรุงเทพฯ

ส่วนใหญ่จะต้องถูกรื้อทิ้ง และมีการสร้างพระที่นั่งและพระอารามขึ้นใหม่ ณ สถานที่เดิม หรือถ้าหากไม่มีการรื้อถอนตัวอาคารอย่างน้อยที่สุดก็จะต้องเอาส่วนที่ระดับประตาดหรือเครื่องตกแต่งต่าง ๆ ออก^๑ สถานที่ต่อไปที่เราไปเยี่ยมชมคือ วัดโพธิ์ วัดแห่งนี้ตั้งอยู่นอกกำแพงพระราชวัง ภายในวัดเป็นที่ประดิษฐาน “พระนอน” ขนาดความยาว ๑๔๕ ฟุต ความสูงวัดตรงบริเวณพระอังสะได้ ๖๕ ฟุต องค์พระสร้างด้วยอิฐถือปูน ปิดด้วยแผ่นทองคำเปลวหนา ส่วนของพระบาทยาว ๑๖ ฟุต และที่ฝ่าพระบาททำเป็นรูปสัญลักษณ์ทางศาสนาเกี่ยวกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าฝังด้วยมุกและลงรักปิดทอง

การเดินทางโดยทางบกไปยังโบราณสถานเมืองพระนครตามที่ข้าพเจ้าตั้งใจไว้เริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้น ตลอดระยะเวลา ๔-๕ วันที่ผ่านมา ข้าพเจ้าวนวายอยู่กับการเตรียมการที่จำเป็นสำหรับการเดินทางดังกล่าว ข้าพเจ้าชักชวนศาสตราจารย์แมคฟาร์แลนด์จากเพซบูรีและนายพลพาร์ทริดจ์ให้ร่วมเดินทางไปกับข้าพเจ้าด้วย และรู้สึกยินดีที่ท่านทั้งสองได้ตอบรับคำเชิญของข้าพเจ้า เราคาดการณ์กันว่าเราอาจจำเป็นต้องใช้เวลาทั้งหมด ๑ เดือนในการเดินทางไปยังเมืองพระนครและเดินทางกลับมาที่กรุงเทพฯ จากนั้น ข้าพเจ้าวางแผนที่จะเดินทางต่อไปยังพนมเปญ (Panompin) เมืองหลวงของประเทศกัมพูชาเพียงลำพัง และจากที่นั่นจะล่องเรือไปตามแม่น้ำโขงต่อไปยังเมืองไซ่ง่อน ประเทศโคชินจีน ส่วนสหายทั้งสอง

^๑ เรื่องนี้อาจเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนของผู้เขียน เนื่องจากไม่เคยปรากฏว่ามีความเชื่อดังกล่าว อาจมีบ้างที่เมื่อสิ้นรัชกาลจะมีการรื้อตำหนักที่ประทับไปถวายวัด เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้รื้อพระที่นั่งทรงผนวชที่สวนสราญ ภายในพระบรมมหาราชวังไปปลูกที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม โดยรักษารูปแบบเดิมไว้

ของข้าพเจ้าด้วยภาระหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบ พวกเขาจึงจำเป็นต้องเดินทางกลับกรุงเทพฯ แม้ว่าจะไม่เต็มใจนักก็ตาม ก่อนอื่นข้าพเจ้าจำเป็นต้องจัดหา “เรือบ้าน” สำหรับการเดินทางล่องไปตามแม่น้ำลำคลอง ซึ่งข้าพเจ้าคาดการณ์ว่าน่าจะเดินทางไปได้ไกลสัก ๑ ใน ๓ ของระยะทางทั้งหมด ท่านนายพลได้กรุณาจัดหาเรือบ้านพร้อมทั้งล่าม คนเรือ และคนรับใช้ให้เรา ส่วนพ่อครัวเป็นเด็กหนุ่มชาวจีนที่ดูแข็งแรงแต่อกจะดูกร้าวสั๊กหน้อย เขาชื่อแดง เป็นหนึ่งในเด็กรับใช้ที่เคยติดตามองรี มูโอดต์ นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสไปยังหลวงพระบาง เมืองเล็ก ๆ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของสยาม แดงพร้อมกับเด็กหนุ่มอีกคนหนึ่งเป็นผู้ที่ฝังร่างของนักเดินทางผู้กล้าหาญคนนี้ไว้ที่นั่น (เนื่องจากมูโอดต์เสียชีวิตด้วยโรคไข้ป่ารุนแรง ใน พ.ศ. ๒๔๐๑^๑) แดงพูดภาษาอังกฤษได้ดีทีเดียว เขาเป็นคนที่นำบันทึกรายวันรวมทั้งจดหมายของมูโอดต์กลับมาที่กรุงเทพฯ เมอซิเออร์มูโอดต์ได้เล่าถึงเรื่องราวตลก ๆ เกี่ยวกับอุปนิสัยและข้อดีของแดงไว้ในหนังสือเรื่อง “การเดินทางในอินโดจีน กัมพูชา และลาว”^๒ ของเขา และเรื่องราวหนึ่งในนั้นก็คือ เขาบอกว่าเด็กรับใช้คนนี้มีจุดอ่อนเล็ก ๆ น้อย ๆ คือ “บางครั้งเขาก็ดื่มหนักเกินไป ข้าพเจ้าเคยเห็น

^๑ แปลตามต้นฉบับ โดยข้อเท็จจริงแล้วนายองรี มูโอดต์ถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๒๔๐๔

^๒ Travels in the Central Parts of Indo-China (Siam), Cambodia, Laos and C. เป็นหนังสือที่รวบรวมจดหมายและบันทึกรายวันของนายองรี มูโอดต์ (Henri Mouhot) นักสำรวจและนักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสซึ่งเดินทางเข้ามายังประเทศในภูมิภาคอินโดจีน ได้แก่ สยาม กัมพูชา และลาว ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๑ - ๒๔๐๔ เขาถึงแก่กรรมระหว่างการเดินทางในประเทศลาว ใน พ.ศ. ๒๔๐๔ โดยไพร่และแดง คนรับใช้ผู้ซื่อสัตย์ชาวสยามซึ่งติดตามเขา มาตลอดการเดินทางได้ฝังร่างของเขาไว้ที่ริมแม่น้ำคาน บริเวณเหนือวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว

แฉกกำลังใช้หลอดไม้ไผ่ดูดเหล้าไวน์จากขวดโหลที่ข้าพเจ้าต้องพกสัตว์ เลี้ยงคลานต่าง ๆ ไว้ หรือบางครั้งก็แอบดื่มสุราที่นายมัลเลอร์ป สหาย ของข้าพเจ้า (พ่อค้าที่กรุงเทพฯ) ให้มา หลังจากนั้น ๒-๓ วัน เขาก็เกิด อาการกระหายอยากดื่มขึ้นมาอีก และอาศัยช่วงเวลาที่ข้าพเจ้าไม่อยู่เพียง ไม่กี่นาที เปิดลิ้นไม้ของข้าพเจ้าแล้วรีบเปิดขวดใบแรกที่มองเห็นแล้วกระดก เข้าไปจนเกือบหมดขวด ข้าพเจ้ากลับมาทันได้เห็นเขากำลังใช้แขนเสื้อ เช็ดปาก และไม่ทราบว่า จะบรรยายอย่างไรถึงหน้าตาที่บิดเบี้ยวเหยเก ของเขาขณะที่ร้องตะโกนออกมาว่าเขาดื่มยาพิษเข้าไป นับเป็นโชคร้าย ของเขาที่ฉวยเอาขวดน้ำหมึกดื่มเข้าไป หน้าตาของเขารวมถึงเสื้อเชิ้ตที่เขา สวมใส่จึงเปรอะเปื้อนไปด้วยน้ำหมึก คราวนี้ถือเป็นบทเรียนที่เขาจะต้องจดจำ ไปอีกนาน และข้าพเจ้าคิดว่าคงอีกนานกว่าเขาจะกล้ากลับมาอยู่กับสิ่งของ ของข้าพเจ้าอีก” แต่ทว่ามูโด้ก็พูดถึงแฉกไว้ว่าเขาเป็นพ่อครัวที่เยี่ยมยอด ด้วยเหตุนี้ เราจึงคาดหวังสิ่งดี ๆ จากเขาเช่นกัน และต่อมาภายหลังเราก็ไม่ได้ รู้สึกผิดหวังแต่ประการใดเลยไม่ว่าจะเป็นเรื่องใด ๆ ก็ตาม เพราะเขาได้ พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าเขาเป็นหนึ่งในคนรับใช้ที่ซื่อสัตย์ พร้อมที่จะทำงานหนัก และให้ความช่วยเหลือเราได้อย่างดีที่สุดในที่สุด

หน้าที่ของข้าพเจ้าในเวลานี้ก็คือ จะต้องเลือกสรรและหาซื้อ เสบียงอาหาร สุรา และผลิตภัณฑ์บรรจุกระป๋องและขวด รวมทั้งเครื่องดื่ม แอลกอฮอล์ บรันดี เหล้าองุ่นขาว เหล้าองุ่นแดง เนื้อ ผัก ขนมหิงกระบ ซุป ตลอดจนเครื่องปรุงรสต่าง ๆ มันฝรั่ง ข้าวสาร หัวหอม แยม กาแฟ และชา จำนวนมาก เราตั้งใจว่าจะยังชีพด้วยสิ่งของเหล่านี้เป็นหลัก แต่ถึงกระนั้น นอกจากเสบียงอาหารและของแห้งต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว เราก็คงจะต้องจัดหา

สิ่งของบางอย่างเช่น พวกข้าวสาร ปลา เป็ด ไก่ ไข่ และผลไม้ต่าง ๆ ที่เป็น
 ผลิผลของท้องถิ่นเพิ่มเติมบ้างระหว่างการเดินทาง ข้าพเจ้าต้องใช้ความ
 พยายามและใช้เวลานานมากในการหาลำชาวกัมพูชาซึ่งจะต้องเป็นคนที
 พูดภาษาอังกฤษได้ หรืออาจจะเป็นชาวสยามที่เต็มใจเดินทางไปกับเร
 ก็ได้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จอยู่ดี ยังนับว่าโชคดีที่คนรับใช้
 ของนายแมคฟาร์แลนด์เป็นชาวกัมพูชาโดยกำเนิด แม้ว่าเขาจะมาอาศัยอยู่
 ในประเทศสยามเกือบทั้งชีวิต แต่ก็ยังพอจดจำภาษาพูดของเขาได้และให้
 ความช่วยเหลือเราได้เป็นอย่างดีทีเดียว เรานำยารักษาโรคต่าง ๆ ไปด้วย
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งยาควินินจำนวนมาก เนื่องจากเราได้รับการยืนยันจาก
 นายแพทย์ฮัตชินสัน (Dr. Hutchinson) ว่าเราจะต้องรับประทานยาควินิน
 ๓ เม็ดทุก ๆ เช้าพร้อมกาแฟ แม้ว่าพวกเราควรจะนำสัมภาระส่วนตัวติดตัว
 ไปให้น้อยที่สุด แต่นักเดินทางทุกคนก็จำเป็นต้องมีข้าวของเครื่องใช้เพื่อ
 ความสะดวกสบายและสุขภาพพลานามัยของตนเอง ซึ่งประกอบด้วย
 ที่นอน ผ้าห่ม และมุ้ง ส่วนอาวุธที่จัดเตรียมไปทั้งในยามที่จำเป็นต้องจู่โจม
 และ (โดยเฉพาะ) เพื่อไว้สำหรับป้องกันตัว มีปืนพกลูกโม้สองกระบอก
 มีดโบวีขนาดใหญ่ ๒ - ๓ เล่ม นอกจากนี้เรายังต้องนำเครื่องมือวิทยาศาสตร์
 ๒ - ๓ ชิ้น อุปกรณ์การเขียนและวาดภาพ แผนที่ รวมทั้งคัดเลือกหนังสือ
 และนิตยสารเก่า ๆ ติดตัวไปด้วยโดยบรรจุไว้ในกระเป๋ากันน้ำ รวมทั้ง
 ของกำนัลที่จะนำไปมอบให้แก่กษัตริย์แห่งกัมพูชา เจ้าเมืองเสียมเรียบ
 และบุคคลสำคัญอื่น ๆ และถึงแม้ว่าในการเดินทางเราจะได้จัดเตรียมหนังสือ
 นำทางเพื่ออำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ มาเป็นอย่างดีแล้ว เราก็ไม่ลืม
 ที่จะต้องจัดเตรียมเงิน ทั้งเหรียญเงินและเหรียญทองแดงบรรจุใส่กระเป๋

ใบเล็ก ๆ หลาย ๆ ใบติดตัวเพื่อไปด้วย หนังสือนำทางเป็นเสมือนคำสั่ง
 อย่างเป็นทางการจากเสนาบดีว่าการต่างประเทศของสยาม^๑ ที่มีไปยัง
 เจ้าเมืองต่าง ๆ ที่เราเดินทางผ่าน หนึ่งในหนังสือดังกล่าวเขียนด้วยภาษา
 พื้นเมือง ประทับตรากรมท่า ข้าพเจ้าขอให้เฮนรีล่ามประจำสถานกงสุล
 แปลตามตัวอักษรแบบคำต่อคำให้โดยรัฐบาลสยามได้ออกหนังสือผ่านแดน
 นี้ให้ตามคำขอของนายพล เอฟ. ดับเบิลยู. พาร์ทริดจ์ กงสุลอเมริกัน
 มีความว่า

“เจ้าพระยาภูธรราชัย เมตยาภิธยาศรีรมหาดไทยนายก สยามดิลก
 มหาเสนาบดี สมุหนายก^๒ ถึง พระยาอุไทยมนตรีศรีสุริยราชบดินทร
 นรินทรมายา มหาพิไชยสงคราม เจ้าเมืองปราจีนบุรี^๓ พระปลัด
 ผู้ช่วยเจ้าเมือง และเจ้าพนักงานทั้งหลายที่ขึ้นตรง

พระยาพิพัฒน์โกษา เจ้าพนักงานผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายการ
 ต่างประเทศได้ส่งหนังสือต้นฉบับของนายเอฟ. ดับเบิลยู. พาร์ทริดจ์ กงสุล
 อเมริกันประจำประเทศสยามแจ้งว่า เขามีความประสงค์จะเดินทางไปเยี่ยม
 ชมนครเสียมเรียบ ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของโตนเลสาบ บริเวณชายแดน

^๑ หมายถึง กรมท่า

^๒ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเขียนว่า Chow Phraya Pootarapai-metaya-pitayasai-mahattri-nayoh-siamdilor-maha Senabodi, the Samuha-nayok เข้าใจว่าหมายถึง เจ้าพระยาภูธรราชัย (นุช บุญยรัตพันธุ์) ที่สมุหนายกในสมัยรัชกาลที่ ๕

^๓ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเขียนว่า Phraya Utaimontri Sri-suraraj-bodintr-narintr Mataya Mahaprichi-songkram, Governor of the Province of Phra-Pracchinburi เข้าใจว่าหมายถึง พระยาอุไทยมนตรี (ชลธิ อมาตยกุล) ผู้สำเร็จราชการเมืองปราจีนบุรี ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๖ – ๒๔๑๙

กัมพูชา นายพล.....^๑ กับสมัครพรรคพวกชาวอเมริกันรวม ๓ คน ล่าม ๑ คน ชาวสยาม ๖ คน และชาวจีน ๑ คน รวมทั้งหมด ๑๑ คน จะเดินทางโดยทางบกจากเมืองปราจีน (Pachim) ไปยังเมืองเสียมเรียบ หาก.....และคณะผู้ติดตามเดินทางมาถึงเมืองปราจีนเมื่อใด ขอให้เจ้าเมือง ผู้ช่วยเจ้าเมือง และเจ้าพนักงานทั้งหลายได้กรุณาให้การต้อนรับและช่วยจัดหาสิ่งของเครื่องใช้ให้ตามที่คนเหล่านั้นประสงค์สุดแต่ลำดับชั้นยศของพวกเขา และถ้าหาก.....และคณะจะเดินทางต่อไปยังเมืองเสียมเรียบ และประสงค์สิ่งใดก็ขอให้ท่านเจ้าเมือง ผู้ช่วยเจ้าเมือง และเจ้าพนักงานทั้งหลายของเมืองปราจีนและหัวเมืองที่ขึ้นตรงได้กรุณาจัดหาให้ตามที่คนเหล่านั้นปรารถนาด้วยอภัยยศไมตรี รวมทั้งช่วยจัดหาช้าง วัว ควาย และเกวียนเพื่อให้คนเหล่านั้นได้ใช้เป็นพาหนะในการเดินทางผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ ไปยังเมืองเสียมเรียบตามแต่ลำดับชั้นยศของพวกเขา และเพื่อหลีกเลี่ยงมิให้มีคำติเตียนจากชาวต่างประเทศ

ให้ไว้ ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะแม ปีที่สามแห่งรัชกาลปัจจุบัน ตอบ หนังสือลงวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๕”

หนังสือสั่งการนี้คือ ตัวอย่างของการเขียนและการใช้ภาษาที่ถูกต้องของหนังสือราชการที่ควรค่าแก่การเก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุของหน่วยงานของเราที่กรุงวอชิงตัน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ เราารู้สึกเป็นหนี้บุญคุณในความสำเร็จของการเดินทางของเราในภูมิภาคอินโดจีน

^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเว้นว่างไว้ในที่นี้หมายถึง นายพล เอฟ. ดับเบิลยู. พาร์ทรัดจ์

และจริง ๆ แล้วก็คือประเทศส่วนใหญ่ทางตะวันออก ผู้คนมักจะแสดงความเคารพนบถและยกย่องให้เกียรติกับเรื่องของยศถาบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่การงาน รวมถึงผลประโยชน์ต่าง ๆ และพวกเขาจะหาหนทางและวิธีการในการปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐอย่างไม่รีรอ มากกว่าที่จะคำนึงถึงเรื่องของสินบน และการบังคับขู่เข็ญจากนักเดินทางที่ไม่มีผู้ใดให้การรับรองหรือเป็นที่รู้จัก เราต้องพึ่งพาเจ้าเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกล พระนครและราชสำนัก เพื่อให้ได้มาซึ่งยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง ทั้งช้าง ม้า วัว ควาย เกวียน รวมถึงคนรับใช้ และไม่ว่าที่ได้ก็ตามถ้าหากเรามีหนังสือนำทางไปแสดง เราก็จะได้รับการต้อนรับและดูแลเอาใจใส่อย่างมีมิตรไมตรีเป็นพิเศษ ซึ่งสำหรับบุญคุณและความช่วยเหลือที่ข้าพเจ้าได้รับในกรณีเช่นนั้น ข้าพเจ้าคงจะต้องขอแสดงความขอบคุณไปยังข้าราชการระดับสูงของรัฐ - ท่านผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และเสนาบดีว่าการต่างประเทศเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ภายใต้บังคับบัญชาของท่าน ทั้งเจ้าเมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกของสยามที่ได้ให้ความกรุณาเป็นอย่างมากในการปฏิบัติตามคำสั่งการจากพระนครซึ่งอยู่ห่างไกล

แต่ทั้งหมดนี้ก็คงเป็นเพียงการคาดเดา เนื่องจากในเวลานี้การเดินทางเพิ่งจะเริ่มต้นขึ้นเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างได้ถูกเตรียมพร้อมไว้หมดแล้ว ตกตอนเย็นของวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๕ เราจึงเริ่มออกเดินทางโดยเรือทั้งหมด ๓ ลำ ลำแรกมีฝีพาย ๔ คนเป็นเรือของท่านนายพลและคนรับใช้ของท่าน ลำถัดไปมีฝีพาย ๖ คนเป็นเรือ

ของมิชชันนารี^๑ และข้าพเจ้า และล่าสุดท้ายผีพาย ๔ คนบรรทุกล้าม
 เด้กรับใช้ของข้าพเจ้า แต่งพ่อครัวชาวจีน ตลอดจนสัมภาระและ
 เสี่ยงอาหารส่วนใหญ่

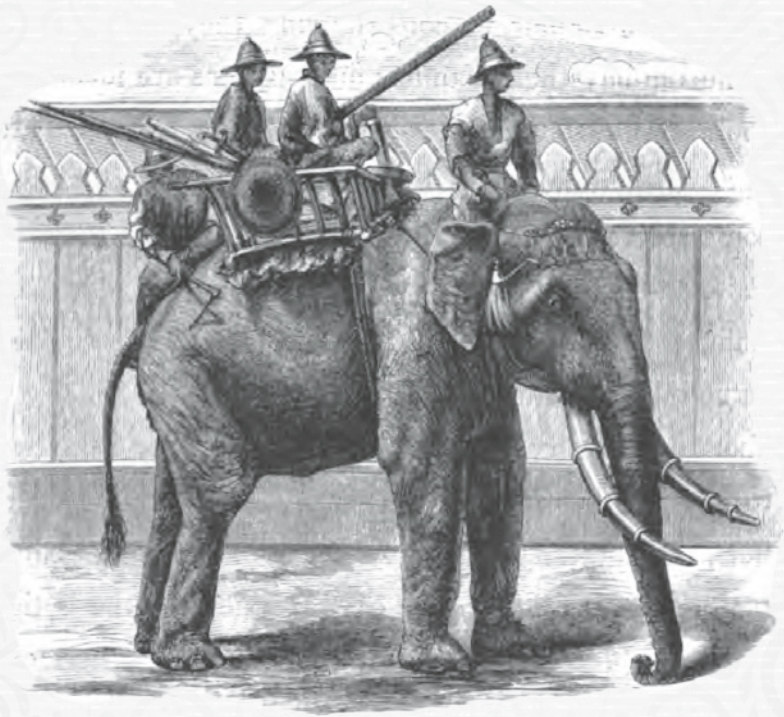
เมืองลอยน้ำขนาดใหญ่อาบด้วยแสงจันทร์นวล แลเห็นเป็น
 ประกายแวววับด้วยแสงจากตะเกียงนับหมื่นดวง เป็นภาพที่งดงามแปลกตา
 ขณะที่เรือของเราแล่นห่างออกมาจากท่าเรือของสถานกงสุล หัวเรือ
 บ่ายหน้าไปตามแม่น้ำที่คดเคี้ยวไปมา ขณะที่คนเรือชาวพื้นเมืองส่งเสียง
 ร้องเพลงแทรกขึ้นมาเป็นท่วงทำนองที่ฟังดูประหลาด และฟังดูดิบ ๆ
 ดังจนเกือบจะกลบเสียงพายที่จุ่มลงในน้ำ ระหว่างที่เรือแล่นไปนั้นเราได้ยิน
 เสียงสุนัขนजरจัดส่งเสียงขู่คำรามเหยื่อของมันตอนกลางดึก รวมทั้งเสียง
 ดนตรีบาดหูดังมาจากโรงอุปรากรจีน และขณะที่ยืนอยู่บนดาดฟ้าเรือ
 ภายใต้อันตรธานที่ซึ่งโบกสะบัดอยู่เหนือเรา ชาติซึ่งอยู่ไกลแสนไกลจากเรา
 ในขณะนี้ เราโบกมืออำลากรุงเทพฯ เวนิสแห่งตะวันออก และมิตรสหาย
 ผู้เฝ้าเพื่อของเราทั้งหลาย จากนั้น เรือจึงเลี้ยวเข้าสู่ลำคลองแคบ ๆ
 ผ่านใจกลางเมืองกรุงเทพฯ มุ่งหน้าสู่ภาคตะวันออกของสยาม

^๑ หมายถึง สารุณแมคฟาร์แลนด์

บทที่ ๑๕

ห้ามเขตกอนไถของสยาม

ช่างค้ำของสยาม

เรือจอดทอดสมอในราวเที่ยงคืนเรายังคงนอนหลับสนิทอยู่ภายในห้องพักอันกว้างขวางในเรือจนกระทั่งถึงรุ่งเช้า เมื่อพระอาทิตย์เริ่มส่องแสงเราจึงมองเห็นลำคลองซึ่งมีแนวต้นไม้ขึ้นเรียงรายอยู่ตลอดสองฟากฝั่ง เรือจำนวนมากมายหลายลำบรรทุกสิ่งของเพื่อไปขายยังตลาดแล่นผ่านเราไปเพื่อมุ่งหน้าไปยังเมืองบางกอก ตอนเที่ยงวันเราหยุดพักกันราว ๑ ชั่วโมงเพื่อให้คนเรือได้พักผ่อนและรับประทานอาหาร ตลอดทั้งวันที่เหลือลำคลองที่เรือแล่นผ่านยังคงแคบมาก สองฟากฝั่งคลองปกคลุมไปด้วยต้นมะพร้าวและต้นไม้สูงชะลูด ส่วนภูมิภาคที่อยู่ไกลโพ้นออกไปเป็นที่ราบกว้างใหญ่ไพศาลซึ่งปกคลุมไปด้วยพวงหรีดไม้ไผ่ระดับกันไป เรามองเห็นกระท่อมที่พักอาศัยเป็นระยะ ๆ รวมทั้งหมู่บ้านเล็ก ๆ ซึ่งประกอบไปด้วยบ้านพักอาศัยราว ๑๐ กว่าหลังคาเรือนหรืออาจจะมากกว่านั้น และที่มักจะพบเห็นอยู่เสมอ ๆ ก็คือ บ่อนชนไก่ ซึ่งตั้งขึ้นอย่างถูกต้องตามกฎหมายและทำรายได้อย่างสูงให้แก่รัฐด้วยการเรียกเก็บภาษีจากบ่อนเหล่านี้ ถือเป็นเรื่องปกติที่ชาวสยามจะไม่เคยซ่อมแซมบ้านพักของพวกเขาเลย แต่จะพำนักอาศัยไปเรื่อย ๆ จนกว่าบ้านจะผุพังจนเกือบจะทรุดลงมาทับศีรษะของพวกเขา ชาวสยามส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและมีนิสัยสกปรกอย่างคาดไม่ถึง ผูกุงก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สร้างความยากลำบากให้แก่พวกเราเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาเย็นซึ่งพวกเราแทบไม่อาจทนทานกับพวกมันได้เลย เราสังเกตเห็นว่าชาวพื้นเมืองทุกคนจะนอนกันภายในมุ้ง ส่วนสัตว์จำพวกวัวควายขนาดใหญ่จะถูกขังอยู่รวมกันภายในคอกเล็ก ๆ ที่มีรั้วล้อมรอบ ภายในเป็นพื้นดินชื้นแฉะซึ่งพวกมันจะพากันเกลือกกลิ้งไปบน

พื้นโคลนและน้ำ ซึ่งจะพอกอยู่ตามลำตัวและช่วยปกป้องพวกมันจากแมลงร้ายต่าง ๆ ตกกลางคืนพวกเราจะเข้านอนกันภายในมุ้งซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่เราจะลืมเสียมิได้เลย แต่ถึงกระนั้นเราก็กังยังไม่สามารถ “นอนหลับได้อย่างสบาย” เพราะดูเหมือนว่าภายในมุ้งก็มียุงอยู่มากมายไม่ต่างอะไรกับนอกมุ้งเลย พวกมันส่งเสียงหึ่ง ๆ รวากับฝูงผึ้งสักพันตัวบินเกาะกันเป็นฝูงอยู่กลางอากาศ พวกเราจะรอดพ้นจากการโจมตีของพวกมันได้ก็ต่อเมื่อคลุมโปงอยู่ใต้ผ้าห่ม แต่นั่นก็ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเหมือน “จะอึดอัดมากขึ้นไปอีก” เนื่องจากขาดอากาศหายใจ รุ่งเช้าท่านนายพลเล่าว่าเขาสามารถนับเจ้ายุงร้ายที่อยู่ในสภาพอ่อนแรงภายในมุ้งได้ทั้งหมด ๕๐ ตัว หลังจากที่เมื่อคืนที่ผ่านมาพวกมันพากันรุมกระหน่ำจู่โจมพวกเรา จนใบหน้าของข้าพเจ้าอยู่ในสภาพบวมแดงจนมิตรสหายแทบจะจดจำใบหน้าของข้าพเจ้าไม่ได้

เช้าวันที่สองหลังจากที่ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ เราก็เข้าสู่แม่น้ำบางปะกง ซึ่งจากที่นี่เราจะต้องล่องเรือต่อไปอีกราว ๕๐ ไมล์จึงจะถึงเมืองปราจีน (Pachim) เพื่อไปยังบ้านพักของเจ้าเมือง จากนั้น หากเป็นไปได้เราก็จะล่องเรือต่อไปอีกราว ๓๐ – ๔๐ ไมล์ไปยังเมืองกบินทร์ (Kabin) ภายในวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งที่เราแวะพักรับประทานอาหารเช้ากัน เรามองเห็นพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ มีผ้าสีเหลืองขนาดกว้าง ๒ นิ้วยาว ๑ ฟุต พาดอยู่ที่องค์พระ บนผืนผ้ามีอักษรเขียนเป็นภาษาสยามว่า “ผ้าผืนนี้ข้าพเจ้านางใหญ่ขออุทิศให้แก่นางสมิผู้เป็นป้า หากผู้ใดลักขโมยผ้าผืนนี้ไปขอให้คนผู้นั้นตกนรก” จากข้อความดังกล่าวเราเข้าใจว่าผ้าผืนนี้คงจะถูก

นำมามอบเพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงผู้เป็นป้าของเจ้าของที่ไปเวียนวายตายเกิดแล้ว และนางคงจะมีจิตมุงมั่นอยู่กับใครก็ตามที่อาจมาลักขโมยสิ่งของบูชาอันศักดิ์สิทธิ์นี้ไป แม่น้ำบางปะกงกว้างประมาณ ๓๐๐ - ๔๐๐ ฟุต มีความลึกและกระแสน้ำไหลเชี่ยวและคดเคี้ยวมาก เราจึงไม่เคยแล่นเรือเป็นทางตรงได้ถึง ๑ ไมล์เลย ตกตอนบ่ายเราสังเกตเห็นจระเข้ขนาดความยาว ๘ ฟุต อ้าปากกว้างเป็นโพรงราวกับถ้ำ นอนสะสมสละลือเปิดตาเพียงครึ่งเดียวฝังแดดสบายอยู่ที่พงหญ้าสูงริมฝั่งแม่น้ำ

เมื่อเราเดินทางมาถึงเมืองปราจีน เจ้าเมืองได้เชื้อเชิญให้เราไปพักที่บ้านพักหลังหนึ่ง ซึ่งเขาได้จัดเตรียมไว้คอยต้อนรับพวกเรา (เราส่งคนถือหนังสือมาก่อนล่วงหน้าเพื่อแจ้งการเดินทางมาถึงของพวกเรา) แต่เราพอใจที่จะนอนพักบนเรือมากกว่า บ้านพักของเจ้าเมืองที่เราได้เห็นในตอนเช้าวันรุ่งขึ้นเป็นบ้านหลังใหญ่สร้างด้วยไม้ไผ่ ยกสูงจากพื้นดิน เจ้าเมืองได้มาคอยต้อนรับคณะของพวกเราอยู่ในห้องโถงยาวซึ่งด้านหนึ่งเปิดโล่ง สุภาพบุรุษที่ยืนอยู่ตรงหน้าเราขณะนี้ เป็นชายร่างเตี้ย ท่าทางเฉลียวฉลาดและเป็นมิตร ผมของเขาเป็นสีดอกเลา และฟันเป็นสีดำเนื่องมาจากการเคี้ยวหมาก เขาสวมเสื้อคลุมผ้าไหม และ ผ้านุ่ง ธรรมดาๆ มีผ้าคาดที่เอว ส่วนช่วงขาและเท้าเปล่าเปลือย และสวมแว่นตาอันใหญ่ ห้องดังกล่าวมีลักษณะคล้ายกับ “ห้องรับรอง” ของบ้านสมัยเก่า มีเพียงชุดรับแขกเล็กๆ ตั้งอยู่ เหนือขึ้นไปจัดวางเครื่องยศ - เป็นร่มขนาดใหญ่หลายอัน - และมีเสื้อไม้ไผ่ โคมไฟแขวนห้อยลงมาจากคานบ้าน นกแก้วซึ่งมีขนดกหนา ๒ ตัว ถูกขังอยู่ในกรงซึ่งแขวนไว้ที่ปลายห้องทั้งสองด้าน และนาฬิกาแขวน ๒ เรือน

บอกเวลาบ่ายโมงครึ่ง (ทั้งๆ ที่ขณะนั้นเป็นเวลา ๗ โมงเช้า) ภายในห้อง มีข้าราชการและข้ารับใช้นับ ๑๐ คน หรืออาจจะมากกว่านั้นนั่งหมอบอยู่ที่พื้นห้อง เราสนทนากับเจ้าเมืองราวครึ่งชั่วโมงโดยมีนายแซนด์เลอร์ มิชชันนารีทำหน้าที่ล่าม เขาสัญญาว่าจะจัดหาม้าแกลบให้เรา ๓ ตัว และเกวียน ๔ เล่มสำหรับคนงานและสัมภาระของเรา และเมื่อเรากลับ เขายังได้มอบเนื้อและปลาให้เราด้วย และถามว่าเราต้องการเสบียงอาหารอื่นใดอีกหรือไม่ เพื่อที่เขาจะได้สั่งการล่วงหน้าไปยังผู้ช่วยเจ้าเมืองต่างๆ ที่ตั้งอยู่ระหว่างเมืองปราจีนและเมืองเสียมเรียบ ให้จัดเตรียมเสบียงอาหาร และพาหนะไว้สำหรับพวกเราเพื่อจะได้ไม่เกิดการล่าช้า

เมืองปราจีนตั้งอยู่บนที่ราบริมแม่น้ำบางปะกงทางฝั่งทิศเหนือ ตัวเมืองกระจายอยู่ทั่วอาณาบริเวณอันกว้างใหญ่ไพศาล เมืองนี้มีผู้คนอาศัยอยู่ราว ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ คน ก่อนถึงตัวเมืองเราเห็นมีเรือจอดทอดสมออยู่ราว ๕๐ ลำ บางลำเป็นเรือขนาดใหญ่ซึ่งเจ้าของเรือเป็นชาวจีน ส่วนถัดออกไปทางด้านหลังตัวเมืองเราเห็นบรรดาเจ้าหน้าที่กำลังก่อสร้างป้อมปราการและวัง^๑ ซึ่งมีกำแพงล้อมรอบก่อด้วยอิฐกว้างราว ๖ ฟุต ครอบคลุมพื้นที่ราว ๘ เอเคอร์^๒ ภายในมีทั้งโรงเลื่อยและโรงทำอิฐ

^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการที่เมืองปราจีนบุรี เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นเมืองชายแดนที่อยู่ในเส้นทางไปยังกัมพูชาและเวียดนาม และบ้านเมืองในครั้งนั้นกำลังอยู่ในยุคล่าอาณานิคม ป้อมปราการดังกล่าวก่อสร้างแล้วเสร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

^๒ ๑ เอเคอร์ มีขนาดเท่ากับ ๒ ไร่ครึ่ง

เพื่อผลิตวัสดุสำหรับใช้ในการก่อสร้าง เราได้มีโอกาสไปเยี่ยมชมโรงงาน เหล่านี้ในภายหลัง แรงงานส่วนใหญ่ล้วนเป็นผู้หญิง อิฐเหล่านี้ทำจาก ดินเหนียวและแกลบนำไปเผาไฟ เมื่อส่งไปขายที่กรุงเทพฯ ราคาจะตก อยู่ที่ ๒.๔๐ ดอลลาร์ต่อ ๑,๐๐๐ ก้อน ตรงบริเวณทางเข้าป้อมปราการ ที่สร้างขึ้นใหม่นี้ เรามองเห็นซุ้มประตูโค้งที่เกิดจากต้นไม้สองต้น (ต้นโพธิ์ ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ของชาวสยาม) กล่าวกันว่าองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จ ดับขันธปรินิพพาน^๑ ที่ใต้ต้นไม้ชนิดนี้ เส้นผ่าศูนย์กลางที่โคนต้นราว ๒ ฟุต ต้นไม้ทั้งสองต้นเจริญเติบโตงอกงามขึ้นชิดติดกันจนดูราวกับซุ้มประตูโค้ง อันงดงามสมบูรณ์แบบ ความสูงจากพื้นดินราว ๒๐ ฟุต และลำต้นของต้นไม้ ทั้งสองยังงอกทะยานสูงขึ้นรวมกันเป็นหนึ่งเดียวที่ความสูงราว ๓๐ ฟุต และแผ่ร่มเงาขยายออกไปแลดูเขียวชอุ่ม ดูเหมือนว่าแต่เดิมตรงบริเวณนี้ น่าจะเป็นที่ตั้งของประตูป้อมค่ายเก่า ซึ่งเท่ากับเป็นการบังคับให้ต้นไม้ หากไม่ตายลงก็ต้องรวมกันเป็นหนึ่งเดียว และเนื่องจากพื้นดินมีความ อุดมสมบูรณ์และต้นไม้มีความแข็งแรงทนทานตามธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ มันจึงเลือกประการหลัง และเวลานี้มันยืนต้นเป็นหนึ่งเดียวกันราวกับ ฝาแฝดสยาม ใกล้เคียง ๆ กับที่นี้ยังมีสิ่งน่าอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งก็คือการ กลายพันธุ์ตามธรรมชาติของต้นไม้ (*lusus nature*) โดยต้นโพธิ์สองต้น เจริญเติบโตงอกงามขึ้นมาด้วยกันโดยมีต้นมะขามขึ้นอยู่ตรงกลาง และ ต้นโพธิ์อีกต้นหนึ่งกับต้นมะขามและต้นตาลสูงตระหง่านดูแข็งแรงยืนต้น

^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า the sacred tree of the Siamese, being that under which Buddha is said to have expired when he left this world. ตามพุทธประวัติ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ที่ใต้ต้นโพธิ์ และเสด็จ ดับขันธปรินิพพานที่ใต้ต้นรัง

ไขว่กันไปมารวมเป็นกลุ่มเดียวกัน ภายในโรงไม้ไผ่เตี้ย ๆ เราได้มีโอกาสเห็นกรรมวิธีในการตำข้าวเปลือกและสีข้าวแบบชาวพื้นเมือง โดยปกติเครื่องตำข้าวจะประกอบไปด้วย ๒ ส่วน แต่ส่วนที่ปกติจะทำด้วยหินหยาบ ๆ พวกเขาจะทำเป็นแผ่นไม้เนื้อแข็งบาง ๆ ภายในอัดด้วยโคลน โดยมีงานจักสานล้อมอยู่ด้านนอก ส่วนแรงงานจะเป็นผู้ชาย ๑ คนและผู้หญิง ๑ คนใช้เครื่องตำข้าวที่เป็นแบบพื้นเมืองดั้งเดิมนี้ ด้วยการใช้ไม้ขนายาวซึ่งปลายด้านหนึ่งเป็นไม้ไผ่ไขว่กัน ส่วนอีกด้านหนึ่งยึดติดไว้กับไม้ซึ่งเป็นเข้าหลวม ๆ (ลักษณะคล้ายตะกร้าทำด้วยไม้พอกดินไว้ด้านใน) ซึ่งการทำงานประยุกต์ใช้หลักการคล้าย ๆ กันกับที่บิดหินของเรา รุ่งเช้าเราได้รับของกำนัลจากเจ้าเมืองเป็นปลาแห้ง ๒ ชนิด ไข่ ส้ม และมะพร้าว รวมทั้งไก่อีกสิบกว่าตัวด้วยในช่วงเย็น

ตอนเช้าของวันที่ ๒๙ มกราคมเรตื่นนอนกันเมื่อเวลาอรุณรุ่ง จากนั้นจึงขึ้นกระเปาะสำภาระขึ้นจากเรือเพื่อส่งกลับไปยังกรุงเทพฯ เพราะจากที่นี่เราจะเดินทางต่อโดยทางบก เรายังคงให้บรรดาคนรับใช้ไม่ว่าจะเป็นคนครัวและเด็กเสิร์ฟชาวจีน รวมทั้ง “เด็กหนุ่ม” คนรับใช้ส่วนตัวชาวสยาม ๒ คนเดินทางต่อไปกับเราด้วย ม้าพร้อมด้วยเกวียนบรรทุกและวัว – อย่างแรก ๓ ตัวและอย่างหลัง ๘ เล่ม รวมทั้งคนเลี้ยงม้าและคนขับเกวียนเดินทางมาถึงเมื่อเวลาเที่ยงวัน ม้าหรือถ้าจะเรียกให้ถูกต้องก็คือ ม้าแกลบ มีขนาดเล็กและผอมมาก จนเรากังวลอย่างมากว่าพวกมันจะสามารถแบกรับน้ำหนักของพวกเราได้หรือไม่ ท่านนายพลนำอานม้าและบังเหียนของเขามาเองจากสถานกงสุล ส่วนนายแซนด์เลอร์และข้าพเจ้าใช้เบาะรองนั่งธรรมดา ๆ แบบชาวพื้นเมืองวางบนหลังม้า และบังคับม้า

ด้วยเขาและขาของผู้ขี่โดยปราศจากโคลน ส่วนบังเหียนก็เป็นแบบพื้นเมืองดั้งเดิมอย่างที่สุดคือ ใช้เชือกพันธรรมดา ๆ ในการเดินทางชาวพื้นเมืองจะคุ้นเคยกับการขี่มาโดยเร่งความเร็วสูงสุดสลับกับการเดินอย่างต่อเนื่องส่งผลให้เจ้าสัตว์ตัวเล็ก ๆ นี้อยู่ในสภาพเหงื่อตกกับ สาลิกเอาฟองขาว ๆ ออกมาจากปากและแทบจะหมดแรงจากความเหนื่อยล้า ส่วนวัวที่ใช้เทียมเกวียนเป็นวัวหนุ่มตัวใหญ่สีดำและมีพลังกำลังมาก การบังคับวัวจะกระทำโดยผ่านทางเชือกที่ร้อยอยู่ที่จมูกวัว^๑ เช่นเดียวกับเวลาที่เราบังคับม้า สิ่งที่มีเอกลักษณ์มากที่สุด ก็คือ เกวียนของชาวพื้นเมืองตัวเกวียนทำจากไม้เนื้อเบาแต่ทว่ามีความคงทนแข็งแรง ด้านข้างของตัวเกวียนทำด้วยไม้ไผ่ โดยปกติความยาวจะอยู่ในราว ๖ ฟุต ตรงส่วนท้ายกว้าง ๑-๒ ฟุต และขยายเป็น ๓ เท่าที่ด้านบน ซึ่งมีลักษณะเป็นโครงหลังคาทำด้วยไม้ไผ่อยู่ห่างออกมาจากตัวเกวียนด้านหน้าซึ่งเป็นที่นั่งของคนขับ มีไว้สำหรับป้องกันแสงแดด ส่วนตัวล้อทำจากไม้เนื้อแข็ง เส้นผ่าศูนย์กลางราว ๕ ฟุต หมุนด้วยแกนไม้ซี่เล็ก ๆ เจ้าเมืองมอของกำนัลชุดสุดท้าย

^๑ หมายถึง การสนตะพาย กล่าวคือ เมื่อวัวควายอายุได้ประมาณ ๑ - ๒ ปี เจ้าของจะจับผูกติดกับต้นไม้อหรือคอก จากนั้น จึงให้ผู้ที่มีความชำนาญหรือผู้มีประสบการณ์ทำการสนตะพาย โดยใช้ไม้ไผ่ที่ผ่านการทำความสะอาดแล้วขนาดเท่านิ้วก้อย เสียมปลายให้แหลม แทะเข้าไปที่เนื้อเยื่อด้านในปลายจมูกของวัวควายให้ทะลุถึงกันระหว่างช่องจมูกทั้งสอง เมื่อร้อยเจาะทะลุและแผลหายดีแล้ว เจ้าของจะใช้เชือกขนาดเท่านิ้วก้อยร้อยรูจมูกวัวควายอ้อมมาทางด้านหลังเขาแล้วผูกเชือกพอลวม ๆ เชือกนี้เรียกว่า เชือกตะพาย ซึ่งจะผูกติดอยู่กับวัวควายตลอดเวลา เวลาใช้งานก็จะนำเชือกอีกเส้นหนึ่งมาผูกกับเชือกตะพาย หากตัวติดเชือกไปทางด้านซ้ายวัวก็จะเลี้ยวไปทางซ้าย หากตัวติดเชือกไปทางขวา วัวก็จะหันไปทางขวา (ค้นคว้าเพิ่มจาก “การสนตะพายควายหรือวัว”, <https://www.facebook.com/songmopharm/posts/821073964989088/> [สืบค้นเมื่อ ๒๐ ส.ค. ๒๕๖๓])

เกวียนประทุนสมัยโบราณ

(ที่มาของภาพ : <https://sites.google.com/site/kewynxisanrthmasuk10/bth-thi2>)

ให้แก่เราเป็นน้ำตาล แดงกวา และพวกขนมของทอด นอกจากนี้ ผู้คนเกือบจะทั้งเมืองยังมารวมตัวกันเพื่อดูเราเดินทางออกจากเมือง

ทางในช่วงแรกเป็นที่ราบเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ปกคลุมไปด้วยหญ้าสูง ส่วนพื้นที่ที่อยู่ไกลออกไปส่วนใหญ่จะเป็นแนวป่าและเนินเขาสีน้ำเงินเตี้ย ๆ ระหว่างสองข้างทางเราพบเห็น นาข้าว แต่ไม่เห็นมีบ้านเรือน ผู้คนอาศัยอยู่มากนัก เราเดินทางบนหลังม้าด้วยความเร็ว ๓ ไมล์ต่อชั่วโมง ส่วนเกวียนบรรทุกสัมภาระแล่นตามหลังเรามาด้วยความเร็วไม่ถึง ๑ ไมล์ต่อชั่วโมง หลังจากข้ามแม่น้ำบางปะกงมาได้ไม่นานเราก็มาถึงหมู่บ้านจันตคาม (Chantakan)^๑ ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองปราจีนราว ๑๕ ไมล์ ตัวเมืองมีขนาดพอ ๆ กัน มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งถือคบไฟพาพวกเรามาส่งที่บ้านพักของผู้ช่วยเจ้าเมือง เนื่องจากพวกเขาได้รับคำสั่งจากเจ้าเมืองปราจีนมาก่อนหน้านั้นแล้ว ข้าราชการผู้นี้จึงได้จัดเตรียม ศาลา ที่พัก ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ไว้สำหรับพวกเรา ๒ หลัง หลังจากที่เราจัดการกับเรื่องที่พักเรียบร้อยแล้ว เขายังได้นำอาหารค่ำปรุงสำเร็จแบบชาวสยามที่จัดเตรียมไว้พร้อมมาให้เราด้วย เนื่องจากเสบียงอาหารของเรายังเดินทางมาไม่ถึง เราจึงรู้สึกดีใจและตื่นเต้นที่จะได้มีโอกาสลิ้มลองอาหารของชาวพื้นเมืองดูบ้าง อาหารเหล่านี้ถูกจัดวางมาบนตั่งไม้เล็ก ๆ ๓ ตัว แต่ละตัวบรรจุสามใส่อาหาร ๖ ใบ เราไม่พบว่ามันมีตม ส้อม หรือแม้แต่ช้อนมาด้วยเลย ชาวสยามจะเปิบอาหารด้วยนิ้วมือของพวกเขาพวกเราจึงทำตามอย่าง

^๑ จันตคาม เดิมมีฐานะเป็นเมืองจันตคาม ตามประวัติกล่าวทำวอเทน บุตรทำวสร้อยเพี้ยเมืองแสนเป็นผู้รวบรวมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๓๗ ต่อมาเปลี่ยนสถานะเป็นอำเภอประจันตคาม ขึ้นกับจังหวัดปราจีนบุรีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๘ จนถึงปัจจุบัน

อาหารที่นำมาเสิร์ฟตรงหน้าเราเป็นปลาปรุงรสแตกต่างกันไป ๕ ชนิด รวมทั้งข้าวสวย ผัก และเครื่องจิ้มต่าง ๆ ซึ่งแน่นอนว่ามี น้ำพริก (namphrik) รวมอยู่ด้วย แต่ปรุงแบบใหม่โดยมีน้ำมันจากปลาและเครื่องปรุงอื่น ๆ เป็นส่วนผสม ซึ่งดูไม่น่ารับประทานสำหรับชาวอเมริกันอย่างเราเท่าใดนัก ส่วนน้ำสำหรับดื่มบรรจุมาในอ่างทองเหลืองขนาดใหญ่หลายใบ ก่อนที่เราจะเสิร์ฟสันอาหารมือนั้นได้มีผู้นำข้อสามคันทำจากวัสดุต่างกันคือ คันหนึ่งทำด้วยเหล็ก ส่วนอีกคันทำด้วยกระเบื้องเคลือบ และคันสุดท้ายทำด้วยมุกมาให้เรา ข้อคันหลังนี้ทำขึ้นอย่างประณีตงดงามจากเปลือกหอยมุกที่มีสีเงินวาวและมีความใส ข้าพเจ้าจึงขอแลกกับเจ้าของด้วยดินสอทำด้วยตะกั่วแท่งหนึ่งกับกระดาศไนต์อีก ๒-๓ แผ่น

เราเดินทางออกมาจากจันตคามช่วงเวลาอรุณรุ่งในตอนเช้า และขณะที่กำลังเดินทางอยู่บนถนนซึ่งคิดว่าใช้การได้ดี แต่ทว่ามีฝุ่นมาก ในช่วงเวลานี้ของปี แน่แน่นอนว่าเราย่อมพอใจมากกว่าฤดูน้ำหลากที่ซุกซมไปด้วยไข้ป่าและยุงกินเลือด ราวเที่ยงวันเราจึงหยุดพักกันหลังจากที่เดินทางมาได้ราว ๑๒ ไมล์ ทักษณียภาพที่ผ่านสายตาเราไปในวันนี้มีต้นไม้ขนาดใหญ่หลายต้น และที่น่าสนใจเป็นพิเศษก็คือ ต้นไม้ที่ให้ผลผลิตเป็นน้ำมันแก่ชาวพื้นเมือง ใกล้ ๆ สองข้างทางเป็น แปลงนาข้าว ขนาดใหญ่ และถัดออกไปเล็กน้อยเป็นแนวป่าดิบ และเทือกเขาที่ทอดยาวไปทางทิศเหนือ ในพื้นที่หลาย ๆ แห่งเรามองเห็นทุ่งหญ้าสูงและต้นไม้ที่ถูกเผาทุกหนแห่งดูไหม้เกรียมไปทั่วและบางแห่งก็เพิ่งจะถูกไฟไหม้ไป ไฟป่าเหล่านี้บ้างก็เกิดขึ้นโดยบังเอิญและบ้างก็มีผู้จุดขึ้น หรือบางทีอาจเกิดจากไม้ขีดไฟหรือมีผู้ทิ้งก้นยาสูบลงบนพื้นหญ้า ไฟไหม้ป่าแต่ละครั้งจะกินเวลา

นานหลายเดือน และบางครั้งก็ถ่านจากไฟฟ้าก็ยังคงคุกรุ่นอยู่ที่ใต้ต้นไม้ที่ยืนต้นมานาน และเมื่อมีลมแรง ๆ พัดมาก็จะเกิดประกายไฟไปตกลงบนเศษหญ้าแห้ง ส่งผลให้ไฟลุกโชนขึ้นมาอีกครั้งในทันที และลูกลามออกไปกินอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล หมู่บ้านที่เราเดินทางผ่านมาล้วนแต่เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีบ้านเรือนอยู่เพียง ๖ - ๑๐ หลังคาเรือน และแต่ละหลังจะตั้งอยู่ห่าง ๆ กัน ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนตลอดจนผู้คนล้วนดูยากจนข้นแค้น แต่ก็ดูเหมือนว่าคนเหล่านี้ยังคงมีความสุขและพึงพอใจกับสภาพเช่นนั้น ไม่ต่างอะไรกับนิสัยที่สกปรกและอยากรู้ อยากเห็นของพวกเขา

เมืองกบินทร์เป็นหัวเมืองลาวที่มีผู้คนอาศัยอยู่ราว ๑,๐๐๐ คน ขณะที่เราเดินทางมาถึงเจ้าเมืองไม่อยู่ แต่ก็มีเจ้าหน้าที่ระดับรองลงมาอยู่คอยต้อนรับพวกเราที่ ศาลา รับรองภายในหมู่บ้าน ในขณะเดียวกันก็มีผู้นำชาวคราวการเดินทางมาถึงของ “ฝรั่ง” (farangs) หรือชาวต่างชาติไปแจ้งให้เจ้าเมืองทราบ ห้องพักของเรากั้นด้วยฝาซึ่งมีลักษณะคล้ายผืนเสื่อทอดด้วยฟางทั้งสี่ด้าน ส่วนน้ำที่ใช้สำหรับอาบถูกนำมาเก็บไว้ในโอ่งขนาดใหญ่ หลังจากนั้นคนรับใช้จึงนำคูปไฟ เปิด โกะ ไซ และข้าวสารมามอบให้เรา ไม่นานก็ถึงเวลาอาหารค่ำ อาหารมือนี้นถูกนำมาเสิร์ฟแบบพื้นเมืองอย่างแท้จริง ประกอบด้วยโต๊ะหรือตั่งเล็ก ๆ ๑๐ ตัวบรรจุอาหารมาราว ๆ ๔๐ ชนิด เราไม่สามารถรับวัฒนธรรมอาหารการกินอันมากมายเช่นนี้ได้จึงปฏิเสธไป และขออนุญาตเจ้าหน้าที่ให้ช่วยส่งต่ออาหารเหล่านี้ไปให้คนรับใช้ของเรา ซึ่งสำหรับคนเหล่านั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่ามันจะต้องเป็นอาหารอันโอชะเลิศหรูทีเดียว ตกตอนเย็นเจ้าเมืองซึ่งเป็นสุภาพบุรุษ

“สูงอายุ” หน้าตาทำทางดูดีได้มาพบพวกเรา เขาสวม ผ้าถุง ไหมสีน้ำเงิน และเสื้อคลุมผ้าไหมสีแดง-เทา ไม่สวมสิ่งปกปิดใด ๆ ทั้งที่ศีรษะและเท้า เขาตอบคำถามนายแซนเดอร์และเราอย่างรวดเร็วและไม่ลังเล เพื่อเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าเขามีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวในท้องถิ่นของเขามากที่สุด เขาบอกกับเราว่ามีเหมืองทองอยู่ไม่ไกลจากที่นี่^๑ คนงานเหมืองทั้งหมดเป็นชาวสยามซึ่งเวลานี้ได้รับค่าจ้างอย่างงาม เขายังนำเครื่องทองบางส่วนออกมาให้เราดู เป็นพวกกล่องใส่ยาสูบขนาดเล็กทำเป็นลวดลาย แม้ว่างานฝีมือเหล่านี้จะทำขึ้นอย่างหยาบ ๆ แต่ทว่าเนื้อทองนั้นกล่าวกันว่าสามารถนำมาหลอมขึ้นรูปได้ดีที่สุดในโลก สีทองเป็นสีเหลืองเข้มหม่น ๆ และเนื้ออ่อนมาก เราได้แจ้งกับเจ้าเมืองไปว่าเราอยากออกเดินทางต่อในช่วงรุ่งอรุณ ซึ่งเขาก็ได้ให้สัญญาว่าจะจัดเตรียมม้าแกลบและวัวเทียมเกวียน พร้อมด้วยจดหมายไปถึงเจ้าเมืองที่อยู่ถัดไปซึ่งอยู่ห่างออกไปราว ๒๕ ไมล์ จริง ๆ แล้วผู้คนที่คอยช่วยเหลือรับใช้ระหว่างเดินทางเหล่านี้ไม่ได้คาดหวังว่าเราจะต้องมอบของกำนัลหรือสิ่งของอื่นใดให้แก่พวกเขาเป็นการตอบแทน แต่ถึงกระนั้นเราก็คิดว่าเป็นการยุติธรรมดีถ้าหากเราจะได้มอบสิ่งของบางอย่างให้แก่พวกเขาเป็นรางวัลในการรับใช้อย่างซื่อสัตย์ของพวกเขาบ้าง เราจึงจ่ายเงินเป็นค่าสัตว์พาหนะและผู้ขับขี่ ตลอดจนผู้ติดตามในอัตราคนละกึ่ง บาท ต่อวัน^๒ เราเริ่มต้นการเดินทางวันนี้

^๑ เข้าใจว่าหมายถึง แหล่งแร่ทองคำที่บ้านบ่อทอง อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

^๒ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า half a tical each per dium คำว่า half a tical ในที่นี่มีค่าเท่ากับ ๒ สลึง หรือกึ่งบาท หรือ ๑ มายน เนื่องจากระบบสกุลเงินไทยในปัจจุบัน ซึ่งเงิน ๑ บาท มีค่าเท่ากับ ๑๐๐ สตางค์ เพิ่งจะเริ่มใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ สมัยรัชกาลที่ ๕ ส่วนคำว่า per dium เป็นภาษาละติน แปลว่า ต่อวัน (per day)

กันบนถนนที่เคยเป็นเส้นทางเดินทัพอันยิ่งใหญ่ ซึ่งชาวสยามสร้างขึ้นเมื่อ ๓๕-๔๐ ปีมาแล้ว เพื่อใช้เป็นทางเดินที่สะดวกที่สุดสำหรับกองทหารของพวกเขาไปยังพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลราชอาณาจักร – ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของกัมพูชาและโคจิงจิ้นและเพิ่งจะถูกผนวกเข้าด้วยกันเมื่อไม่นานมานี้ ท่านนายพลได้ตั้งข้อสังเกตว่าถนนสายนี้จัดว่าอยู่ในสภาพดีมาก จนสามารถใช้ลากปืนใหญ่ที่มีน้ำหนักมากที่สุดได้อย่างสบาย

ชาวสยามเป็นกลุ่มชนที่มีนิสัยไม่ชัดเจนและน่าขันพอ ๆ กับชาวฮินดูในเรื่องของระยะทาง เมื่อสองสามวันก่อนเราถามผู้ที่พบเจอตามข้างทางคนหนึ่งว่า “สถานที่ที่อยู่ใกล้ที่สุดอยู่ห่างจากที่นี่ออกไปเท่าใด” คำตอบที่เราได้รับก็คือ “ไกลประมาณเสียงสุนัขเห่า” (กล่าวคือ ไกลพอได้ยินเสียงสุนัข) เมื่อเขานี้ก็เช่นกันเราได้รับคำตอบที่น่าขันเกี่ยวกับระยะทางว่า “เมืองถัดไปอยู่ไกลประมาณไก่ขัน” ซึ่งเราก็ได้ประจักษ์ว่าจริง ๆ แล้วมันอยู่ห่างออกไปเกือบครึ่งไมล์ – ซึ่งก็ไกลเกินกว่าที่จะได้ยินเสียงไก่ขันมากนัก ที่ประเทศอินเดียใกล้ ๆ กับพรมแดนทิเบตขณะที่เรากำลังเดินทางด้วยม้าอยู่แถบภูเขามาลัยข้าพเจ้าได้พบกับชาวฮินดู ๘ คนโดยบังเอิญ จึงได้สอบถามถึงระยะทางที่จะไปยังเมือง ๆ หนึ่งที่ละคน ซึ่งคำตอบที่ได้รับก็คือ คอสส์ (koss)^๑ หรือไมล์ และเวลาที่ถามคำถามเดียวกันข้าพเจ้าก็จะได้รับคำตอบเป็นภาษาฮินดีว่า “โทรา อาเค แฮ (Tora age hai)” ซึ่งแปลว่า “ไปอีกสักหน่อย” บ้าง หรืออื่นๆ เช่น “ซีหา อาเค จุเล จาโอ (Seedha age chule jao)” หมายถึง “ตรงไปข้างหน้า” บ้าง ทั้งๆ ที่จริงแล้ว

^๑ koss หรือ coss เป็นหน่วยวัดระยะทางของอินเดียซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น โดยทั่วไปจะอยู่ในราว ๑ - ๓ ไมล์ หรือ ๑ - ๕ กิโลเมตร

จุดหมายปลายทางของข้าพเจ้าอาจจะอยู่ไกลออกไปอีกสัก ๑-๒๐ ไมล์ หรืออาจจะต้องเลี้ยวไปเลี้ยวมาอีกเป็น ๑๐ ครั้ง หรือมีทางแยกตัดขวาง อีกหลายแห่งก็ตาม

ถัดจากนั้นไปเราเริ่มเข้าสู่เขตพื้นที่ที่เป็นป่าทึบ ผ่านไปตามถนน ซึ่งตัดขึ้นอย่างราบเรียบ ต้นไม้แผ่กิ่งก้านสาขาอยู่ด้านบนศีรษะของเรา จนเกิดเป็นร่มเงา บางต้นที่เราเห็นมีความสูงถึง ๒๐๐ ฟุต เส้นผ่าศูนย์กลาง ๓ ฟุต ลำต้นเจริญเติบโตงอกขึ้นเป็นแนวตรงและจะเริ่มแผ่กิ่งก้านสาขา ออกไปก็ต่อเมื่ออยู่ในระยะที่อยู่สูงจากพื้นดินขึ้นไปมากแล้ว อย่างไรก็ตามเวลานี้ไม่ใช่ช่วงระยะเวลาที่ดีที่สุดของปีที่เราจะได้มีโอกาสพบเห็นต้นไม้ ในป่าผลิดอกออกใบงดงาม ฤดูฝนเป็นฤดูกาลที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโต ของพืชพันธุ์ต่าง ๆ มากกว่า – เวลานี้ต้นไม้ส่วนใหญ่แทบจะไม่มีใบปรากฏ ให้เห็นแล้ว ส่วนบริเวณกิ่งก้านก็ดูแห้งแล้งหาความงดงามมิได้ ต้นไม้ สลัดใบทิ้งไปเกือบหมดแล้ว ส่วนใบที่เหลือก็อยู่ในสภาพกิ่งเขียวกิ่งเหลือง เสื่อ ช้างป่า และสัตว์ดุร้ายอื่น ๆ มีซุกซมในป่าแถบนี้ คนนำทางจึงบอกกับ เราว่าการเดินทางในเวลากลางคืนจะไม่ปลอดภัย แม้แต่ช่วงกลางวัน เรายังต้องพกปืนพกขึ้นลำกล้องพร้อมติดตัวไว้ ส่วนเด็กรับใช้ทุกคน ก็จะมีมิดขนาดใหญ่หรือไม้เท้าบาสันสองคมผูกเชือกคล้องไว้ที่บริเวณลำคอ ในระหว่างการเดินทางเราสังเกตเห็นรอยเท้าทั้งของช้างและเสือด่า ส่วน กลางคืนก็จะได้ยินเสียงเห่าหอนของสุนัขจิ้งจอกอยู่รอบ ๆ ที่พักของเรา และแม้ว่าเราจะไม่ได้เห็นเจ้าลิงตัวเล็ก ๆ ที่ว่องไวปราดเปรียวบ่อยครั้งนัก แต่เราก็ยังได้ยินเสียงหวีดร้องโหยหวนของมัน รวมทั้งเสียงของนกยูง นกคุ้ม นกแก้ว และนกชนิดอื่น ๆ อีกมากมายที่เราไม่รู้จัก วันหนึ่งขณะที่เรากำลัง

เดินเล่นไปเรื่อย ๆ อย่างเจิบ ๆ เราสังเกตเห็นนกขนาดใหญ่สองตัว ยืนอยู่บนพวงหรีดข้างทาง ลักษณะคล้ายกับนกตะกรุม ปากยาว ที่ลำคอ เป็นสีดำ มีแถบกว้างสีขาวรอบลำตัว หางเป็นสีดำ ขาสีแดงและยาวมาก ความสูงประมาณ ๔ ฟุต และระหว่างเดินทางเรายังพบเห็นแร้งไก่งวง (turkey-buzzards)^๑ และฝูงกวางแดงบ้างเป็นบางโอกาส โดยปกติแล้ว ชาวพื้นเมืองมักจะดักสัตว์ชนิดหลังนี้ด้วยการไล่ต้อนพวกมันเข้าไป ในคอกแคบ ๆ ซึ่งภายในจะชิงตาข่ายไว้นั่นหนา ทุก ๆ วันพวกเราจะเดิน กันเป็นระยะทางไกลราว ๘ ไมล์เป็นเรื่องปกติ ส่วนเวลาที่เหลือก็จะเป็นการ เดินทางบนหลังม้า ดวงอาทิตย์ส่องแสงร้อนแรงมาก ดังนั้น ระหว่าง เที่ยงวันและเวลากลางคืนเราจึงรู้สึกอ่อนเพลียเป็นอย่างมาก ในช่วงเวลา เช่นนั้นหากได้ยาควินินสัก ๒ – ๓ เม็ดก็จะช่วยให้เรารู้สึกดีขึ้นอย่างรวดเร็ว ยาควินินที่ใช้รับประทานเพื่อป้องกันหรือรักษาอาการใช้นับเป็นสิ่งที่ มีค่ามากในทุก ๆ หนแห่งในเขตเมืองร้อน มันจะช่วยเพิ่มพลังกำลังและ หากใช้ในปริมาณที่พอเหมาะก็จะช่วยเสริมสร้างความแข็งแรงตลอดจน ระบบภูมิคุ้มกันต่าง ๆ ยานี้ไม่มีผลเสียต่อร่างกาย ไม่มีปฏิกิริยาในทางลบ นอกจากนี้ยังสามารถพกพาในปริมาณมาก ๆ ได้โดยสะดวก ยานี้สามารถ รับประทานได้ตลอดเวลาโดยจะผสมน้ำเล็กน้อยหรือทานเฉย ๆ ก็ได้

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ เราเดินทางผ่านบริเวณพรมแดนอาณาจักร กัมพูชาโบราณ หลายครั้งที่พื้นที่ส่วนใหญ่ของดินแดนแห่งนี้ถูกยึดครอง โดยชาวสยาม จนครั้งหนึ่งประเทศซึ่งเคยมีสถานะเป็นหนึ่งในประเทศที่ใหญ่

^๑ ชื่อเรียกแร้งไก่งวง (turkey vulture) ในทวีปอเมริกาเหนือ สัตว์ปีกขนาดใหญ่ ลำตัวยาวประมาณ ๒๕ – ๓๒ นิ้ว อาศัยอยู่ทั้งในเขตที่ราบและป่าทึบ

ที่สุดโนอินโดจีนต้องกลับกกลับมาเป็นประเทศที่เล็กที่สุด ชาวอันนัมก็เคยยึดครองดินแดนแห่งนี้มาก่อน ติดตามมาด้วยฝรั่งเศสซึ่งบุกรุกเข้ามาทางพรมแดนด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ “ระหว่างอันตรายสองด้าน” หากหลบเลี่ยงซิลลา (Scylla) ก็จะต้องผจญกับคาริบดิส (Charybdis)^๑ อาณาจักรเขมรหรือกัมพูชาโบราณจึงต้องประสบกับความทุกข์ยากแสนสาหัสมาเป็นเวลายาวนาน

กิจวัตรประจำวันในการเดินทางและพักผ่อนของเราดำเนินไปอย่างเรียบง่าย แทบจะไม่มีวันใดที่เราสามารถเดินทางได้ไกลกว่า ๒๐ ไมล์เลย ตกกลางคืนเราจะหาที่พักแรมกันภายใต้ต้นไม้ใหญ่ ซึ่งเรามองไม่เห็นอะไรเลยนอกจากผืนดาวบนฟากฟ้าที่ปกคลุมอยู่ด้านบน ณ ที่พักแรมตอนกลางคืนคนงานของเราแต่ละคนจะได้รับมอบหมายหน้าที่ต่าง ๆ กัน โดยปกติเกวียนที่บรรทุกเสบียงและสัมภาระจะตามหลังเรามาราว ๒-๓ ชั่วโมง เนื่องจากเราจะใช้เวลาได้เร็วกว่าพวกเขาราว ๑ ชั่วโมงบนถนนคืนใดถ้าหากโชคดีเราก็จะได้พักแรมกันตาม *ศาลา* เก่า ๆ ส่วนเกวียนจะถูกนำไปจอดไว้ที่ด้านข้างศาลา และคนขับเกวียนก็จะปลดแอกวัวและพาไปกินหญ้าตามแนวชายป่าทันที ในขณะที่หัวหน้าคนงานและหนึ่งในเด็กรับใช้ของเราจะช่วยกันขนพวกเครื่องนอนออกจากเกวียนมาวางเรียงไว้ที่ด้านข้างศาลา ส่วนพวกหนังสือและเครื่องเขียนต่าง ๆ ตลอดจนสัมภาระส่วนตัว

^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษเขียนว่า “between Scylla and Charybdis” หรือ “ระหว่างคาริบดิสและซิลลา” เป็นสุภาษิตฝรั่งเปรียบเทียบกับสุภาษิตไทยว่า “หนีเสือปะจระเข้” หมายถึง การหลบเลี่ยงอันตรายอย่างหนึ่ง แต่กลับพบอันตรายอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งสุภาษิตนี้มีที่มาจากสุรกายสองตนในตำนานเทพปกรณัมของกรีกซึ่งมีนามว่า ซิลลาและคาริบดิส

ซึ่งเป็นที่ต้องการมากที่สุดจะค่อย ๆ หายไปตามมา “แดง” (Deng) คนครัวชาวจีน และ “ตา” (Tah) ผู้ช่วยซึ่งเป็นเด็กหนุ่มชาวสยามจะเริ่มก่อเตาไฟเพื่อหุงหาอาหารมื้อค่ำ เตาไฟจะถูกสร้างขึ้นอย่างชาญฉลาดด้วยการขุดดินซึ่งเป็นดินโคลนแข็ง ๆ เป็นหลุมสองหลุมใกล้ ๆ กัน ส่วนที่ได้ผิวดินจะขุดเชื่อมเป็นหลุมเดียวกัน หลุมหนึ่งมีลักษณะกลมขนาดใหญ่กว่าและอยู่ต่ำกว่าปากหลุมเป็นที่สำหรับวางกาต้มน้ำหรือกระทะ ส่วนอีกหลุมหนึ่งขุดเป็นรูปวงรีและค่อย ๆ ลาดขึ้นไปด้านบน ลมจะพัดเข้ามาทางช่องนี้และไฟก็จะถูกเลี้ยงไว้ที่ด้านใน หลังจากนั้นไม่นาน “อิม” (Imm) หัวหน้าคนรับใช้ชาวจีนก็จะจัดเตรียมโต๊ะอาหารด้วยการจัดวางจานชามลงบนเสื่อไม้ไผ่ที่ปูกับพื้น ก่อนหน้านั้นพวกเราจะต้องถอดเสื้อผ้าที่เปื้อนไปด้วยฝุ่นออกก่อน แล้วอาบน้ำชำระล้างร่างกายและเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นเสื้อ (baju) และชุดนอน (pyjamas) (เสื้อหลวม ๆ และกางเกงผ้าไหมหรือลินินบาง ๆ ที่สะอาดและเย็นสบาย) เวลานี้เรากำลังนอนเอนกายเหยียดยาวอยู่บนที่นอน ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ชาวโรมันโบราณนิยมทำในเวลาที่มีงานเลี้ยงสังสรรค์^๑ เสิร์빙อาหารของเราแม้ว่าจะไม่ได้มีมากมายแต่อย่างใดแต่ก็มีปริมาณมากพอ เพราะนอกจากพวกอาหารกระป๋องและสุราจำนวนหนึ่งแล้ว เรายังได้รับอาหารสดจำพวกไข่ ข้าวสาร ปลา หมู และผลไม้จากเจ้าหน้าที่ที่เรียกเก็บมาจากพวกชาวบ้านด้วย

^๑ ชาวโรมันโบราณมีธรรมเนียมนิยมในการรับประทานอาหารบนเตียง ซึ่งตั้งอยู่รายรอบโต๊ะอาหารในงานเลี้ยงสังสรรค์ โดยจะมีข้าทาสบริวารเล่นดนตรีและแสดงซบักลอม

บ่อยครั้งที่มื้ออาหารของเราเริ่มต้นด้วยอาหารเรียกน้ำย่อย หรือ ออร์เดิร์ฟ (hors d'œuvre) ตามแบบที่ชาวอังกฤษแนะนำแก่ชาวปารีสเสีย^๑ ได้แก่ ซุปหอยนางรม ถัดไปเป็นเนื้อวัวย่าง ถั่วแขก และมันฝรั่งเป็นอาหารหลัก และยังมีอาหารจานพิเศษ (entremets) ซึ่งปรุงด้วยไข่ ข้าว และมะขาม ของหวานเป็นแอปเปิลกวน (stewed pippin) ผลมะเดื่อแห้ง และขนมปังและเนย ส่วนเครื่องดื่มเป็นพวกไวน์ – เรามักจะเซอร์ไวน์ เบียร์ เหล้าองุ่นแดง และบรั่นดี และปิดท้ายอย่างลงตัวด้วยกาแฟดำ หลังมื้ออาหารพวกเราก็จะพูดคุยสนทนากันเกี่ยวกับการเดินทางในช่วงกลางวันที่ผ่านมา หรือบางคนก็อาจจะใช้เวลาอ่านหนังสือของมาร์ค ทเวน (Mark Twain) หรืออาร์เตมัส วาร์ด (Artemus Ward) หรือ ดร.โฮล์มส์ (Dr. Holmes)^๒ หลังจากที่ได้เดินดูสัตว์ต่าง ๆ สักครู่ เราก็จะไปนอนกัน “บนคอน” ที่เรียกเช่นนั้นก็เพราะพื้น *ศาลา* ที่เรานอนบางส่วนอยู่สูงจากพื้นดินราว ๔-๕ ฟุต โดยปกติเราจะเข้านอนกันในราว ๓ ทุ่ม เนื่องจากจำเป็นต้องพักผ่อน เพราะเราชอบที่จะออกเดินทางกันตอนเช้าตรู่มากกว่า เพื่อจะได้สัมผัสกับช่วงเวลาที่อากาศเย็นสบายที่สุดของวัน พวกเด็กรับใช้จะช่วยกันก่อกองไฟขนาดใหญ่รอบ ๆ ศาลาทุกด้าน เพื่อขับไล่สัตว์ร้ายและช่วยให้ร่างกายอบอุ่น (เนื่องจากเวลากลางคืนอากาศจะหนาวเย็นกว่าเวลากลางวัน) อีกทั้งยังช่วยให้แสงสว่างและป้องกันขโมย รวมทั้งควันไฟยังช่วยขับไล่ยุงด้วย นอกจากนี้ เรายังต้องมอบหมายคนเฝ้ายามคอยผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำหน้าที่ดูแลวัวและม้า พวกคนงานเหล่านี้จะนอนกันบนพื้นโล่ง ๆ มีเพียงผ้าห่มหรือผ้าเนื้อหยาบบิดคลุมร่างกาย

^๑ เป็นคำเรียกชาวฝรั่งเศส

^๒ Sherlock Holmes (เชอร์ล็อก โฮล์มส์) ตัวละครเอกในนวนิยายแนวสอบสวนชื่อเดียวกัน

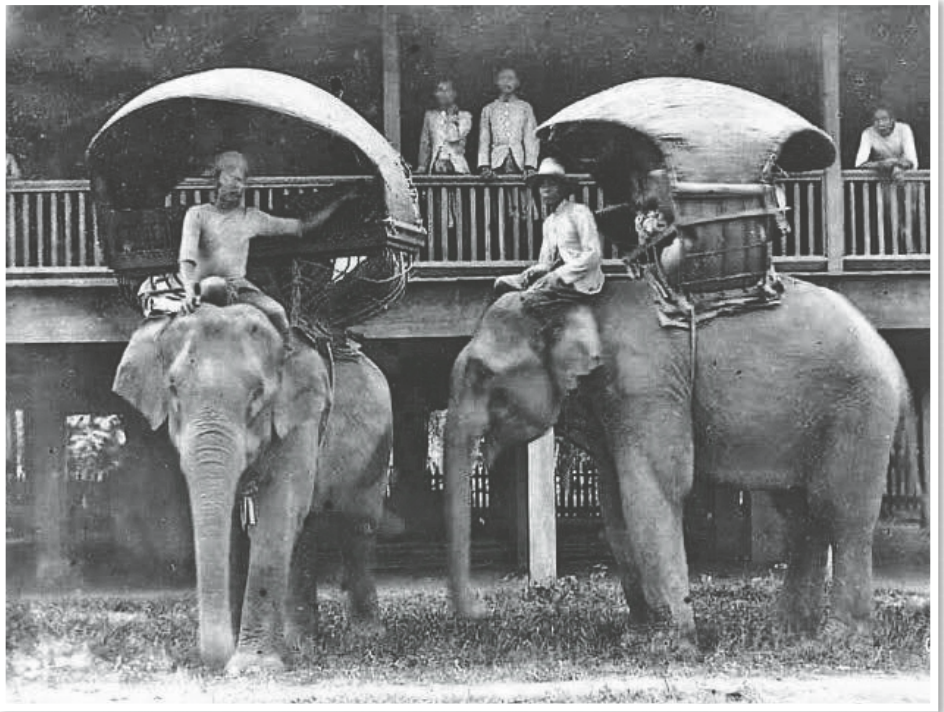
เพื่อป้องกันตัวเองจากยุงและแมลงมีพิษ หากตามรายทางไม่มี *ศาลา* ที่พัก เราก็จะจอดเกวียนของเราเป็นรูปวงกลมรอบ ๆ ต้นไม้ใหญ่ แล้วเราก็จะนอนพักกันใต้ต้นไม้ นั่น โดยก่อกองไฟล้อมด้านนอกอีกชั้นหนึ่ง เท่านั้นเรารู้สึกปลอดภัยแล้ว รุ่งเช้าขณะที่ท่านนายพลเดินสำรวจกองคาราวานมิชชันนารี ก็จะจดบันทึกเรื่องราวความประทับใจ ตลอดจนการผจญภัยต่างๆ ในประเทศสยามลงบนสมุดเปล่า ซึ่งก็เป็นเวลาเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าจะนั่งลงกับพื้นดิน ใช้ดินสอร่างสภาพภูมิประเทศ ผู้คน ตลอดจนอากัปกริยาท่าทางต่างๆ ของคนเหล่านั้น - ขณะนี้ข้าพเจ้ากำลังวาดภาพพระพุทธรูป วัด ชุนนาง ชาวกำพูชา และที่สำคัญคือ ภาพที่ปักอันน่าประทับใจของพวกเรา เกวียน ช้าง หรือบางครั้งก็วาดภาพ *ศาลา* ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าไม่เคยมีช่างภาพหรือศิลปินคนใดเคยวาดภาพนี้มาก่อนหน้าข้าพเจ้าเลย

เราผ่านที่ราบอันกว้างใหญ่ไพศาลซึ่งมีหุบสูงราว ๖ ฟุต ขึ้นปกคลุมมาอย่างช้า ๆ มองเห็นร่องรอยการถูกเผาในบางพื้นที่เป็นวงกว้าง เราเริ่มเข้าใกล้เขตเมืองศรีโสภณ (Sesupon)^๑ บริเวณรอบต้นไม้ใหญ่ เราเห็นมีผู้คนจับกลุ่มกันอยู่ราว ๓-๔ คน ที่นั่นเรามองเห็นเนินดินสูงราว ๑๐ ฟุต เส้นรอบวง ๘๐ ฟุต ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของมดขาวจำพวกหนึ่ง สัตว์ชนิดนี้จะสร้างรังซึ่งทั้งสูงและมีขนาดใหญ่เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาน้ำท่วม ในช่วงฤดูฝนประจำปี เช่นเดียวกับพวกมดดำในบางพื้นที่ของทวีปอเมริกา ตะวันออกซึ่งสร้างรังเป็นรูปทรงกลม ขนาดใหญ่ด้วยดินน้ำหนักเบา และปิดผิวจนเรียบอยู่บนต้นไม้เพื่อจุดประสงค์เดียวกัน เจ้าเมืองศรีโสภณ แสดงท่าทีอย่างเปิดเผยที่จะคอยให้บริการพวกเราทุกอย่างเท่าที่จะทำได้

^๑ เมืองศรีโสภณเป็นเมืองหลักของจังหวัดบันทายมีชัย ประเทศกัมพูชา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ อยู่ในพื้นที่มณฑลบูรพา ต่อมาภายหลังตกเป็นของฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๕๐

เขาจัดหาช้าง ๓ เชือก ควาย ๓ ตัว และวัวเทียมเกวียนอีก ๑ เล่มให้เรา
ทั้งยังจัดส่งอาหารทั้งเนื้อหมู หัวหอม ข้าวสาร ไข่ น้ำตาล และวันเส้น
อย่างดีทำจากแป้งข้าวเจ้ามาให้ด้วย ระหว่างที่สนทนากันครั้งแรกเราเห็น
เขาสูบบุหรี่ไป ๓ มวน และตี่มน้ำชาถ้วยเล็ก ๆ ไป ๑๐ ถ้วย แต่ปฏิเสธ
บรันตีที่เรายื่นให้และบอกว่าเขาไม่คุ้นเคยกับเครื่องตี่มนชนิดนี้ ส่วนใหญ่
จะไม่มีใครมีชาวยุโรปเดินทางเข้ามาในพื้นที่แถบนี้ของสยามกันมากนัก
ด้วยเหตุนี้ เราจึงเป็นที่สนใจใคร่รู้อย่างมากของชาวพื้นเมืองซึ่งพากันมา
รุมล้อมอยู่รอบ ๆ ศาลาเพื่อมาดู “ฝรั่ง” ในสวนของเจ้าเมืองเต็มไปด้วย
พืชพันธุ์ไม้เขียวชอุ่ม ทั้งหัวหอม กระหล่ำปลี ผักกานาชนิด และอื่น ๆ
ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นหลักฐานยืนยันแน่ชัดถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินที่นี่
และชาวพื้นเมืองก็ดูจะเกียจคร้านเกินกว่าที่จะเพาะปลูกพืชผลอื่นใดมากไป
กว่าที่จำเป็นต่อการยังชีพ พวกเขาจะเลือกปลูกเฉพาะพืชผลที่ต้องการ
การลงแรงน้อยเพื่อให้ได้ผลผลิตกลับคืนมา ในเมืองศรีโสภณเราเห็นหมู
ตัวอ้วน ๆ ที่ดูสมบูรณ์ และวัวควายที่ดูผิวพรรณดีเป็นเงาแก่ หากสภาพอากาศ
ไม่ร้อนอบอ้าวจนเกินไปและไม่มีอันตรายที่เกิดจากพิษไข้ที่แพร่ระบาด
ในช่วงระยะเวลาส่วนใหญ่ของปี ชาวยุโรปหรือชาวอเมริกันที่ตั้งรกรากอยู่
ที่นี่คงจะเพาะเลี้ยงสัตว์เหล่านี้ได้เป็นอย่างดีในพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ

ที่เมืองนี้ช้างที่จัดหามาให้เราโดยเฉลี่ยค่อนข้างจะมีขนาดเล็กกว่า
ที่เราพบเห็นในประเทศอินเดีย กุบสำหรับรองนั่งบนหลังช้างของชาวสยาม
มีความแตกต่างจากของชาวฮินดู กุบของที่นี่มีลักษณะคล้ายกับกล่องไม้
รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าธรรมดา ๆ (ยาว ๕ ฟุต กว้าง ๒.๕ ฟุต ลึก ๑ ฟุต) ขนาด
กำลังพอดีกับหลังช้าง มีโครงไม้ไผ่เป็นรูปโค้งทรงกลมยึดกับปลายทั้งสอง

ช้างบรรทุกลับค้ำสำหรับเดินทางไกล
(ที่มาของภาพ : หอภาพถ่ายล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

ด้านขึ้นมารอบที่ด้านบน ความสูงราว ๕-๖ ฟุต มีม่านกันทั้งด้านหน้า และด้านหลัง ภายใต้โครงไม้ไผ่ที่วางอยู่เหนือหลังข้างนี้เป็นที่สำหรับวาง แผ่นรองนั่งทำจากเปลือกไม้หนานุ่ม หนึ่งสัตว์แข็งไม่พอก ๓-๔ แผ่น และ อานสำหรับรองนั่งซึ่งจะยึดไว้ด้วยหวายขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ราว ๑ นิ้ว ลอดผ่านใต้ท้องข้าง^๑ โดยมีเชือกโยงไปด้านหลังที่ส่วนหางของข้างและ ที่ด้านหน้ารอบลำคออันใหญ่โตของมัน ความรู้ข้างหรือคนที่จะนั่งที่บริเวณ คอข้างวางขาและเท้าทาบบนที่ใบหูทั้งสองข้างซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่เขา ใช้บังคับสัตว์ เนื่องจากในประเทศสยามข้างจะไม่คุ้นเคยกับการรับคำสั่งให้ “ไปทางขวา” หรือ “ซ้าย” “เดินหน้า” หรือ “หยุด” และอื่นๆ และ ไม่เคยเข้าให้คนก้าวขึ้นเหมือนเช่นในประเทศอินเดีย เวลาที่นั่งบนหลังข้าง คนนั่งจะนั่งขัดสมาธิบนเบาะนุ่ม ๆ หรือนั่งห้อยขาบนเก้าอี้และวางเท้า ไว้ที่บริเวณส่วนคอของข้าง ในบางพื้นที่ของสยามราคาซื้อขายข้างหนุ่ม ที่อายุไม่มากนักจะตกอยู่เพียงเชือกละ ๒๐ บาท (ประมาณ ๑๒ ดอลลาร์) ข้างที่เราใช้เป็นพาหนะในการเดินทางบางครั้งก็สามารถเดินได้เป็นระยะทาง ราว ๒ ไมล์ถึง ๒ ไมล์ครึ่งต่อชั่วโมง แต่พวกมันจะไม่สามารถเดินได้ไกล เกินกว่า ๒๐ ไมล์ใน ๑ วัน และไม่สามารถบรรทุกสัมภาระขึ้นหลัง ได้หนักเกินกว่า ๔๐๐ ปอนด์

วันหนึ่งระหว่างที่เรากำลังพักผ่อนอยู่ใกล้ ๆ กับทะเลสาบ ท่ามกลางสภาพอากาศที่ร้อนอบอ้าวตอนเที่ยงวัน นายแซนด์เลอร์ มิซชันนารีได้พบซากโบราณสถานหลายแห่งที่น่าสนใจ - ลักษณะเป็น

^๑ รัศประคน เป็นสายผูกสับคับหลังข้างโยงมาล้อมรอบอกข้าง ทำด้วยเชือกหรือลวด หนึ่ง

สุภาพบุรุษและสุภาพสตรีชาวสยาม

กองหินขนาดใหญ่สีเทา มีภาพแกะสลักอยู่ด้านบน ในช่วงสัปดาห์ที่ผ่านมา เราได้พบกับชาวกัมพูชาเป็นจำนวนมาก ลักษณะรูปร่างหน้าตาของพวกเขา คล้ายคลึงกับชาวสยามมาก บ้านเรือนที่พักอาศัยก็สร้างในลักษณะเดียวกัน นับถือพระพุทธเจ้าองค์เดียวกัน มีรูปแบบขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน รวมทั้งถ้อยคำภาษาในกฎหมายก็เป็นแบบเดียวกัน แต่ทว่าภาษา มีความแตกต่างกันอย่างมาก เราได้มีโอกาสเห็นชาวพื้นเมืองตกปลา กันที่แม่น้ำสายเล็ก ๆ ใกล้เคียง กับเมืองพนมสค (Panoum-sok)^๑ ระหว่างที่เรา กำลังพักผ่อนกันอยู่ภายใน *ศาลา* หลังอาหารกลางวัน บรรดาชายหนุ่ม หญิงสาว และพวกเด็ก ๆ รวม ๒๐๐ คน ได้ออกจากกระท่อมที่พักของพวกเขา มาที่ริมแม่น้ำและพากันลงไปในน้ำ แม่น้ำตรงบริเวณนี้กว้างประมาณ ๑๕๐ ฟุต ลึกตั้งแต่ ๒-๖ ฟุต บ้างก็ทอดแห แต่ส่วนใหญ่จะใช้ที่ดักปลา ชนิดหนึ่งทำจากไม้ไผ่ ความยาว ๓ ฟุต เส้นรอบวงประมาณ ๑ ฟุต ด้านหนึ่งเปิดอีกด้านหนึ่งปิด มีรูตรงกลางขนาดใหญ่พอที่จะสอดแขน เข้าไปได้ ลอบดักปลาชนิดนี้จะถูกจ้วงลงไปก้นแม่น้ำอย่างรวดเร็ว ปลาหลากหลายขนาดและจำนวนต่าง ๆ กันจะเข้ามาติดอยู่ภายในลอบ อย่างง่ายดาย ซึ่งกรรมวิธีดังกล่าวสร้างความประหลาดใจให้แก่พวกเรา ทุกคนเป็นอันมาก และมีปลาจำนวนมากที่มีน้ำหนักถึง ๓ ปอนด์

ที่พนมสคที่พักของเราเป็น *ศาลา* อย่างดีเยี่ยมหลังหนึ่ง ซึ่งผู้ช่วย เจ้าเมือง (under-governor) ได้จัดเตรียมทุกสิ่งทุกอย่างไว้พร้อมสรรพ เพื่อความสะดวกสบายของพวกเรา ขณะที่เรากำลังรับประทานอาหาร ค่ำกันอยู่นั้นมีชายหนุ่ม หญิงสาว และเด็ก ๆ รวม ๑๔ คนเดินแถวเรียงหนึ่ง

^๑ ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย

เข้ามา นำหน้าโดยชายหนุ่มที่เป็นหัวหน้าของเมืองนี้ ๒ คน ถืออาหารจำนวน
 มากรวมทั้งที่เทินไว้บนศีรษะ อาหารดังกล่าวมีทั้งข้าว ปลาแห้ง ๒ ชนิด
 เนื้อหมู ไข่ (สด) ไข่ เค็ม (แบบชาวพื้นเมือง) กล้วย อาหารปรุงสุก
 ของชาวสยาม และตั่งเล็ก ๆ ตัวหนึ่งมีขนมและของหวาน ๕ ชนิดวางอยู่
 ด้านบน ของหวานบางอย่างที่เรารับประทานหลังอาหารค่ำรสชาติใช้ได้
 ที่เดียว อาหารชั้นดีเหล่านี้ (ยกเว้นไข่เค็ม) ถูกส่งมาจากภริยาของเจ้าเมือง
 เนื่องจากตัวเขาเองอยู่ในระหว่างเดินทางไปร่วมงานศพของหลานชาย
 ที่โคราช

ภริยาของเจ้าเมืองตั้งใจจะออกเดินทางไปเมืองเสียมเรียบ
 เพื่อร่วมงานแต่งงานของเครือญาติของนางในตอนเช้า นางเชื่อเชิญให้เรา
 ไปร่วมงานด้วยอย่างสุภาพ แต่เนื่องจากเราได้รับทราบมาว่านางจะค่อย ๆ
 เดินทางไปอย่างช้า ๆ เราจึงจำเป็นต้องปฏิเสธคำเชิญดังกล่าวเนื่องจาก
 เสียเวลากับการเดินทางก่อนหน้านี้มากแล้ว หลังอาหารค่ำเราได้รับ
 อาหารเป็นของกำนัลอีกหลายอย่างนับได้ทั้งหมด ๒๒ อย่าง เราจึงคัดสรร
 อาหารดี ๆ บางอย่างเก็บไว้รับประทาน ส่วนที่เหลือออกนั้นแจกจ่ายให้แก่
 บรรดาผู้ติดตาม สำหรับคนเหล่านี้ซึ่งเคยชินกับการกินอยู่แบบอัตคัด
 ก็แทบจะไม่ต้องสรรหาสิ่งใดมาเพิ่มเติม ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่าง
 สุขสบายหรืออย่างดีที่สุดแล้ว นับตั้งแต่ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ

สำนักงานวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

